

บทที่ ๓

หลักพุทธธรรมที่ส่งเสริมประสิทธิภาพการปฏิบัติหน้าที่ ของข้าราชการตำรวจ

หลักพุทธธรรมที่ส่งเสริมประสิทธิภาพการปฏิบัติหน้าที่ของข้าราชการตำรวจ ผู้วิจัยแบ่งการศึกษาออกเป็น หลักพรหมวิหาร ๔ ที่ส่งเสริมประสิทธิภาพการปฏิบัติหน้าที่ของ ข้าราชการตำรวจ หลักอิทธิบาท ๔ ที่ส่งเสริมประสิทธิภาพการปฏิบัติหน้าที่ของข้าราชการตำรวจ หลักสังคหวัตถุ ๔ ที่ส่งเสริมประสิทธิภาพการปฏิบัติหน้าที่ของข้าราชการตำรวจ และหลักพละ ๕ ที่ส่งเสริมประสิทธิภาพการปฏิบัติหน้าที่ของข้าราชการตำรวจ ดังนี้

๓.๑ หลักพรหมวิหาร ๔ ที่ส่งเสริมประสิทธิภาพการปฏิบัติหน้าที่ของข้าราชการตำรวจ

หลักพรหมวิหาร ๔ ที่ส่งเสริมประสิทธิภาพการปฏิบัติหน้าที่ของข้าราชการตำรวจ แบ่งออกเป็น หลักเมตตา หลักกรุณา หลักมุทิตา และหลักอุเบกขา ดังนี้

๓.๑.๑ หลักเมตตา

หลักเมตตาที่ส่งเสริมประสิทธิภาพการปฏิบัติหน้าที่ของข้าราชการตำรวจ ในพระไตรปิฎก ได้ให้ความหมายไว้ว่า เมตตา ความรักใคร่ปรารถนาดีมีไม่ตรีต่อ ประชาชนหรือผู้ใดปกครองกล่าวคือ ปรารถนาให้เขาเหล่านั้นมีความสุข^๑ คำว่า เมตตา^๒ หมายถึง ความรักใคร่ ปรารถนาให้คนอื่น มีความสุข มีจิตอันแผ่เมตตาและคิดทำประโยชน์แก่มนุษย์สัตว์ทั่วหน้าและเป็นความรักใคร่ที่ปราศจากราคะความกำหนัด เช่น ความรักระหว่างมารดาบิดากับบุตรธิดา คุณค่าของการเจริญเมตตาพรหมวิหารนี้ เห็นที่เห็นๆ คือว่า หากมนุษย์ซึ่งเป็นแต่ละหน่วยของสังคม มีเมตตาพรหมวิหารต่อกันมาก เพียงใด มนุษย์ก็ยิ่งมีแต่ความสันติสุขและร่มเย็นเพียงนั้น นอกจากนี้ การเจริญเมตตาภาวนาเป็นประจำ ยังเป็นเหตุให้ผู้ปฏิบัติได้รับผลดีในการดำเนินชีวิตอีกมาก จะหลับอยู่ก็เป็นสุข จะตื่นอยู่ก็เป็นสุข หากยังไม่ได้บรรลุผล เมื่อละโลกไปแล้ว ย่อมไปสู่สุคติภพ มีโลกมนุษย์หรือ เทวโลก เป็นต้น และหากยังไม่เสื่อมจากฉนวน ย่อมไปบังเกิดในพรหมโลกดังพระพุทธดำรัสที่ทรงแสดงไว้ว่า

ภิกษุทั้งหลาย เมื่อเมตตาเจโตวิมุตติ อันบุคคลเสพแล้ว เจริญแล้ว ทำให้มากแล้ว ทำให้เป็นดุจยาน ทำให้เป็นที่ตั้ง ให้ตั้งมั่นโดยลำดับ สังสมดีแล้ว ปรารถนด้วยดีแล้ว พึงหวังอันสูงส่ง ๑๑ ประการ คือ

^๑ ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๐๕/๒๗๕.

^๒ ชุ.เถร.อ. (ไทย) ๒/๓๘๖/๔๘.

- ๑) ย่อมหลับเป็นสุข
- ๒) ย่อมตื่นเป็นสุข
- ๓) ย่อมไม่ฝันลามก
- ๔) ย่อมเป็นที่รักแห่งมนุษย์
- ๕) ย่อมเป็นที่รักแห่งมนุษย์ทั้งหลาย
- ๖) เทวดาทั้งหลายย่อมรักษา
- ๗) ไฟ ยาพิษ ศัสตรา ย่อมไม่กล้ากราย
- ๘) จิตย่อมตั้งมั่นโดยรวดเร็ว
- ๙) สีนัย่อมผ่องใส
- ๑๐) เป็นผู้ไม่หลงใหลทำกาละ
- ๑๑) เมื่อไม่แห่งตลอดคุณอันยิ่ง ย่อมเป็นผู้เข้าถึงพรหมโลก^๓

พระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรสกล่าวไว้ว่า “โลโก ปตถัมภิกา เมตตา” แปลความว่า เมตตาเป็นเครื่องค้ำจุนโลก เมตตา คือ ความรัก ความหวังดีที่ปรารถนาให้ผู้อื่นมีความสุข นักบริหารจะต้องมีความรักและความหวังดีแก่เพื่อนร่วมงาน ความรักจะเกิดได้ ถ้านักบริหารรู้จักมองแง่ดีหรือสวนดีของเพื่อนร่วมงาน^๔

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต) กล่าวไว้ว่า เมตตาคือความรัก ปรารถนาดีอยากให้เขามีความสุข มีจิตอันแผ่ไมตรีและคิดทำประโยชน์แก่มนุษยสัตว์ทั่วหน้า^๕

พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) กล่าวไว้ว่า เมตตาคือความรักความหวังดีที่ปรารถนาให้ผู้อื่นมีความสุข นักบริหารจะต้องมีความรักและความหวังดีแก่เพื่อนร่วมงาน ความรักจะเกิดได้ถ้านักบริหารรู้จักมองแง่ดีหรือสวนดีของเพื่อนร่วมงาน^๖

พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช) กล่าวไว้ว่า เมตตา ความจริงใจ ความรัก ความปรารถนาดีต่อผู้อื่น ไม่มีเล่ห์เหลี่ยม ดูได้จากสีหน้าที่บ่งบอกคือยิ้มแย้มแจ่มใส และดูจากการกระทำ ที่มุ่งหวังให้ผู้อื่นมีดียิ่งๆ ขึ้นไป^๗

^๓ องค์กรทศก. (ไทย) ๒๔/๒๒๒/๓๗๐-๓๗๑.

^๔ พระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, **พุทธศาสนสุภาษิต เล่ม ๑**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๓๗), หน้า ๕๒.

^๕ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ ๓๐, (กรุงเทพมหานคร: ผลิติธิม, ๒๕๕๘), หน้า ๑๒๔.

^๖ พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), **พุทธวิธีการบริหาร**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙), หน้า ๗๖-๗๘.

^๗ พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช), **พระในบาน**, (กรุงเทพมหานคร: คณาจารย์ธรรมการพิมพ์, ๒๕๔๑), หน้า ๘-๙.

สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนีได้ตรัสถึงเมตตา คือ ภาวะของจิตที่มีเอื้อโยไมตรีจิต คิดเกื้อกูลด้วยประโยชน์ปราศจากอาฆาต พยาบาท ซึ่งเครียดโกรธแค้น แสดงออกทางสีหน้า และสายตาที่สงบ แขนงขึ้น มองด้วยสายตาอันแสดงถึงใจที่เอื้ออาบด้วยความปรารถนาดีให้มีความสุข ปราศจากความมุงร้ายที่เป็นภัยเวรทั้งปวง เมตตานี้เป็นพรหมวิหารธรรมข้อหนึ่งที่พึงอบรมให้มีขึ้น ภายในจิต วิธีอบรมคือระวังใจมิให้โกรธ แค้น ชัดเคือง อาฆาตพยาบาท เมื่อภาวะของจิตเช่นนั้น เกิดขึ้นก็พยายามสงบระงับเสียหัดคิดว่า ตัวเองรักสุข ต้องการความสุขฉันใดคนอื่นสัตว์อื่นก็ฉันนั้น เมื่อทำความสงบจากอาฆาตพยาบาท และทำไมตรีจิตมิตรใจให้เกิดขึ้นได้แล้วควรหัดแผ่จิตเช่นนั้น ออกไปแก่คนอื่นสัตว์อื่น โดยเจาะจง หรือไม่เจาะจงทั่วไปด้วยใจที่คิดปรารถนาสุขประโยชน์ดัง เช่นคิดว่า “จงอย่ามีเวรอย่ามีเบียดเบียน อย่ามีทุกข์มีสุขรักษาตนให้สวัสดิ์เถิด” ภาวะของจิตที่มีความ รักใคร่ปรารถนาจะให้เป้นสุขยอมมีอยู่ในตน และในคนที่เป้นที่รักอยู่เป้นปกติแต่ยังเจือด้วยราคะ เสนหาบาง เจือด้วยอาฆาตพยาบาทในผู้อื่นสัตว์อื่นบางนี่จึงนับว่า เป้นภาวะของจิตที่เป้นสามัญ ธรรมดา พระบรมศาสดาทรงสั่งสอนให้ปรับปรุงสิ่งที่มีอยู่เป้นสามัญ ธรรมดาให้เป้นธรรม คือ เป้นคน เกื้อกูลขึ้นมา คือ ให้รักใคร่ปรารถนาสุขดังกล่าวให้เป้นคุณอันบริสุทธิ์ที่เกื้อกูลกว้างขวางออกไปมิให้ คับแคบเฉพาะตนและคนซึ่งเป้นที่รักในวงแคบของตนหรือ จำเพาะพวกของตน แต่ให้แผ่กว้างออกไป ตลอดจนถึงไม่จำกัดไม่มีประมาณ และให้ปราศจากอาฆาตพยาบาท ทั้งให้บริสุทธิ์จากราคะเสนหา ด้วย เพราะอาฆาตพยาบาทที่เป้นศัตรูไ้ห่างจากเมตตา ราคะเสนหาเป้นศัตรูที่ไกลของเมตตาความรักใคร่ที่เป้นสามัญธรรมดาของโลกยอมเจือปนด้วยทั้งสองสิ่งนั้น

ทางปฏิบัติอบรมจึงต้องอบรมสิ่งที่มีอยู่เป้นธรรมดาโลกให้เป้นธรรมขึ้นมาให้เป้นเครื่อง คุมครองโลกดังภาษิตที่ว่า “โลโก ปตถัมภิกา เมตตา เมตตาธรรมเป้นเครื่องคুমครอง โลก” ฉะนั้น จึงได้มีพุทธสุภาษิต ตรัสสอนไว้ให้ยกตนเป้นพยานหรือเป้นอุปมาแปลความหมายว่า “ตนเองหาคนด วายใจไปทั่วทุกทิศก็ไมพบวาใครจะเป้นที่รักไปกวาตนในที่ไหนๆ ตนของคนอื่น ทั้งหลายก็เป้นที่รักของ เขาเหมือนอย่างนั้น เพราะเหตุนี้ผู้ที่รักตนจึงไม่ควรเบียดเบียนผู้อื่น” และให้ยกคนที่เป้นที่รักเป้นอุป มาว่า “พึงแผ่จิตถึงสัตว์ทั้งปวงด้วยเมตตา เหมือนอย่างเห็นคนผู้เป้นที่รักเป้นที่ชอบใจแล้วเกิดไมตรีจิต มิตรรักใคร่ ฉะนั้น” ดังนั้น จึงควรหัดแผ่เมตตาเขามาให้ตนเองก่อนแล้วจึงแผ่ไปให้คนอื่น ตั้งตนแก่คน ที่เป้นที่รักเพราะจะแผ่ไปง่าย แล้วจึงแผ่ไปในคนที่เป้นกลางๆ แล้วจึงแผ่ไปในคนที่เป้นศัตรูไม่ชอบใจ กันและให้เว้นคนที่ จะก่อให้เกิดราคะเสนหาแก่คนที่ตายไปแล้วการแผ่เขามาในตนเองจะต้องมีตนเป้น พยานอ้างอิงดังกล่าวข้างตน พิจารณาจะเห็นได้ว่า ตนเองจะต้องมีสุขเพราะจิตใจสงบ ปราศจาก อาฆาตพยาบาทเสียก่อน อาฆาตพยาบาทนั้นเหมือนไฟที่เผาใจตนเองให้ร้อนและแผ่ความร้อนไปถึง คนอื่นด้วย ฉะนั้น ตนเองจึงเป้นบุคคลที่ควรเมตตา และแผ่เมตตาเขามาดับไฟที่เผาใจนี้ลงเสียก่อน ประพรมลงไปด้วยน้ำคือเมตตา ซึ่งควรจะเปลี่ยนจิตใจภาวะที่ร้อนมาสู่ภาวะที่เย็นสนิทด้วยมิตรภาพ ไมตรีเมตตาจึงเป้นธรรมเครื่องที่ใจตนเองให้อยู่ เป้นสุขและแผ่ความเย็นความสุขออกไป

ถึงผู้อื่นอีกด้วย เมตตาไม่เพียงมีขอบเขตไม่เพียงมีระยะเวลาไม่ว่าจะอยู่ในฐานะเช่นไร ณ ที่แห่งใด ในกาลไหน เมตตาพึงมีได้ อย่างเต็มเปี่ยมโดยปราศจากเพราะเมตตาไม่จำเป็นต้องอาศัยทรัพย์สินของ เมตตา เป็นเรื่องของจิตใจโดยบริสุทธิ์แท้เมื่อมีจิตใจก็มี เมตตาได้ด้วยกันทุกคนและพึงมีเมตตา อย่างยิ่งด้วยกันทุกคน เพราะไม่เป็นการต้องลงทุนลงแรงอย่างใดเลยเพียงแต่น้อมใจลงให้ออนละมุน ไม่ใจแข็งใจดำเมื่อรู้เห็นอยู่ว่าเขาเป็นทุกข์เพียงแต่ น้อมใจลงปรารถนาให้เขาเป็นสุขโดยทั่วกัน เท่านั้นเอง ก็เป็นการแสดงเมตตาแล้ว^๘

บุญมี แทนแก้ว กล่าวไว้ว่า เมตตา หมายถึง ความรัก คือ ความปรารถนาดีมีไม่ตรีจิต ต้องการความช่วยเหลือให้ทุกคนประสบประโยชน์และความสุข^๙

แก้ว ชิตตะขบ กล่าวไว้ว่า เมตตาความรักใคร่ปรารถนาจะให้เขาเป็นสุขคำว่า “เมตตา” หมายถึงความสนิทสนม คือความใคร่ที่เว้นจากราคะความกำหนัดใดแก่ความปรารถนาให้เกิด ความสุขความเจริญแก่ผู้อื่น ความปรารถนาดีอยากให้มีความสุขความมีจิตอันแผ่ไมตรีและคิดทำ ประโยชน์แก่มนุษย์และสัตว์ทั่วหน้า^{๑๐}

วรญา ทองอุณ กล่าวไว้ว่า เมตตา มีความรักใคร่ที่จะให้ผู้อื่นเป็นสุข หมายถึง พฤติกรรม มีความหวังดีเพื่อให้ผู้อื่นมีความสุข มีจิตใจแผ่ไมตรีจิต สนับสนุนกับผู้น้อยหวังความดีงามแก่เขาอยาก ให้เขามีความสุข ไม่อยากให้มีอันตรายจากความอาฆาตบาดหมางใจกันปรารถนาให้มีความสามัคคี กลมเกลียวกัน เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันหวังให้เขาเจริญด้วยความรู้ ความสามารถอันเป็นทางให้เกิด ลาภ ยศ และชื่อเสียง รักษาตนให้ได้รับความสุขโดยสวัสดิภาพ เมตตาธรรมเป็นเครื่องบำรุงอภัยอาศัย รอยใจให้จิตคิดเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่กันชำระล้างเสียซึ่งมลทิน คือความพยาบาท ความเห็นแก่ได้ ความเห็น แก่ตัวความเห็นแก่ประโยชน์ ถาดวงจิตมีเมตตาแล้วจะป้องกันความคิดวิปริตในทางทำลายไรราย ปายสีในทางเสียหายไม่เป็นความจริงใด สังคมก็จะอยู่เป็นสุขของการก็จะสามัคคี^{๑๑}

สรุปว่า หลักเมตตาที่ส่งเสริมประสิทธิภาพการปฏิบัติหน้าที่ของข้าราชการตำรวจ หมายถึง การที่ข้าราชการตำรวจมีความรักใคร่ ความปรารถนาดีอยากให้ผู้อื่นมีความสุข มีจิตอันแผ่ ไมตรีและคิดทำประโยชน์แก่ผู้อื่นทั่วหน้า

^๘ สมเด็จพระศรีนครินทร์ราบรมราชชนนี, **รวมธรรมะ**, (กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์ พับลิชชิ่ง, ๒๕๓๙), หน้า ๑๙๕-๒๐๔.

^๙ บุญมี แทนแก้ว, **จริยศาสตร์**, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๙), หน้า ๑๗๓.

^{๑๐} แก้ว ชิตตะขบ, **รวมวิชาการศึกษาศาสตร์ (ตามหลักสูตรของสนามหลวงแผนกธรรม พ.ศ. ๒๕๔๖)**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๗), หน้า ๙๓-๙๔.

^{๑๑} วรญา ทองอุณ, **มนุษยสัมพันธ์ในองคการ**, (สุรินทร์: มหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์, ๒๕๔๘), หน้า ๒๑๐ - ๒๑๒.

๓.๑.๒ หลักกรณ

หลักกรณที่ส่งเสริมประสิทธิภาพการปฏิบัติหน้าที่ของข้าราชการตำรวจ ในพระไตรปิฎก กล่าวไว้ว่า กรณความสงสาร คือ ช่วยเหลือให้พระภิกษุหรือประชาชนให้พ้นจากความทุกข์โศกใน อันจะปลดปล่อยบำบัดความเดือดร้อนของประชาชนรวมถึงสัตว์ทั้งหลายด้วย^{๑๒} คำว่า กรณ หมายถึง ความสงสารคิดช่วยให้คนอื่นพ้นทุกข์ โศกในอันที่จะปลดปล่อยบำบัดความทุกข์ยาก เดือดร้อนของปวงสัตว์ คือ ความเอ็นดูพอใจในการช่วยเหลือให้ผู้อื่นได้รับความสุขโดยไม่หวัง สิ่งตอบแทน ความปรารถนาที่จะให้ผู้อื่นได้พ้นทุกข์ ก็มีลักษณะที่คล้ายคลึงกัน กล่าวคือ ให้พิจารณา ถึงความทุกข์ โศกหรือโรครภัยที่ตนเองหรือผู้อื่นได้รับอยู่ก็ดี หรือแม้แต่ภัยในวัฏฏะ^{๑๓} ได้แก่ กิเลสวัฏ กรรมวัฏ ที่เห็นมีอยู่ในสรรพสัตว์ทั้งหลายที่ยังไม่ได้บรรลุมรรค ผล นิพพานก็ดี เราก็ตั้งตนไว้เป็นพยาน ว่าเราปรารถนาที่จะพ้นทุกข์และภัยเช่นนั้น ก็ขอให้ผู้อื่นหรือสรรพสัตว์อื่นทั้งหลายซึ่งเป็นที่รัก ที่ไม่รัก ไม่ชัง ที่เคยชัง และที่เคยมีเวรต่อกัน ขอให้เขาเหล่านั้นจงพ้นจากความทุกข์ โศก โรค และเวรภัย ตลอดทั้งภัยจากวัฏฏะเสียทั้งสิ้น โดยตั้งจิตอธิษฐานตั้งความปรารถนาไว้เสมอ สำหรับผู้ที่เจริญจิตต ภาวนาแล้ว และได้เจริญภาวนาจนปัญญาเจริญขึ้น จากการที่ได้ทั้งรู้และทั้งเห็น อริยสัจ คือ ทุกขสัจ สมุทัยสัจ นิโรธสัจ และมรรคสัจ^{๑๔} เพียงใด ก็อย่างยิ่งเจริญเมตตาและกรุณาภาวนานี้ได้ผลมากและ ลึกซึ้ง ด้วยปัญญาอันยิ่งเพียงนั้น

พระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรสกล่าวไว้ว่า กรณ คือ มีความสงสารคิดจะ ช่วยให้พ้นทุกข์ หมายถึง พฤติกรรมหวังดี เมื่อเห็นผู้อื่นมีความทุกข์ร้อนตกทุกข์ได้ยากก็รู้สึกสงสาร ห่วงใจไปตามเมื่อเห็นเขามีความทุกข์ กรุณาธรรมเป็นเครื่องปราบจิตใจไม่ให้คิดเบียดเบียนคนอื่นให้ ได้รับความลำบากในการกระทำการกิจกรรมต่างๆ ย่อมมีความลำบากทั้งกายและใจ มีความเห็นใจหา วิธีไม่ให้เกิดความลำบากแก่ผู้ทำงานด้วยการอำนวยความสะดวกสนับสนุนอุปกรณ์เครื่องมือให้เต็ม กำลังในการทำงาน^{๑๕}

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) กล่าวไว้ว่า กรณาคือ ความสงสาร คิดช่วยให้พ้นทุกข์ โศกในอันที่จะปลดปล่อยบำบัดความทุกข์ยากเดือดร้อนของปวงสัตว์^{๑๖}

พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) กล่าวไว้ว่า กรณ คือความสงสารเห็นใจ ปรารถนาให้ผู้อื่นพ้นทุกข์เมื่อเพื่อนร่วมงานประสบเคราะห์กรรมผู้บังคับบัญชาต้องมีความสงสาร

^{๑๒} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๐๕/๒๗๕.

^{๑๓} ส.ส.อ. (ไทย) ๑/๑๘๔/๒๐๙.

^{๑๔} ม.ม.อ. (ไทย) ๒/๓๔๙/๒๙๐.

^{๑๕} พระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, พุทธศาสนสุภาษิต เล่ม ๑, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๓๗), หน้า ๕๒.

^{๑๖} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๑๒๔.

และคิดหาทางช่วยให้เขาพบนทุกขนั้นความสงสารจะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อผู้บังคับบัญชาเปิดใจกว้างรับฟังความคิดเห็นของคนอื่น^{๑๗}

พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช) กล่าวไว้ว่า กรุณาความสงสารความเห็นอกเห็นใจต่อเพื่อนมนุษย์รวมโลก ยามเห็นผู้อื่นมีความลำบากก็ทนอยู่ไม่ได้ต้องแสดงออกมาด้วยการช่วยเหลือเจือจุน ด้วยความเต็มใจเสมอในทำนองสุกสุขด้วยนั่นเอง^{๑๘}

สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนีได้ตรัสถึงกรุณา คือ ภาวะจิตใจที่หวั่นไหวไปเพราะความทุกข์ร้อนของผู้อื่น เหมือนอย่างถ้าซื้อโต๊ะจะซื้อทุกขของเขา คือ จะช่วยทำความทุกข์ของเขาให้หมดสิ้นไป จึงมีโอกาสนที่ทนเฉยอยู่ไม่ได้ ต้องชวนช่วยช่วยเหลือเพื่อบำบัดความทุกข์ปราศจากความเบียดเบียนซ้ำเติม เห็นใครตกอยู่ในความทุกข์ไม่มีที่พึ่งก็อดอยู่ไม่ได้ที่ต้องคิดช่วยกรุณานี้เป็นพรหมวิหารธรรมอีกข้อหนึ่งที่พึงอบรมให้มีในจิต วิธีอบรมคือ ระวังใจไม่ให้เกิดเบียดเบียนใคร และหัดใจให้คิดว่าเมื่อตนเองมีทุกข์ต้องการความช่วยเหลือฉันใด ผู้อื่นสัตว์อื่นก็ฉันนั้นแลก็หัดใจไม่ให้นิ่งดูตายให้ชวนช่วยไปเลื้อยทุกข์ของผู้อื่นตามความสามารถ หรือตามที่ควรจะทำได้หัดแผ่จิตใจที่กรุณาออกไปให้แกคนและสัตว์ทั้งหลายโดยเจาะจง หรือโดยไม่เจาะจงทั่วไปด้วยความคิดว่า “จงพ้นความทุกข์เดือดร้อน” ภาวะของจิตใจที่ต้องการความช่วยเหลือในเมื่อมีทุกข์ยอมมีอยู่เป็นสามัญธรรมดา แต่ยังเจือด้วยวิหิงสาคือความคิดเบียดเบียนผู้อื่นสัตว์อื่น เพื่อให้ตนพ้นทุกข์และยังความโศกโศกโหม่นัสเมื่อใดเห็นทุกข์ของคนที่เป็นที่รักเพราะเป็นภาวะของจิตที่คับแคบต้องการให้ตนเองและคนผู้เป็นที่รักของตนพ้นทุกข์เท่านั้น

พระพุทธเจ้าทรงสอนได้ปฏิบัติอบรมปรับปรุงภาวะที่มีอยู่ให้เป็นธรรมขั้นมิให้คับแคบเฉพาะตนและผู้ที่ตนรักหรือจำเพาะพวกของตน แต่ให้แผ่กว้างออกไปตลอดจนถึงไม่มีจำกัดไม่มีประมาณ และให้ปราศจากวิหิงสาความเบียดเบียนและให้ความสงบโศกโหม่นัสในเพราะทุกข์ของคนที่เป็นที่รักด้วย เพราะวาวิหิงสาเป็นศัตรูที่ทางของกรุณา ส่วนความโศกโหม่นัสเป็นศัตรูที่ไกลของกรุณาจึงมีพุทธภาษิตตรัสสอนไว้ให้ยกตนเป็นพยานหรือเป็นอุปมาเช่นเดียวกับ ในขอเมตตาและให้ยกคนตกยากเป็นอุปมาว่า “พึงแผ่จิตถึงสัตว์ทั้งปวงด้วยความกรุณาเหมือนอย่างเห็นคนตกยากมีความลำบากก็เกิดความกรุณาขึ้นฉะนั้น”^{๑๙}

บุญมี แทนแก้ว กล่าวไว้ว่ากรุณา หมายถึง ความสงสารคืออยากช่วยเหลือผู้อื่นให้พ้นจากความทุกข์โศกโหม่นัสที่จะปลดปล่อยความทุกข์ยากเดือดร้อนของคนและสัตว์ทั้งปวง^{๒๐}

^{๑๗} พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), พุทธวิธีการบริหาร, หน้า ๗๖-๗๘.

^{๑๘} พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช), พระในบาน, หน้า ๘-๙.

^{๑๙} สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี, รวมธรรมะ, หน้า ๑๙๕-๒๐๔.

^{๒๐} บุญมี แทนแก้ว, จริยศาสตร์, หน้า ๑๗๓.

แกว ชิตตะขบ กล่าวไว้ว่า กรุณา คือ ความสงสารคิดจะช่วยให้เขาพ้นทุกข์คำว่า “กรุณา” หมายถึงความห่วงใยเมื่อเห็นผู้อื่นได้รับทุกข์ร้อน ได้แก่ปรารถนาเพื่อจะปลดเปลื้องความทุกข์ร้อนของเขาหรือความสงสารคิดจะช่วยให้พ้นทุกข์ความใส่ใจในอันที่จะปลดเปลื้องบำบัดความทุกข์ยากเดือดร้อนของปวงสัตว์^{๒๑}

วรญา ทองอุณ กล่าวไว้ว่า กรุณา มีความสงสารคิดจะช่วยให้พ้นทุกข์ หมายถึงพฤติกรรมหวังดีเมื่อเห็นผู้อื่นมีความทุกข์ร้อนตกทุกข์ได้ยากก็รู้สึกสงสารห่วงใยไปตาม เมื่อเห็นเขามีความทุกข์ ปรารถนาเป็นเครื่องปราบจิตใจไม่ให้คิดเบียดเบียนคนอื่นให้ได้รับความลำบากในการกระทำงาน กิจกรรมต่างๆ ย่อมมีความลำบากทั้งกายและใจ มีความเห็นใจหาวิธีไม่ให้เกิดความลำบากแก่ผู้ทำงานด้วยการอำนวยความสะดวก สนับสนุนอุปกรณ์เครื่องมือให้เติมกำลังในการทำงาน^{๒๒}

สรุปว่า หลักกรุณาที่ส่งเสริมประสิทธิภาพการปฏิบัติหน้าที่ของข้าราชการตำรวจ หมายถึง การที่ข้าราชการตำรวจมีความความสงสาร คิดช่วยให้ผู้อื่นพ้นทุกข์ ไฟใจในอันจะปลดเปลื้องบำบัดความทุกข์ยากเดือดร้อนของผู้อื่นทั้งปวง

๓.๑.๓ หลักมูทิตา

หลักมูทิตาที่ส่งเสริมประสิทธิภาพการปฏิบัติหน้าที่ของข้าราชการตำรวจ ในพระไตรปิฎก ได้กล่าวไว้ว่า มูทิตา ความพลอยยินดี เมื่อภิกษุหรือประชาชนประสบความสำเร็จในหน้าที่การงานก็รู้สึกชื่นชมยินดีกับความสำเร็จของเขาเหล่านั้น^{๒๓} ฉะนั้น คำว่า มูทิตา^{๒๔} หมายถึง ความพลอยยินดีชื่นใจ เมื่อเห็นผู้อื่นได้ดีมีสุข และเจริญงอกงามยิ่งขึ้นไป ความยินดีพอใจในการช่วยเหลือให้ผู้อื่นได้รับความสุขความเจริญ หรือผู้ที่เขามีความสุขความเจริญอยู่แล้ว ซึ่งตรงข้ามกับความริษยา ให้พิจารณาถึงสุขสมบัติและคุณสมบัตินั้นในระดับโลกียสมบัติและ โลกุตตรสมบัติ ตนไม่ประสงค์จะพลัดพรากจากสุขสมบัติและคุณสมบัตินั้นเพียงใด และปรารถนาที่จะให้เจริญรุ่งเรืองในสุขสมบัติและคุณสมบัตินั้นตั้งแต่โลกียสมบัติไปจนถึงโลกุตตรสมบัตินั้นยิ่งขึ้นไป จนตราบเท่าบรมมรรค ผล นิพพาน เพียงใดก็ตั้งความปรารถนานั้น แม้มูทิตาจิตไปยังสรรพสัตว์อื่นทั้งหลาย จงดำรงอยู่ในสุขสมบัติและคุณสมบัตินั้น อย่าได้พลัดพรากจากสุขสมบัติและคุณสมบัตินั้น และขอจงให้มีแต่ความเจริญรุ่งเรืองต่อไปจากโลกียสมบัติไปจนถึงโลกุตตรสมบัติ^{๒๕} ดังเช่นที่ตนเองปรารถนาเช่นเดียวกันด้วยกันหมดทั้งสิ้น

^{๒๑} แกว ชิตตะขบ, รวมวิชาการธรรมศึกษาชั้นตรี (ตามหลักสูตรของสนามหลวงแผนกธรรม พ.ศ. ๒๕๔๖), หน้า ๙๓-๙๔.

^{๒๒} วรญา ทองอุณ, มนุษย์สัมพันธ์ในองค์กร, หน้า ๒๑๐-๒๑๒.

^{๒๓} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๐๕/๒๗๕.

^{๒๔} ชุ.เถร.อ. (ไทย) ๒/๓๘๖/๔๘.

^{๒๕} สารตถ.ฎีกา. (ไทย) ๓/๒๕๗/๓๖๓.

พระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรสกล่าวไว้ว่า มุทิตา มีความยินดีเมื่อผู้อื่นได้ดี หมายถึง มีความชื่นบานในเวลาที่ได้รับความคิดเมื่อเขามีความเจริญด้วยความรู้ความสามารถ เจริญด้วยลาภ ยศและชื่อเสียง พลอยชื่นชมยินดีตามด้วยคุณธรรม มุทิตาธรรมเมื่ออยู่ในดวงจิตของผู้ใดผู้นั้นย่อมปราบปรามซึ่งความริษยาอิจฉาตารอนในคุณงามความดีของผู้อื่นได้รับความดีอุดหนุนไม่ใคร่รอน ขุนเคือง หงุดหงิดงุนงง ความอิจฉาริษยาเป็นโทษทำลายความสามัคคี ความเจริญของหมู่คณะ เมื่อเกิดขึ้นย่อมชักนำจิตให้วิปริตไปต่างๆ นานาคิดแต่อุบายในการทำลาย ยุยงให้เสียหายแก่เหตุแห่งความไม่เป็นจริง มีแต่มุทิตาธรรมที่ปราบปรามความอิจฉาริษยาของคนในสังคมในองคการได้เมื่อมีมุทิตา ย่อมได้รับความนิยมนับถือจึงเป็นคุณธรรมที่ควรปลูกฝังให้มีในใจของบุคคลกรในหน่วยงานทุกหน่วยงาน^{๒๖}

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้กล่าวไว้ว่า มุทิตาคือความยินดีในเมื่อผู้อื่นอยู่ดี มีสุข มีจิตพอใจในบันเทิงกายปรารถนาอาการชื่นเบิกบานอยู่เสมอต่อสัตว์ทั้งหลายผู้ดำรงในปกติสุข พลอยยินดีด้วยเมื่อเขาได้ดีมีสุขเจริญงอกงามยิ่งขึ้นไป^{๒๗}

พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) ได้กล่าวไว้ว่า มุทิตาคือ ความรู้สึกพลอยชื่นชมยินดีเมื่อผู้อื่นได้ดีมีสุข นักบริหารต้องมีความรัก นักบริหารต้องส่งเสริมให้คนทำงานมีโอกาสพัฒนา ความรู้ความสามารถจนได้เลื่อนตำแหน่งสูงขึ้นโดยไม่กลัวว่าลูกน้องจะขึ้นมาหาบรัศมีเขาไม่กัดกันใคร แต่เปิดโอกาสให้ทุกคนได้ทำงานแสดงความสามารถเต็มที่และพลอยชื่นชมยินดีใน ความก้าวหน้าของคนร่วมงาน มุทิตาจะทำลายความริษยาในใจ^{๒๘}

พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช) ได้กล่าวไว้ว่า มุทิตา ความชื่นชมยินดีใน ความสำเร็จสมหวังของผู้อื่น ไม่แสดงความอิจฉาริษยาด้วยการทนดูเห็นคนที่เขาได้ดีกว่าตัวไม่ได้ดูดีจากการไปแสดงไม่ตรีจิต ตอบุคคลอื่นหรือชื่นชมต่อความสำเร็จของผู้อื่นโดยไม่ตอ้งบังคับใจ^{๒๙}

สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ได้ตรัสถึงมุทิตา คือ ภาวะของจิตที่บันเทิงยินดีในเมื่อผู้อื่นได้รับความสุขความเจริญด้วยสมบัติต่างๆ ปราศจากความริษยาเห็นใครพรั่งพร้อมด้วยสมบัติก็พลอยมีมุทิตาด้วยดีความยินดี ไม่ยินดีด้วยเหตุที่ริษยาเสียใดมุทิตานี้เป็นพรหมวิหารธรรมอีกข้อหนึ่งที่พึงอบรมให้มีขึ้นในจิต วิธีอบรม คือระวังใจมิให้ริษยาในเมื่อได้เห็นใครพรั่งพร้อมต่างๆ ของผู้อื่น เมื่อความริษยาเกิดขึ้นก็พยายามระวังเสีย หัดคิดว่าตนเองมีความยินดีเมื่อใดสมบัติที่ชอบใจอย่างใดอย่างหนึ่ง เมื่อคนอื่นเขาได้จึงไปริษยาเขาควรจะพลอยยินดีกับเขาพิจารณาให้เห็นโทษของความริษยาเช่นว่า “อริ โลกนาสิกา ความริษยาเป็นเหตุทำลายโลก”

^{๒๖} พระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, พุทธศาสนสุภาษิต เล่ม ๑, หน้า ๕๒.

^{๒๗} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๑๒๔.

^{๒๘} พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), พุทธวิธีกรบริหาร, หน้า ๗๖-๗๘.

^{๒๙} พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช), พระในบาน, หน้า ๘-๙.

เมื่อทำมุกิตาจิตใจเกิดขึ้นได้ก็หัดแผ่เข่นนี้ออกไปแก่คนสัตว์อื่นโดยเจาะจง หรือโดยไม่เจาะจงทั่วไป ด้วยความคิดความจงอยาริบัติจากสิ่งที่ใดแล้วณนั้นภาวะของจิตที่ยินดีในเวลาใดสมบัติต่างๆ ย่อมมีอยู่ในเมื่อตนหรือคนเป็นที่รักได้ สมบัติที่ตนได้ก็ยังมีโสมนัสเจือตัณหา

พระพุทธเจ้าทรงสอนได้ปฏิบัติอบรมปรับปรุงภาวะที่มีอยู่ให้เป็นธรรมขึ้น คือให้เป็นคุณอันบริสุทธิ์ที่เกื้อกูลกว้างขวางออกไป มีให้คับแคบเฉพาะตนและผู้ที่ตนรักหรือจำเพาะพวกของตน แต่ให้แผ่กว้างออกไปตลอดจนถึงไม่มีจำกัดไม่มีประมาณ และให้ปราศจากโสมนัสที่เจือด้วยกิเลสตัณหาด้วย เพราะวาริษาเป็นศัตรูที่ทางของมุกิตา ส่วนความโสมนัสเป็นศัตรูที่ไกลของมุกิตา ฉะนั้นก็พึงยกตนขึ้นเป็นพยาน หรือเป็นอุปมาเช่นเดียวกับในสองขอข้างตน และให้ยกบุคคลผู้เป็นที่รักขึ้นเป็นพยานหรือเป็นอุปมาดังพุทธภาษิตตรัสสอนไว้ “พึงแผ่จิตถึงสัตว์ทั้งปวงด้วยมุกิตาเหมือนอย่างเห็นบุคคลผู้เป็นที่รักเป็นที่พอใจก็บันเทิงยินดีฉะนั้น”^{๓๐}

บุญมี แทนแก้ว ไทกลาวไวว่า มุกิตา หมายถึง ความเบิกบานพลอยยินดีเมื่อเห็นผู้อื่นอยู่ดี มีสุขก็มีจิตใจแจ่มชื่นแจ่มใสเบิกบาน เมื่อเห็นเขาประสบความสำเร็จองการยิ่งขึ้นไปก็พลอยยินดีปรีดาปราโมทย์บันเทิงใจด้วย^{๓๑}

แก้ว ชิตตะขบ ไทกลาวไวว่า มุกิตาความพลอยยินดีเมื่อผู้อื่นได้ดีคำว่า “มุกิตา” หมายถึง ความชื่นบานใดแก่ความพลอยยินดีเมื่อผู้อื่นได้ดีหรือความยินดีในเมื่อผู้อื่นอยู่ดีมีสุข มีจิตใจผ่องใสบันเทิง ประกอบด้วยอาการแจ่มชื่นเบิกบานอยู่เสมอตอสรรพสัตว์ผู้ดำรงในปกติสุข พลอยยินดีด้วยเมื่อเขาได้ดีมีสุขเจริญองการยิ่งขึ้นไป^{๓๒}

วรญา ทองอุณ ไทกลาวไวว่า มุกิตา มีความยินดีเมื่อผู้อื่นได้ดี หมายถึง มีความชื่นบานในเวลาที่ผู้อื่นได้รับความดีเมื่อเขามีความเจริญด้วยความรู้ความสามารถ เจริญด้วยลาภ ยศ และชื่อเสียง พลอยชื่นชมยินดีตามด้วยคุณธรรม มุกิตาธรรมเมื่ออยู่ในดวงจิตของผู้ใด ผู้นั้นยอมปราบปรามซึ่งความริษยาอิจฉาตรอนในคุณงามความดีของผู้อื่น ได้รับความดี อุดรทนไม่ใดเรารอนขุนเคื่อง หงุดหงิด ความอิจฉาริษยาเป็นโทษทำลายความสามัคคี ความเจริญของหมู่คณะเมื่อเกิดขึ้นยอมชักนำจิตให้วิปริตไปต่างๆ นานา คิดแต่อุปายในการทำลายยุยงให้เสียหายแมเหตุแห่งความไม่เปนจริง มีแต่มุกิตาธรรมที่ปราบปรามความอิจฉาริษยาของคนในสังคมในองการใดเมื่อมีมุกิตาย่อมได้รับความนิยมนับถือจึงเป็นคุณธรรมที่ควรปลูกฝังให้มีในใจของบุคคลกรในหน่วยงานทุกหน่วยงาน^{๓๓}

^{๓๐} สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี, **รวมธรรมะ**, หน้า ๑๙๕-๒๐๔.

^{๓๑} บุญมี แทนแก้ว, **จริยศาสตร์**, หน้า ๑๗๓.

^{๓๒} แก้ว ชิตตะขบ, **รวมวิชาธรรมศึกษาชั้นตรี (ตามหลักสูตรของสนามหลวงแผนกธรรม พ.ศ. ๒๕๔๖)**, หน้า ๙๓-๙๔.

^{๓๓} วรญา ทองอุณ, **มนุษย์สัมพันธ์ในองการ**, หน้า ๒๑๐-๒๑๒.

สรุปว่า หลักมุกิตาที่ส่งเสริมประสิทธิภาพการปฏิบัติหน้าที่ของข้าราชการตำรวจ หมายถึง การที่ข้าราชการตำรวจมีความยินดี ในเมื่อผู้อื่นอยู่ดีมีสุข มีจิตผ่องใสบันเทิง กอปรด้วยอาการแช่มชื่น เบิกบานอยู่เสมอ ต่อผู้อื่นทั้งหลายผู้ดำรงในปกติสุข พลอยยินดีด้วยเมื่อเขาได้ดีมีสุข เจริญอกงาม ยิ่งขึ้นไป

๓.๑.๔ หลักอุเบกขา

หลักอุเบกขา ที่ส่งเสริมประสิทธิภาพการปฏิบัติหน้าที่ของข้าราชการตำรวจ โดยใน พระไตรปิฎกไดกลาว่าอุเบกขา คือ ความวางใจเป็นกลางดำรงอยู่ในธรรมตามที่พิจารณา เห็นด้วยปัญญา กล่าวคือ มีจิตเรียบตรงเที่ยงธรรมดุจตราขึงไม่เอนเอียงด้วยรัก และชังไม่ซ้ำเติม เมื่อผู้อื่นประสบความทุกข์พิจารณาเห็นการกระทำของเขาเหล่านั้นตามหลักแห่ง กรรม คือการกระทำ ของเขาเองว่าเขาเป็นผู้กระทำขึ้น อันควรได้รับผลดีหรือชั่ว สมควรแกเหตุอันตนประกอบ^{๓๔} ฉะนั้น คำว่า อุเบกขา^{๓๕} จึงหมายถึง ความวางใจเป็นกลาง อันจะให้ดำรงอยู่ในธรรมตามที่พิจารณาเห็นด้วย ปัญญา คือมีจิตเรียบตรงเที่ยงธรรมดุจตราขึง ไม่เอนเอียงด้วยรักและชัง พิจารณาเห็นถึงสภาวะที่สัตว์ ทั้งหลายย่อมเป็นไปตามกรรมของตน^{๓๖} เมื่อตั้งความปรารถนา แผ่เมตตา กรุณา และมุกิตา อันได้แก่ ความปรารถนาที่จะให้ทั้งตนเองและผู้อื่นเป็นสุข และอย่าได้พลัดพรากจากความสุขนั้น ของจงปราศจากทุกข์ โศก และโรครภัย และของจงรักษาตนให้พ้นทุกข์ภัยทั้งหลายแล้ว ก็พิจารณา ต่อไปอีกว่า

สรรพสัตว์ทั้งหลายต่างก็มีกรรมเป็นของตน เป็นทายาทของกรรม มีกรรมเป็นผู้ติดตาม มีกรรมเป็นที่พึ่งที่อาศัย ผู้ประกอบกรรมอันใดไว้ ไม่ว่าจะเป็นกรรมดีหรือกรรมชั่ว ย่อมต้องได้รับผล กรรมนั้น^{๓๗} เมื่อพิจารณาเห็นความจริงตามกฎแห่งกรรมดังนี้แล้ว จิตใจที่เปี่ยมด้วยเมตตา กรุณา และ มุกิตา แต่ยังคงระเห่เมื่องอยู่ ด้วยความรู้สึกลงสารผู้อื่นหรือสัตว์อื่นที่กำลังได้รับความทุกข์ เดือดร้อนอยู่ ซึ่งตนหมดหนทางที่จะช่วยเหลือได้อีกต่อไปแล้วก็ดี หรือความกระพือเมื่องเพราะความ ยินดีอย่างมากที่เห็นผู้อื่นได้ดีมีสุขก็ดี จะค่อยๆ ระวังลงด้วยปัญญาหยั่งรู้ในกฎแห่งกรรมตามธรรมชาติ จิตใจก็จะมัธยัสถ์ เป็นกลาง วางเฉย ไม่ยินดียินร้ายในความทุกข์และความสุข ของทั้งตนเองและผู้อื่น นี้เรียกว่าการเจริญอุเบกขาพรหมวิหาร^{๓๘}

^{๓๔} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๐๕/๒๗๕.

^{๓๕} ขุ.เถร.อ. (ไทย) ๒/๓๘๖/๔๘.

^{๓๖} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๖๒/๑๔๔.

^{๓๗} ขุ.สุ. (ไทย) ๒๕/๖๗๒/๖๖๐.

^{๓๘} อภิ.สจ. (ไทย) ๓๔/๒๖๒/๘๓.

พระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรสกล่าวไว้ว่า อุเบกขา มีการวางตนเป็นกลาง มีความวางเฉย ไม่เสียใจ ไม่ดีใจ เมื่อสถานการณ์ไม่เอื้อที่จะแสดงพฤติกรรมตามคุณธรรม ความมีเมตตากรุณาและมุทิตาจิตได้อุเบกขาธรรมเป็นคุณธรรมของผู้ใหญ่ผู้นำ หัวหน้างาน ที่ปกครอง พนักงาน เจาหนาที่ หมูคณะที่ต้องประพฤติดอย่างสม่ำเสมอเมื่อมีผู้ประพฤติดอย่างสม่ำเสมอเมื่อมีผู้ประพฤติดก็ต้องชมยกย่องสรรเสริญ คุณงามความดีของเขา แต่เมื่อมีผู้ประพฤติดไม่ดีก็ต้องถูกตำหนิลงโทษตามกรณีของความผิดไม่ตัดสินเอนเอียงเพราะอำนาจอคติที่ผิดๆ นี่คื พฤติกรรม การมีอุเบกขาธรรมพรหมวิหารทั้ง ๔ ประการดังกล่าวมานี้ ผู้มีเมตตาธรรมควรเจริญในเวลาปกติ ยอมทำงานร่วมกับคนอื่นอย่างไม่มีเวร ไม่มีภัยมีความรักความสนิทสนมกลมเกลียวกัน เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน มีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกันผู้มีกรุณาธรรมควรเจริญในเวลาที่ได้รับความสะดวก ความเดือดร้อน ผู้มีกรุณาธรรมยอมนำมาซึ่งการช่วยเหลือเกื้อกูลเอื้ออาทรต่อกัน ไม่นินเ้าตำหนิ ความเดือดร้อน ความทุกข์ยากของผู้ร่วมงาน ผู้อยู่ในสังคมองการจะบรรเทาเบาบางลงอยู่ด้วยความ มีน้ำใจผูกพันกันอย่างแนบแน่น มีมนุษยสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน ผู้มีมุทิตาธรรมควรเจริญในเวลาที่ได้รับความสะดวกที่เขากะทำคุณงามความดีผู้มีมุทิตาธรรมยอมนำมาซึ่งความโสมนัส ปรีเปรมเอิบอิมใจ ยินดีสามัคคีกลมเกลียวเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน นำมาซึ่งความสุข สบายใจอยู่รวมกัน อย่างกัลยาณมิตร สัมพันธจิต สนิทใจ ผู้มีอุเบกขาธรรมควรเจริญในเวลาที่เป็นองผู้อื่นถึงความวิบัติ ที่ไมอาจช่วยเหลือได้ยึดถือดังคำสอนในพระไตรปิฎก ว่า “กัมมุนา วัตตตี โลโก” สัตว์โลกยอมเป็นไปตามกรรมนั่นคื ตั้งสติ ทำความเขาใจว่า คนทุกคนมีกรรมเป็นของตน ถ้าทำความดีก็จะได้รับผลตอบแทนถ้าทำกรรมชั่วก็ ได้รับผลชั่วตอบแทนไม่มีทางหนีหนีกรรมตนพณกรรมติดตามตนไป เหมือนลอมุนไปตามรอยเท้าโค หรือเวลาที่เรามีความสุขไขบูลยแล้วไม่จำเป็นต้องช่วยเหลืออีกเป็นตน^{๓๙}

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต) กล่าวไว้ว่า อุเบกขาคืความวางใจเป็นกลาง ไม่เอนเอียงด้วยรักและชัง พิจารณาเห็นกรรมที่สัตว์ทั้งหลายกระทำแล้ว อันควรได้รับผลดีหรือชั่ว สมควรแกเหตุอันตนประกอบพร้อมที่จะวินิจฉัยและปฏิบัติไปตามธรรม รวมทั้งรู้จักวางเฉยสงบใจ มอดูในเมื่อไม่มีกิจที่ควรทำ^{๔๐}

พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมมจิตโต) กล่าวไว้ว่า อุเบกขาคืความรู้สึกวางเฉย เป็น กลาง ไม่ลำเอียงเขาขางคนใดคนหนึ่ง นั่นคืความยุติธรรมในการไหรางวัลและลงโทษ ขอสำคัญ คือนักบริหารต้องรู้เท่าทันคนร่วมงานทุกคน นักบริหารที่ไมรู้เท่าทันเพื่อนร่วมงาน ไมรู้เท่าทัน

^{๓๙} พระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, พุทธศาสนสุภาษิต เลม ๑, หนา ๕๒.

^{๔๐} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หนา ๑๒๔.

สถานการณ์อาจวางเฉยได้เหมือนกัน แต่การวางเฉยเช่นนั้นเรียกว่า “อัญญาอุเบกขา” คือวางเฉยเพราะโง่งมไม่ใช่สิ่งที่ดี^{๔๑}

พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช) ไฉไลล่าวว่า อุเบกขา ความวางเฉยในเมื่อไม่อาจจะช่วยเหลือเขาได้ไม่ทับถมซ้ำเติม และเมื่อผู้อื่นผิดพลาดหรือได้รับความวิบัติไม่แสดงอาการสมน้ำหน้าเมื่อเขาพลาดเพนตน^{๔๒}

สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ไฉไลถึงอุเบกขา คือ ภาวะของจิตที่มีอาการเพนกลางเห็นเสมอกันในสัตว์บุคคลทั้งหลายในคราวสองคือ ในคราวประสบสมบัติและในคราวประสบวิบัติก็ไม่ยินดียินร้าย มองเห็นว่าทุกๆ คน มีกรรมที่ทำไพบของของตน จะมีสุขจะพนจากทุกข์จะไม่เสื่อมจากสมบัติที่ได้ก็เพราะกรรมจึงวางเฉยได้คือวาง ไฉไลไม่ยึดถือไวางลงไฉไลคือไม่จัดแจงวุ่นวาย ปล่อยให้ไปไปตามกรรม หรือตามกำหนดของกรรม อุเบกขานี้ไปพรหมวิหารธรรมอีกข้อหนึ่งซึ่งเป็นข้อสุดท้ายที่พึงอบรมให้มีขึ้นในจิต วิธีอบรม คือ ระมัดระวังใจไม่ให้ขึ้นลงด้วยความยินดียินร้ายทั้งในคราวประสบ สมบัติทั้งในคราวประสบวิบัติเมื่อภาวะของจิตเช่นนั้นเกิดขึ้นก็พยายามระงับใจหัดคิดถึงกรรมและ ผลของกรรมหัดคิดวางลงไปให้แกกรรม เหมือนอย่างให้กรรมรับผิดชอบเอาไปเสีย เมื่อทำจิตให้อุเบกขาได้ก็หัดแผจิตเช่นนั้นออกไปแก่คนอื่นสัตว์อื่น โดยเจาะจงหรือโดยไม่เจาะจงทั่วไปด้วยความคิดว่า “ทุกสัตว์บุคคลมีกรรมเพนของตน เพนทายาทรับผลกรรม มีกรรมเพนกำเนิด มีกรรมเพนเผ่าพันธุ์มีกรรมเพนที่อาศัย ทำกรรมใดไว้ดีหรือชั่วก็ต้องรับผิดชอบกรรมนั้น” ภาวะจิตเพนอุเบกขานี้ย่อมมีอยู่เพนสามัญธรรมดาในเวลาปกติยังไม่มื่อะไรมาทำให้เกิด ความยินดียินร้ายแต่ยังเจือด้วยความไม่รู้ (อัญญาณ) และจะเปลี่ยนไปเพนความยินดียินร้ายขึ้นไฉไล

พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนให้ปรับปรุงภาวะที่มีอยู่ให้เพนธรรมมากขึ้น คือให้เพนคุณอันบริสุทธิ์ ที่เกื้อกูลขวางออกไป มีไฉไลในเวลาที่ไม่มื่อะไรมากระทบจิตเท่านั้น แมมื่อะไรมากระทบจิตใจให้ยินดียินร้ายก็จะระงับไฉไลใจให้สงบเพนอุเบกขาไฉไลด้วยความรู้ (ญาณ) เพราะความยินดี (ราคะ) และความยินร้าย (ปฏิฆะ) เพนศัตรูที่ทางของอุเบกขา สอนอุเบกขาด้วยความไม่รู้ (อัญญาณอุเบกขา) เพนศัตรูที่อยู่ไกลของอุเบกขา ฉะนั้น พึงยกตนขึ้นเพนพยานหรืออุปมาดังเช่นว่า ตนไม่ชอบให้ใครอื่นเพ่งเล็งชอบใจอยากไฉไลอะไรของตนและไม่ชอบให้ใครอื่นหมายมั่นปองร้ายฉนั้นใด ตนก็ไม่ควรไปคิดยินดียินร้ายดังนั้นแก่คนอื่น ควรจะมีใจมัธยัสถคือ กลางเพนฉนั้นนั้นและไฉไลบุคคลเพนกลางๆ ขึ้นเพนอุปมาดังพระพุทธศาสนาสุภาสิตไฉไลว่า “พึงแผจิตถึงสัตว์ทั้งปวงด้วยอุเบกขา เหมือนอย่างเห็นบุคคลผู้มีไฉไลเพนที่ชอบใจ มิใช่เพนที่ไม่ชอบใจ ก็มีอุเบกขา ฉะนั้น” พรหมวิหาร ๔ ประการนี้ผู้ปฏิบัติควรยึดปฏิบัติโดยเริ่มแรกให้ปฏิบัติด้วยจิตคิดเกื้อกูลแผออกไปในสัตว์บุคคลทั้งหลายคือเมตตาซึ่งมีอาการเพนความคิดเกื้อกูลต่อผู้อื่นจากนั้นเมื่อไฉไลเห็นหรือไฉไลยินหรือไฉไลคิด ว่าเรามีความทุกข์เดือดร้อน

^{๔๑} พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), **พุทธวิธีการบริหาร**, หนา ๗๖-๗๘.

^{๔๒} พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช), **พระในบาน**, หนา ๘-๙.

ก็ปฏิบัติช่วยบำบัดทุกข์ให้คือกรุณา ซึ่งมีการช่วยบำบัดทุกข์จากนั้น ครั้นได้เห็นมีสุข ไม่มีทุกข์ ก็พลอยยินดีบันเทิงใจคือมูทิตา ซึ่งมีการพลอยยินดีและเพราะไม่มีกิจที่ ควรจะทำต่อไปนั้นอุเบกขา คือ อยู่เฉยๆ คือ อุเบกขาซึ่งมีการมัธยัสถ์เป็นกลาง ผู้บริหารหรือ ผู้ปกครองควรยึดธรรมเป็นหลัก ปฏิบัติเพื่อก่อให้เกิดความสัมพันธ์อันดีต่อกัน หลักพรหมวิหาร ๔ เป็นหลักธรรม ประการหนึ่งที่ผู้บริหารหรือผู้ใหญควรยึดปฏิบัติในการปกครองคน^{๔๓}

บุญมี แทนแก้ว กล่าวไว้ว่า อุเบกขา หมายถึง ความมีใจเป็นกลางคือ มองตามความเป็นจริงโดยวางจิตเรียบสม่ำเสมอ มั่นคงแน่วแน่ เทียงตรงดุจตราขึง มองเห็นการที่บุคคลจะได้รับผลดี หรือชั่วสมควรแก่เหตุผลที่ตนประกอบพร้อมที่จะวินิจฉัยวางตนและปฏิบัติไปตามความเที่ยงธรรม^{๔๔}

แก้ว ชิตตะขบ กล่าวไว้ว่า อุเบกขาความวางเฉย ไม่ดีใจ ไม่เสียใจเมื่อผู้อื่นถึงความวิบัติ คำว่า “อุเบกขา” หมายถึงความวางเฉยได้แกวางตนเป็นกลาง ในเมื่อจะแผเมตตาไปในเมื่อจะแผเมตตาไปก็ไม่สมควร เช่น เอาใจช่วยใจเป็นคน หรือความวางใจเป็นกลางอันจะให้ดำรงอยู่ในธรรมตามที่พิจารณาเห็นด้วยปัญญาคือมีจิตเรียบตรงเที่ยงธรรมดุจตราขึง ไม่เอนเอียงด้วยรักและชัง พิจารณาเห็นกรรมที่สัตว์ทั้งหลายกระทำแล้วอันควรได้รับผลดีหรือชั่ว สมควรแก่เหตุอันประกอบพร้อมที่จะวินิจฉัยและปฏิบัติไปตามธรรม รวมทั้งรู้จักวางเฉย สงบใจมองดูในเมื่อไม่มีกิจที่ควรทำ เพราะเขารับผิดชอบตนได้ดีเขาสมควรรับผิดชอบตนเองหรือเขาได้รับผลอันสมควรกับความรับผิดชอบของตน^{๔๕}

วรญา ทองอุ่น กล่าวไว้ว่า อุเบกขา มีการวางตนเป็นกลาง มีความวาง เฉยไม่เสียใจ ไม่ดีใจเมื่อสถานการณ์ไม่เอื้อที่จะแสดงพฤติกรรมตามคุณธรรมความมีเมตตากรุณา และมูทิตาจิต ได้อุเบกขาธรรมเป็นคุณธรรมของผู้ใหญ่นำ หัวหน้างานที่ปกครองพนักงาน เจาหน้าที่หมู่คณะ ที่ต้องประพฤติอย่างสม่ำเสมอเมื่อมีผู้ประพฤติอย่างสม่ำเสมอเมื่อมีผู้ประพฤติก็ ต้องขมยกายองสรรเสริญคุณงามความดีของเขาแต่เมื่อมีผู้ประพฤติไม่ดีก็ต้องถูกตำหนิลงโทษตาม กรณีของความผิดไม่ตัดสินเอนเอียงเพราะอำนาจอคติที่ผิดๆ นี่คือนวัตกรรมกรรมมีอุเบกขาธรรม^{๔๖}

สรุปว่า หลักอุเบกขาที่ส่งเสริมประสิทธิภาพการปฏิบัติหน้าที่ของข้าราชการตำรวจ หมายถึง การที่ข้าราชการตำรวจมีความวางใจเป็นกลาง อันจะให้ดำรงอยู่ในธรรมตามที่พิจารณาเห็นด้วยปัญญา มีจิตเรียบตรงเที่ยงธรรมดุจตราขึง ไม่เอนเอียงด้วยรักและชัง รวมทั้งรู้จักวางเฉยสงบใจมองดู ในเมื่อไม่มีกิจที่ควรทำ

^{๔๓} สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี, **รวมธรรมะ**, หน้า ๑๙๕-๒๐๔.

^{๔๔} บุญมี แทนแก้ว, **จริยศาสตร์**, หน้า ๑๗๓.

^{๔๕} แก้ว ชิตตะขบ, **รวมวิชาธรรมศึกษาขั้นตรี (ตามหลักสูตรของสนามหลวงแผนกธรรม พ.ศ.๒๕๕๖)**, หน้า ๙๓-๙๔.

^{๔๖} วรญา ทองอุ่น, **มนุษย์สัมพันธ์ในองคการ**, หน้า ๒๑๐-๒๑๒.

๓.๒ หลักอิทธิบาท ๔ ที่ส่งเสริมประสิทธิภาพการปฏิบัติหน้าที่ของข้าราชการตำรวจ

หลักอิทธิบาท ๔ ที่ส่งเสริมประสิทธิภาพการปฏิบัติหน้าที่ของข้าราชการตำรวจ แบ่งออกเป็น หลักฉันทะ หลักวิริยะ หลักจิตตะ และหลักวิมังสา ดังนี้

๓.๒.๑ หลักฉันทะ

หลักฉันทะที่ส่งเสริมประสิทธิภาพการปฏิบัติหน้าที่ของข้าราชการตำรวจ ดังพระพุทธพจน์กล่าวว่า

ภิกษุ เจริญอิทธิบาท อันประกอบด้วย ฉันทสมาธิปธานสังขาร ถ้าภิกษุทำฉันทะให้เป็น อธิบดีแล้วจึงได้สมาธิ ได้เอกัคคตาแห่งจิต สมาธินี้เรียกว่าฉันทสมาธิ^{๔๗} ภิกษุนั้น ทำฉันทะให้เกิด พยายาม ปราปรกความเพียร ประคองจิตไว้ ทำความเพียรเพื่อป้องกันบาปอกุศลธรรม ที่ยังไม่เกิดขึ้น มิให้เกิดขึ้น ทำฉันทะให้เกิด พยายาม ปราปรกความเพียร ประคองจิตไว้ ทำความเพียรเพื่อละบาปอกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว ทำฉันทะให้เกิดพยายามปราปรกความเพียรประคองจิตไว้ ทำความเพียร เพื่อสร้างกุศลธรรมที่ยังไม่เกิดขึ้นให้เกิดขึ้น ทำฉันทะให้เกิด พยายาม ปราปรกความเพียร ประคองจิตไว้ ทำความเพียร เพื่อความดำรงอยู่ความไม่สาบสูญ ความภิญโญยิ่ง ความไพบูลย์ ความเจริญ ความบริบูรณ์ แห่งกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว สภาวธรรมเหล่านี้ เรียกว่า ปธานสังขาร ฉันทสมาธิและปธานสังขารดังกล่าวมานี้ประมวญย่อ ๒ อย่างนั้น เข้าเป็นอันเดียวกัน ย่อมถึงซึ่งอันนับว่า ฉันท สมาธิปธานสังขาร ด้วยประการฉะนี้^{๔๘}

ฉันทะเป็นอย่างไร คือ ความพอใจ การทำความพอใจ ความใคร่เพื่อจะทำความฉลาด ความพอใจในธรรม นี้เรียกว่า ฉันทะ สมาธิเป็นอย่างไร คือ ความตั้งอยู่แห่งจิต ความดำรงอยู่แห่งจิต ความมั่นอยู่แห่งจิต ความไม่ส่ายไปแห่งจิต ความไม่ฟุ้งซ่านแห่งจิต ภาวะที่จิตไม่ส่ายไป ความสงบ สมาธิทริย สมาธิพละ สัมมาสมาธิ อันใด นี้เรียกว่า สมาธิปธานสังขารฯ เป็นอย่างไร คือ การปราปรก ความเพียรทางใจ ความขะมักเขม้น ความบากบั่น ความตั้งหน้า ความพยายาม ความอดุสหาหะ ความทนทาน ความเข้มแข็ง ความหมั่น ความก้าวไปอย่างไม่ท้อถอย ความไม่ทอดทิ้งฉันทะ ความไม่ทอดทิ้งธุระ ความประคับประคองธุระไว้ด้วยดี วิริยะ วิริยทริย วิริยพละ สัมมาวายามะ อันใดนี้เรียกว่า ปธานสังขาร ภิกษุ เป็นผู้เข้าไปถึงแล้ว เข้าไปถึงแล้วด้วยดี เข้ามาถึงแล้ว เข้ามายังแล้ว

^{๔๗} อภ.วิ. (ไทย) ๓๕/๕๐๗/๒๙๔.

^{๔๘} ปิ่น มุฑกันต์, แนวสอนธรรมะ ตามหลักสูตรนักธรรมตรี, (กรุงเทพมหานคร: คลังวิทยา, ๒๕๑๔),

ด้วยดี เข้าถึงแล้ว เข้าถึงแล้วด้วยดี ประกอบแล้วด้วยฉันทะ สมาธิ และปธานสังขาร ดังกล่าวนี้นี้ ด้วยเหตุนี้ จึงเรียกว่า ประกอบด้วยฉันทสมาธิปธานสังขาร ด้วยประการฉะนี้^{๔๙}

คำว่า อิทธิ ได้แก่ ความสำเร็จ ความสำเร็จด้วยดี การสำเร็จ การสำเร็จด้วยดี ความได้ ความได้อีก ความถึง ความถึงด้วยดี ความถูกต้อง ความกระทำให้แจ้ง ความเข้าถึง ซึ่งธรรมเหล่านั้น คำว่า อิทธิบาท ได้แก่ เวทนาขันธ สัญญาขันธ สังขารขันธ วิญญาณขันธ ของบุคคลผู้บรรลุธรรมเหล่านั้น คำว่า เจริญอิทธิบาท ได้แก่ ย่อมเสพ เจริญ ทำให้มาก ซึ่งธรรมเหล่านั้นด้วยเหตุนี้ จึงเรียกว่า เจริญอิทธิบาท^{๕๐}

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) กล่าวถึงฉันทะไว้ว่า ฉันทะ แปลว่า ความพอใจ ได้แก่ ความมีใจรักใคร่สิ่งที่ทำ และพอใจใฝ่รักในจุดหมายของสิ่งที่ทำนั้น อยากทำสิ่งนั้นๆ ให้สำเร็จ อยากให้ งานนั้นหรือสิ่งนั้นบรรลุ พุดง่าย ๆ ว่ารักงานและรักจุดหมายของงาน พุดให้ลึกลงไปทางธรรม ว่า ความรักความใฝ่ใจปรารถนาต่อภาวะดีงามเต็มเปี่ยม สมบูรณ์ของสิ่งนั้นๆ ของงานนั้นอยากทำให้ สำเร็จผลตามจุดหมายที่ตั้งมานั้น เมื่อเห็นสิ่งนั้นหรืองานนั้นกำลังเดินหน้าไปสู่จุดหมาย ก็เกิดปิติ เป็นความเอิบอิ่มใจ ครั้นสิ่งหรืองานที่ทำนั้นบรรลุจุดหมายก็รับสมนัสเป็นความฉ่ำชื่นใจที่พร้อมด้วยความรู้สึกริ่บร่าเริงผ่องใสเบิกบานแผ่ออกไปเป็นอิสระไร้ ขอบเขต ถ้าสามารถปลุกเร้าฉันทะให้เกิด อย่างแรงกล้า เกิดความรักในคุณค่าความดีงาม ความสมบูรณ์ของสิ่งนั้นหรือจุดหมายนั้นอย่างเต็มที่ แล้ว คนก็จะทุ่มเทชีวิตและจิตใจอุทิศให้แก่สิ่งนั้นเมื่อรัก แท้ก็มอบใจให้อาจถึงขนาดยอมสละชีวิต เพื่อสิ่งนั้นได้ เมื่อมีฉันทะนำแล้วก็ต้องการทำสิ่งนั้นให้ดีที่สุด ให้สำเร็จผลอย่างดีที่สุดของสิ่งนั้น ของงานนั้น ไม่หวั่นพ่วงกับสิ่งล่อเร้าหรือผลตอบแทนทั้งหลาย จิตใจก็มุ่งมั่นแน่วแน่มั่นคงในการดำเนิน สู่จุดหมาย เดินเรียบสม่ำเสมอ ไม่ชาน ไม่ส่าย ฉันทสมาธิจึงเกิดขึ้นโดยนัยนี้ และพร้อมกับปธาน สังขาร คือ ความเพียรสร้างสรรค์ก็ย่อมเกิดควบคู่มาด้วย^{๕๑}

แสงอรุณ โปรงธุระ กล่าวถึงฉันทะไว้ว่า ฉันทะ มีใจรัก คือพอใจจะทำสิ่งนั้น และทำด้วยใจรัก ต้องการทำให้เป็นผลสำเร็จอย่างดีแห่งกิจการหรืองานที่ทำมิใช่สักว่าทำพอให้เสร็จๆ หรือเพียงเพราะอยากได้รางวัลหรือผลกำไร^{๕๒}

วิเชียร ขาบุตรบุณทริก กล่าวถึงฉันทะไว้ว่า ฉันทะ ความพอใจ ความยินดี หรือความ เต็มใจที่จะกระทำการสิ่งใดสิ่งหนึ่ง^{๕๓}

^{๔๙} อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๕๐๗/๒๕๔.

^{๕๐} อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๕๐๘/๒๕๕.

^{๕๑} พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต), **พุทธธรรมฉบับปรับขยาย**, พิมพ์ครั้งที่ ๓๕, (กรุงเทพมหานคร: ผลิติมม์ จำกัด, ๒๕๕๕), หน้า ๘๔๒-๘๔๔.

^{๕๒} แสงอรุณ โปรงธุระ, **พุทธศาสน์**, (กรุงเทพมหานคร: ฝ่ายเอกสารตำรา สำนักส่งเสริมวิชาการ สถาบันราชภัฏธนบุรี, ๒๕๓๙), หน้า ๒๒๘-๒๒๙.

พิฑูร มลิวลย์ กล่าวถึงฉันทะไว้ว่า ฉันทะ ความพอใจรักใคร่ในสิ่งนั้น คือ เมื่อทำสิ่งใด ก็ทำด้วยความพอใจด้วยความรัก ในสิ่งนั้น ทำสิ่งนั้นด้วยความเต็มใจ ไม่เพื่อง่ายในกิจที่ทำ^{๕๔}

จารุมาศ เรืองสุวรรณ กล่าวถึงฉันทะไว้ว่า ฉันทะเป็นหลักแห่งการประกอบกิจการงาน ใดๆ ให้สำเร็จประกอบด้วยฉันทะ คือ ความพอใจและรักที่จะทำในงานนั้นๆ^{๕๕}

สุชีพ ปุญญานุภาพ กล่าวถึงฉันทะให้คำแปลของอิทธิบาท ๔ ไว้ ๒ ทาง คือ หนึ่ง แปลว่า ข้อปฏิบัติ ที่ให้รู้ฤทธิ์ อีกอย่างหนึ่งแปลว่า ข้อปฏิบัติที่ให้บรรลุถึงความสำเร็จ และได้ให้ความหมาย อิทธิบาท ๔ ไว้ดีกว่า เป็นคุณให้บรรลุความสำเร็จ ๔ อย่าง ได้แก่ ฉันทะ ความพอใจรักใคร่ในสิ่งนั้น^{๕๖}

ปริญญ์ จงวัฒนา กล่าวถึงฉันทะไว้ว่า ฉันทะ ความพอใจ ความพึงใจที่จะกระทำกิจใดๆ เพื่อที่ได้รับผลสำเร็จตามปรารถนา^{๕๗}

สรุปว่า หลักฉันทะที่ส่งเสริมประสิทธิภาพการปฏิบัติหน้าที่ของข้าราชการตำรวจ หมายถึง การที่ข้าราชการตำรวจมีความรัก และความพอใจในสิ่งนั้นๆ คือ เมื่อปฏิบัติหน้าที่หรือทำสิ่งใดก็ทำ ด้วยความพอใจ ด้วยความรักในสิ่งนั้น ทำสิ่งนั้นด้วยความเต็มใจ ไม่เพื่อง่ายในกิจ การที่ทำ ปฏิบัติงานด้วยความเต็มใจ

๓.๒.๒ หลักวิริยะ

หลักวิริยะที่ส่งเสริมประสิทธิภาพการปฏิบัติหน้าที่ของข้าราชการตำรวจ ดังพระพุทธเจ้า ตรัสถึงหลักอิทธิบาทที่เกี่ยวกับวิริยะที่เรียกว่า วิริยสมาธิปธานสังขารไว้ว่า

ภิกษุ เจริญอิทธิบาทอันประกอบด้วยวิริยสมาธิปธานสังขารเป็นอย่างไร ถ้าภิกษุทำความเพียรให้เป็นอธิบดีแล้วจึงได้สมาธิ ได้เอกัคคตาแห่งจิตสมาธินี้เรียกว่า วิริยสมาธิ ภิกษุนั้น ทำฉันทะให้เกิด พยายาม พารภความเพียร ประคองจิตไว้ ทำความเพียร เพื่อป้องกันบาป

^{๕๓} วิเชียร ชาบุตรบุญตริก, พุทธศาสน์, (กรุงเทพมหานคร: โอ. เอส. พริ้นติ้งเฮ้าส์, ๒๕๓๕), หน้า ๑๒๖.

^{๕๔} พิฑูร มลิวลย์, แบบเรียนวิชาธรรมและนักธรรมชั้นตรี, (กรุงเทพมหานคร: กรมการศาสนา, ๒๕๔๐), หน้า ๑๙-๒๐.

^{๕๕} จารุมาศ เรืองสุวรรณ, พันเอก, “การสังเคราะห์แบบจำลองการสอนวิชาชีพช่างตามหลัก อิทธิบาท ๔ ของพลทหารในส่วนสนับสนุนกองบัญชาการทองทัพบก”, วิทยานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต, (บัณฑิต วิทยาลัย: มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๘), หน้า ๓๕.

^{๕๖} สุชีพ ปุญญานุภาพ, คุณลักษณะพิเศษแห่งพระพุทธศาสนา, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑), หน้า ๑๙.

^{๕๗} ปริญญ์ จงวัฒนา, พุทธธรรมเพื่อกัลยาณมิตร, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท ศิลปสยามบรรจภัณฑ์ และการพิมพ์ จำกัด, ๒๕๕๐), หน้า ๑๔๔-๑๔๕.

อกุศลธรรมที่ยังไม่เกิดขึ้นมิให้เกิดขึ้น เพื่อละบาปอกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว เพื่อสร้างกุศลธรรมที่ยังไม่เกิดขึ้นให้เกิดขึ้น ทำฉันทะให้เกิด พยายาม บรรเทาความเพียรประกอบจิตไว้ ทำความเพียร เพื่อความดำรงอยู่ ความไม่สับสน ความภักดีถึงความไพบุลย์ ความเจริญ ความบริบูรณ์ แห่งกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว สภาวะธรรมเหล่านี้ เรียกว่า ปธานสังขาร วิริยสมาธิและปธานสังขาร ดังกล่าวนี้นี้ ประมวลย่อ ๒ อย่างนั้นเข้าเป็นอันเดียวกันย่อมถึงซึ่งอันนั้นว่า วิริยสมาธิปธานสังขาร อย่างนี้^{๕๘}

วิริยะ เป็นเป็นอย่างไร คือ การบรรเทาความเพียรทางใจ สัมมาวายามะ อันใด นี้เรียกว่า วิริยสมาธิเป็นอย่างไร คือ ความตั้งอยู่แห่งจิต ความดำรงอยู่แห่งจิต ความมั่นอยู่แห่งจิต ความไม่ส่ายไปแห่งจิต ความไม่ฟุ้งซ่านแห่งจิต ภาวะที่จิตไม่ส่ายไป ความสงบ สมาธิในทรีย สมาธิพละ สัมมาสมาธิ อันใด นี้เรียกว่า สมาธิ

ปธานสังขาร เป็นอย่างไร คือ การบรรเทาความเพียรทางใจ สัมมาวายามะ อันใด นี้เรียกว่า ปธานสังขารภิกษุ เป็นผู้เข้าไปถึงแล้ว ประกอบแล้ว ด้วยวิริยะ สมาธิ และปธานสังขาร ดังกล่าวนี้นี้ ด้วยเหตุนี้จึงเรียกว่า ประกอบด้วย วิริยสมาธิปธานสังขาร อย่างนี้^{๕๙}

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้กล่าวถึงวิริยะไว้ว่า วิริยะ แปลว่า ความอาจหาญ แก่กล้า บากบั่น ก้าวไป ใจสู้ ไม่ย่อท้อไม่หวั่นกลัวต่ออุปสรรคและความยากลำบาก เมื่อคนรู้ว่า สิ่งใดมีคุณค่าควรแก่การบรรลุถึง ถ้าวิริยะเกิดขึ้นแก่เขาแล้ว แม้ได้ยินว่าจุดหมายนั้นจะลุล่วงได้ยากนัก มีอุปสรรคมาก หรืออาจใช้เวลาเท่านั้นปีเท่านั้นเดือนเขาก็ไม่ท้อถอย กลับเห็นเป็นสิ่งที่ท้าทายที่เขาจะเอาชนะให้ได้ทำให้สำเร็จ คนที่มีความเพียร เท่ากับมีแรงหนุน เวลาทำงานหรือปฏิบัติธรรมก็ตาม จิตใจจะแน่วแน่มั่นคง พุ่งตรงต่อจุดหมาย สมาธิก็เกิดขึ้นได้ เรียกว่าเป็นวิริยสมาธิ พร้อมทั้งมีปธานสังขาร คือ ความเพียรสร้างสรรค์เข้าประกอบคู่ไปด้วยกัน^{๖๐}

แสงอรุณ โปรงธุระ กล่าวถึงวิริยะไว้ว่า วิริยะ พากเพียรทำ คือ ขยันหมั่นประกอบหมั่นกระทำสิ่งนั้นด้วยความพยายาม เข้ม แข็ง อดทน เอาธุระ ไม่ทอดทิ้ง ไม่ท้อถอย^{๖๑}

วิเชียร ชาบุดรบุญทริก กล่าวกล่าวถึงไว้ว่า วิริยะ ความพยายาม ความเพียร หรือความกล้าที่จะทุ่มเทชีวิตจิตใจให้การกระทำนั้นๆ โดยไม่มีคำว่าท้อแท้หรือเบื่อหน่าย^{๖๒}

พิฑูร มลิวัลย์ กล่าวถึงวิริยะไว้ว่า วิริยะ ความเพียรประกอบสิ่งนั้น คือ เมื่อทำสิ่งใด ก็ทำด้วยความขยันหมั่นเพียร ด้วยความพยายาม เข้มแข็งอดทน ไม่ทอดทิ้งกิจที่ทำงานนั้น (แข็งใจ)^{๖๓}

^{๕๘} อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๕๐๙/๒๕๕.

^{๕๙} อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๕๑๐/๒๕๖.

^{๖๐} พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต), **พุทธธรรม**, หน้า ๘๔๒-๘๔๔.

^{๖๑} แสงอรุณ โปรงธุระ, **พุทธศาสน์**, หน้า ๒๒๘-๒๒๙.

^{๖๒} วิเชียร ชาบุดรบุญทริก, **พุทธศาสน์**, หน้า ๑๒๖.

จารุมาศ เรื่องสุวรรณ ได้กล่าวถึงวิริยะไว้ว่า วิริยะ คือ ความพากเพียรในการทำงาน อย่างไม่ย่อท้อจนงานสำเร็จ^{๖๔}

สุชีพ ปุณฺณานุภาพ ได้ให้คำแปลของวิริยะของอิทธิบาท ๔ ไว้ ๒ ทาง คือ หนึ่ง แปลว่า ข้อปฏิบัติ ที่ให้รู้ฤทธิ์ อีกอย่างหนึ่งแปลว่า ข้อปฏิบัติที่ให้บรรลุถึงความสำเร็จ และได้ให้ความหมาย อิทธิบาท ๔ ไว้ดีกว่า เป็นคุณให้บรรลุความสำเร็จ ๔ อย่าง ได้แก่ วิริยะ คือ ความเพียร^{๖๕}

ปริญญ์ จงวัฒนา กล่าวถึงวิริยะไว้ว่า วิริยะ ความเพียร คือ มีความขยันหมั่น เพียรที่จะ กระทำกิจใดๆ ที่ได้ตั้งปรารถนาไว้ แล้วและได้มีความพอใจ พึงใจ กระทำแล้วให้สำเร็จลุล่วงตาม ปรารถนา^{๖๖}

สรุปว่า หลักวิริยะที่ส่งเสริมประสิทธิภาพการปฏิบัติหน้าที่ของข้าราชการตำรวจ หมายถึง การที่ข้าราชการตำรวจมีความเพียรในการกระทำสิ่งนั้นๆ คือ เมื่อทำสิ่งใดก็ทำด้วยความ ขยันหมั่นเพียร ด้วยความพยายาม และมีมานะอดสาหัส ไม่ทอดทิ้งภารกิจที่ทำนั้น ปฏิบัติหน้าที่ด้วยการตั้งใจ

๓.๒.๓ หลักจิตตะ

หลักจิตตะที่ส่งเสริมประสิทธิภาพการปฏิบัติหน้าที่ของข้าราชการตำรวจ ดังพระพุทธองค์ ตรัสถึงหลักอิทธิบาทที่เกี่ยวกับจิตตะ เรียกว่า จิตตสมาธิปธานสังขารไว้ว่า

ภิกษุ เจริญอิทธิบาทอันประกอบด้วยจิตตสมาธิปธานสังขาร เป็นอย่างไร ถ้าภิกษุ ทำจิตให้เป็นอธิบดีแล้วจึงได้สมาธิ ได้เอกัคคตาแห่งจิต สมาธินี้ เรียกว่าจิตตสมาธิ ภิกษุนั้น ทำฉันทะให้เกิด พยายาม ปรารภความเพียร ประคองจิตไว้ ทำความเพียรเพื่อป้องกันบาปอกุศลธรรมที่ยังไม่เกิดขึ้น มิให้เกิดขึ้น เพื่อละบาปอกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้วเพื่อสร้างกุศลธรรมที่ยังไม่เกิดขึ้นให้เกิดขึ้น ทำฉันทะให้เกิดขึ้น พยายาม ปรารภความเพียรประคองจิตไว้ ทำความเพียร เพื่อความดำรงอยู่ ความไม่สาบสูญ ความภิญโญยิ่ง ความไพบูลย์ความเจริญ ความบริบูรณ์ แห่งกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว สภาวธรรมเหล่านี้ เรียกว่าปธานสังขาร จิตตสมาธิและปธานสังขารดังกล่าวมานี้ ประมวลย่อ ๒ อย่างนั้น เข้าเป็นอันเดียวกัน ย่อมถึงซึ่งอันนั้นว่า จิตตสมาธิปธานสังขาร อย่างนี้^{๖๗}

^{๖๓} พิชุร มลิวัลย์, แบบเรียนวิชาธรรมและนักธรรมชั้นตรี, หน้า ๑๙-๒๐.

^{๖๔} จารุมาศ เรื่องสุวรรณ, พันเอก, “การสังเคราะห์แบบจำลองการสอนวิชาชีพข้างตามหลัก อิทธิบาท ๔ ของพลทหารในส่วนสนับสนุนกองบัญชาการกองทัพบก”, วิทยานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต, หน้า ๓๕.

^{๖๕} สุชีพ ปุณฺณานุภาพ, คุณลักษณะพิเศษแห่งพระพุทธศาสนา, หน้า ๑๙.

^{๖๖} ปริญญ์ จงวัฒนา, พุทธธรรมเพื่อกัลยาณมิตร, หน้า ๑๔๔-๑๔๕.

^{๖๗} อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๕๑๒/๒๕๗.

จิต เป็นอย่างไร คือ จิต มโน มานัส มโนวิญญาณธาตุที่สมกัน อันใด นี้เรียกว่า จิต สมาธิ เป็นอย่างไร คือ ความตั้งอยู่แห่งจิต สัมมาสมาธิ อันใด นี้เรียกว่า สมาธิปธานสังขาร เป็นอย่างไร การปรารภความเพียรทางใจ สัมมาวายามะ อันใดนี้เรียกว่า ปธานสังขาร

ภิกษุ เป็นผู้เข้าไปถึงแล้ว ประกอบแล้ว ด้วยจิต สมาธิ และปธานสังขารดังกล่าวมานี้ ด้วยเหตุนี้ จึงเรียกว่าประกอบด้วยจิตตสมาธิปธานสังขาร อย่างนี้^{๖๘}

คำว่า จิตตะ^{๖๙} หมายถึง ความเอาใจใส่รับผิดชอบกับการทำหน้าที่ที่ตนทำอยู่ จิตใจที่จดจ่อกับงานล้วนเกิดผลดีต่องานที่ทำ จิตตะเป็นธรรมชาติที่แสดงถึงสติความรอบคอบและความรับผิดชอบที่จะตามมา ซึ่งในสังคมการทำงานปัจจุบันนี้ มุ่งเน้นแย่งชิงตำแหน่งกันจนลืมนึกไปว่า งานที่ตนเองต้องรับผิดชอบนั้นคือสิ่งใดกันแน่ จิตตะจึงมีความสำคัญในการทำงานของตนโดยไม่วอกแวกออกไปนอกกลุ่มนอกทาง ดังนั้น เมื่อผู้บริหารและเจ้าหน้าที่ทุกท่านมีทั้งฉันทะและวิริยะแล้ว จิตตะจะเป็นเสมือนรื้อของเส้นทางที่ไม่ให้ไขว้เขวออกนอกทางสู่ความสำเร็จได้ พระพุทธองค์จึงทรงสอนให้เป็นนักตรวจสอบการทำงาน คือให้มีจิตตะแล้วตรัสว่าควรตรวจตรางานของตนเองทั้งที่ทำแล้วและยังไม่ได้ทำ

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) กล่าวถึงจิตตะไว้ว่า จิตตะ แปลว่า ความคิดจดจ่อ หรือเอาใจฝักใฝ่ ได้แก่ ความมีจิตผูกพัน จดจ่อเฝ้าคิด เรื่องนั้นใจอยู่กับงานนั้น ไม่ปล่อย ไม่ห่างไปไหน ถ้า จิตตะเป็นไปอย่างแรงกล้าในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง หรืองานอย่างใดอย่างหนึ่ง คนผู้นั้นจะไม่สนใจ ไม่รับรู้เรื่องอื่นๆ ใครพูดอะไรเรื่องอื่นๆ ไม่สนใจ แต่ถ้าพูดเรื่องงานนั้นจะสนใจเป็นพิเศษทันที บางทีจัดทำเรื่องนั้น งานนั้น ขลุกขจวนอยู่ได้ทั้งวันทั้งคืนไม่เอาใจใส่ร่างกายการแต่งเนื้อแต่งตัว อะไรเกิดขึ้นก็ไม่สนใจ เรื่องอื่นเกิดขึ้นใกล้ๆ บางทีก็ไม่รู้ ทำจนลืมนอน ลืมกิน ลืมกินลืมนอน ความมีใจฝักใฝ่เช่นนี้ ย่อมนำไปสู่สมาธิเกิดขึ้น จิตจะแน่วแน่ แนบสนิทในกิจที่ทำมีกำลังมากเฉพาะสำหรับกิจนั้น เรียกว่าเป็นจิตตสมาธิ พร้อมกันนั้นก็เกิดปธานสังขาร คือ ความเพียร สร้างสรรค์ร่วมสนับสนุนไปด้วย^{๗๐}

แสงอรุณ โปรงธุระ กล่าวถึงจิตตะไว้ว่า จิตตะ เอาจิตฝักใฝ่ คือตั้งจิตรับรู้ในสิ่งที่ทำและทำสิ่งนั้นด้วยความคิด ไม่ปล่อยใจให้ ฟุ้งซ่าน เลื่อนลอย ใช้ความคิดในเรื่องนั้นบ่อยๆ เสมอๆ^{๗๑}

วิเชียร ชาบุตรบุญทริก กล่าวถึงจิตตะไว้ว่า จิตตะ ความสนใจ เอาใจใส่ หรือตั้งใจในการกระทำนั้นๆ อย่างจริงจัง โดยไม่ใส่ใจถึงปัญหาอุปสรรคอันจะเป็นเหตุให้เสียกำลังใจ^{๗๒}

^{๖๘} อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๕๑๓/๒๕๗.

^{๖๙} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๐๖/๑๙๘.

^{๗๐} พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต), **พุทธธรรม**, หน้า ๘๔๒-๘๔๔.

^{๗๑} แสงอรุณ โปรงธุระ, **พุทธศาสน์**, หน้า ๒๒๘ - ๒๒๙.

^{๗๒} วิเชียร ชาบุตรบุญทริก, **พุทธศาสน์**, หน้า ๑๒๖.

พิฑูร มลิวัลย์ กล่าวถึงจิตตะไว้ว่า จิตตะ ความเอาใจใส่ในสิ่งนั้น ไม่วางธุระ คือ เมื่อทำสิ่งใดทำด้วยความรู้จัก ไตร่ตรอง ทำด้วยปัญญา รู้จักพิจารณาใคร่ครวญ ตรวจสอบสาเหตุด้วยความรอบคอบ (เข้าถึง)^{๗๓}

จารุมาศ เรื่องสุวรรณ กล่าวถึงจิตตะไว้ว่า จิตตะ คือ การตั้งใจทำงานหมั่นตรวจตรางานอยู่เสมอ เอาใจใส่ในสิ่งที่ทำไม่เอาใจไปคิดในเรื่องอื่น^{๗๔}

สุชีพ ปุญญานุภาพ ได้ให้คำแปลของจิตตะในอิทธิบาท ๔ ไว้ ๒ ทาง คือ หนึ่ง แปลว่า ข้อปฏิบัติ ที่ให้รู้ฤทธิ์ อีกอย่างหนึ่งแปลว่า ข้อปฏิบัติที่ให้บรรลุถึงความสำเร็จ และได้ให้ความหมายอิทธิบาท ๔ ไว้อีกว่า เป็นคุณให้บรรลุความสำเร็จ ๔ อย่าง ได้แก่ จิตตะ คือ การเอาใจใส่^{๗๕}

ปริญญ์ จงวัฒนา กล่าวถึงจิตตะไว้ว่า จิตตะ จิตจดจ่อ คือ มีสติมีสมาธิในการที่จะกระทำกิจใดๆ ที่ตั้งปรารถนาไว้แล้วได้มี ความพอใจ พึงใจก่อกิจกรรมนั้นแล้วได้ใช้ความเพียรพยายามแล้วก็ต้องใช้กำลังใจ กำลังความคิด กำลังสติปัญญา และสมาธิไม่หันเหไปทางอื่น การกระทำกิจนั้นๆ ให้สำเร็จลุล่วงไปตามปรารถนา^{๗๖}

สรุปว่า หลักจิตตะที่ส่งเสริมประสิทธิภาพการปฏิบัติหน้าที่ของข้าราชการตำรวจ หมายถึง การที่ข้าราชการตำรวจมีความเอาใจใส่ ความเอาใจจดจ่อในสิ่งที่ทำ ไม่วางธุระในสิ่งนั้นๆ คือ เมื่อทำสิ่งใดก็ทำด้วยความรู้จักไตร่ตรอง ทำด้วยปัญญา รู้จักพิจารณาใคร่ครวญ รู้จักพินิจพิเคราะห์ ทดลอง ทดสอบ ตรวจสอบสาเหตุด้วยความรอบคอบ ปฏิบัติหน้าที่ด้วยการเข้าถึง

๓.๒.๔ หลักวิมังสา

หลักวิมังสาที่ส่งเสริมประสิทธิภาพการปฏิบัติหน้าที่ของข้าราชการตำรวจ ดังพระพุทธเจ้าตรัสถึงหลักอิทธิบาทที่เกี่ยวกับวิมังสา ที่เรียกว่า วิมังสาสมาธิปธานสังขารไว้ว่า

ภิกษุ เจริญอิทธิบาทอันประกอบด้วยวิมังสาสมาธิปธานสังขาร เป็นอย่างไร ถ้าภิกษุทำปัญญาให้เป็นอธิบดีแล้วจึงได้สมาธิ ได้เอกัคคตาแห่งจิตสมาธินี้เรียกว่าวิมังสาสมาธิ ภิกษุนั้นทำฉันทะให้เกิด พยายาม บรรเทาความเพียร ประคองจิตไว้ ทำความเพียร เพื่อป้องกันบาปอกุศลธรรมที่ยังไม่เกิดขึ้นมิให้เกิดขึ้น เพื่อละบาปอกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว เพื่อสร้างกุศลธรรมที่ยังไม่เกิดขึ้นให้เกิดขึ้น ทำฉันทะให้เกิด พยายาม บรรเทาความเพียร ประคองจิตไว้

^{๗๓} พิฑูร มลิวัลย์, แบบเรียนวิชาธรรมและนักธรรมชั้นตรี, หน้า ๑๙-๒๐.

^{๗๔} จารุมาศ เรื่องสุวรรณ, พันเอก, “การสังเคราะห์แบบจำลองการสอนวิชาชีพช่างตามหลักอิทธิบาท ๔ ของพลทหารในส่วนสนับสนุนกองบัญชาการทองทัพบก”, วิทยานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต, หน้า ๓๕.

^{๗๕} สุชีพ ปุญญานุภาพ, คุณลักษณะพิเศษแห่งพระพุทธศาสนา, หน้า ๑๙.

^{๗๖} ปริญญ์ จงวัฒนา, พุทธธรรมเพื่อกัลยาณมิตร, หน้า ๑๔๔-๑๔๕.

ทำความเพียร เพื่อความดำรงอยู่ ความไม่สาบสูญ ความภิญโญยิ่งความไพบุลย์ ความเจริญ ความบริบูรณ์ แห่งกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว สภาธรรมเหล่านี้ เรียกว่า ปธานสังขาร

วิมังสาสมาธิและปธานสังขารดังกล่าวมานี้ ประมวลย่อ ๒ อย่างนั้นเข้าเป็นอันเดียวกัน ย่อมถึงซึ่งอันนี้ว่า วิมังสาสมาธิปธานสังขาร อย่างนี้^{๗๗}

วิมังสา เป็นอย่างไร คือ ปัญญา กิริยาที่รู้ชัด ความไม่หลง ความวิจยธรรม สัมมาทิฐิ อันใด นี้เรียกว่า วิมังสา

สมาธิ เป็นอย่างไร คือ ความตั้งอยู่แห่งจิต สัมมาสมาธิ อันใด นี้เรียกว่า สมาธิ

ปธานสังขาร เป็นอย่างไร คือ การปรารภความเพียรทางใจ ฯลฯ สัมมาวายามะ อันใดนี้เรียกว่าปธานสังขาร ภิกษุ เป็นผู้เข้าไปถึงแล้ว ประกอบแล้วด้วยวิมังสา สมาธิและปธานสังขาร ดังกล่าวมานี้ ด้วยเหตุนี้ จึงเรียกว่า ประกอบด้วย วิมังสาสมาธิปธานสังขาร อย่างนี้^{๗๘}

คำว่า วิมังสา^{๗๙} การพินิจพิเคราะห์และใช้ปัญญาตรวจสอบหน้าที่การงานที่ตนทำอยู่ สุดยอดของวิธีทำงานให้สำเร็จอยู่ในอิทธิบาทข้อสุดท้ายนี้ วิมังสา แปลว่า การพินิจพิเคราะห์ หมายความว่า ทำงานด้วยปัญญา ด้วยสมองคิดไม่ใช่สักแต่ว่าทำ คนเราแม้จะรักงานแค่ไหน บากบั่น เพียงใด หรือเอาใจจดจ่ออยู่ตลอดเวลาแต่ถ้าขาดการใช้ปัญญาพิจารณาการงานด้วยแล้ว ผลที่สุด การงานก็ค้างค้ำและผิดพลาดจนได้ ผู้บริหารและเจ้าหน้าที่ทุกท่านอาจลองทบทวนตัวเองบ้าง ว่าวันนี้ หวังวันเราทำอะไรบ้าง สรุปกับตัวเองว่าทำเพื่ออะไร เราจะได้มีกำลังใจต่อไปในวันต่อไป และไม่ทำผิดซ้ำซากอีกเช่นเดิม พร้อมกันนั้นเราจะสามารถเห็นหนทางได้ว่าเส้นทางไหนที่จะนำเราสู่ความสำเร็จได้ อย่างแท้จริง

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) กล่าวถึงวิมังสาไว้ว่า วิมังสา แปลว่า ความสอบสวน ไตร่ตรอง ได้แก่ การใช้ปัญญาพิจารณาหมั่นใคร่ครวญ ตรวจสอบตราหาเหตุผล และตรวจสอบข้อยิ่งหย่อน เกินเลย บกพร่องหรือขัดข้อง เป็นต้นในกิจที่ทำรู้จัก ทดลองและคิดค้นหาทางแก้ไขปรับปรุง ข้อนี้เป็น การใช้ปัญญาชักนำสมาธิ ซึ่งจะเห็นได้ไม่ยากคนมี วิมังสาเป็นพวกชอบคิด ค้นหาเหตุผล ชอบสอบสวนทดลอง เมื่อทำอะไร ก็คิดพิจารณาทดสอบไป เช่นคิดว่าผลนี้เกิดจากสาเหตุอะไร ทำไมจึงเป็นอย่างนี้ ผลคราวนี้เกิดจากปัจจัยที่เป็นองค์ประกอบ เหล่านี้เท่านั้น ลองเปลี่ยน องค์ประกอบนั้นแล้ว ไม่เกิดผลอย่างที่คาดหมาย เป็นเพราะอะไร จะแก้ไขที่จุดไหน ฯลฯ เป็นเหตุให้ จิตแน่วแน่แล่นดังไปกับเรื่องที่พิจารณา ไม่ฟุ้งซ่านไม่วกแวก และมีกำลัง เรียกว่าวิมังสาสมาธิ ซึ่งจะมีปธานสังขาร คือ ความเพียรสร้างสรรค์เกิดมาด้วย เช่นเดียวกับสมาธิข้ออื่นๆ^{๘๐}

^{๗๗} อภ.วิ. (ไทย) ๓๕/๕๑๕/๒๙๘.

^{๗๘} อภ.วิ. (ไทย) ๓๕/๕๑๖/๒๙๘.

^{๗๙} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๐๖/๑๙๘.

^{๘๐} พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรม, หน้า ๘๔๒-๘๔๔.

แสงอรุณ โปรงธุระ กล่าวถึงวิมังสาไว้ว่า วิมังสา ใช้ปัญญาสอบสวน คือ หมั่นใช้ปัญญาพิจารณาใคร่ครวญ ตรวจสอบตรองหา เหตุผลและตรวจสอบข้อยิ่งหย่อนเกินเลย บกพร่อง ขัดข้อง เป็นต้น ในสิ่งที่ทำนั้น โดยรู้จักทดลอง วางแผน วัดผล คิดค้นวิธีแก้ไขปรับปรุง^{๔๑}

วิเชียร ชาบุตรบุญทริก กล่าวถึงวิมังสาไว้ว่า วิมังสา การใช้ปัญญาพิจารณาตรวจสอบข้อดี ข้อเสียข้อบกพร่องตลอดจนปัญหา อุปสรรคและวิธีแก้ไขอย่างมีเหตุผลว่าผลที่ปรากฏนั้นมีสาเหตุมาจากอะไร มีใช้อย่างไร^{๔๒}

พิฑูร มลิวัลย์ กล่าวถึงวิมังสาไว้ว่า วิมังสา ความหมั่นตรองพิจารณาเหตุผลในสิ่งนั้น เมื่อทำสิ่งใดด้วยความรู้จักไตร่ตรองรู้จักพิจารณาใคร่ครวญ รู้จักพินิจพิเคราะห์ ทดลอง ทดสอบ (เข้าใจ)^{๔๓}

จารุมาศ เรืองสุวรรณ กล่าวถึงวิมังสาไว้ว่า วิมังสา คือ การคิดไตร่ตรองเกี่ยวกับงานที่ทำ ใช้สติปัญญาคิดใคร่ครวญข้อดีข้อเสีย และปรับแก้อย่างมีเหตุผล^{๔๔}

สุชีพ ปุญญานุภาพ ได้ให้คำแปลวิมังสาในอิทธิบาท ๔ ไว้ ๒ ทาง คือ หนึ่ง แปลว่า ข้อปฏิบัติ ที่ให้รู้ฤทธิ์ อีกอย่างหนึ่งแปลว่า ข้อปฏิบัติที่ให้บรรลุถึงความสำเร็จ และได้ให้ความหมาย อิทธิบาท ๔ ไว้อีกว่า เป็นคุณให้บรรลุความสำเร็จ ๔ อย่าง ได้แก่ วิมังสา ใช้ปัญญาพิจารณา สอบสวน^{๔๕}

ปริญญ์ จงวัฒนา กล่าวถึงวิมังสาไว้ว่า วิมังสา ความไตร่ตรอง ทดสอบ ทดลอง พินิจพิจารณาเมื่อกระทำการสิ่งใดๆ แล้วย่อมประสบปัญหาใหญ่บ้างเล็กบ้าง ก็ต้องใช้การใคร่ครวญพิจารณาถึงปัญหาต่างๆ เหล่านั้นด้วยอุบาย ปัญญา ตั้งข้อสมมติฐานเป็นเหตุ เพื่อที่จะหาปัจจัยองค์ประกอบในสิ่งที่ตนรู้มาเป็นข้อเปรียบเทียบเชิง กระทบ เพื่อที่จะสามารถแก้ไขปัญหที่เกิดขึ้นได้และทำการทดสอบทดลอง สามารถให้ผลได้จริงตามที่ตั้งข้อสมมติหรือไม่ กระทำซ้ำแล้วซ้ำอีกจนมีความแน่ใจจนสามารถประสบกับความสำเร็จได้ตามปรารถนาตั้งใจ^{๔๖}

ดังนั้น วิมังสาในอิทธิบาท ๔ จึงมีความหมายกับผู้บริหารและเจ้าหน้าที่ทุกท่านที่ต้องการจะเดินทางไปสู่ความสำเร็จในชีวิตและการงาน เพราะหากทำได้ตามกระบวนการแล้ว สังคมความรู้ ชุมชนความรู้ และปัจเจกชนความรู้ คงอยู่ไม่ไกลเกินฝัน ประการสำคัญ “อิทธิบาท ๔”

^{๔๑} แสงอรุณ โปรงธุระ, พุทธศาสน์, หน้า ๒๒๘ - ๒๒๙.

^{๔๒} วิเชียร ชาบุตรบุญทริก, พุทธศาสน์, หน้า ๑๒๖.

^{๔๓} พิฑูร มลิวัลย์, แบบเรียนวิชาธรรมและนักธรรมชั้นตรี, หน้า ๑๙-๒๐.

^{๔๔} จารุมาศ เรืองสุวรรณ, พันเอก, “การสังเคราะห์แบบจำลองการสอนวิชาชีพช่างตามหลักอิทธิบาท ๔ ของพลทหารในส่วนสนับสนุนกองบัญชาการทองทัพบก”, วิทยานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต, หน้า ๓๕.

^{๔๕} สุชีพ ปุญญานุภาพ, คุณลักษณะพิเศษแห่งพระพุทธศาสนา, หน้า ๑๙.

^{๔๖} ปริญญ์ จงวัฒนา, พุทธธรรมเพื่อกัลยาณมิตร, หน้า ๑๔๔-๑๔๕.

ไม่ได้เกิดขึ้นอย่างโดดเดี่ยวจากหลักธรรมข้ออื่นๆ อันเป็นองค์รวมและเชื่อมโยงถึงกัน เพียงแต่อธิบายคนละบทบาทเท่านั้น สิ่งสำคัญ ผู้บริหารและเจ้าหน้าที่ทุกท่านควรได้ใคร่ครวญในเรื่องเหล่านี้มากน้อยเพียงใด เพราะในโลกปัจจุบัน โลกที่สังคมวิซามามากจนเกินล้นจึงกลายเป็นโลกที่ฉาบฉวยและวุ่นวายสูงสุด นั้นแปลว่าผู้บริหารและเจ้าหน้าที่ทุกท่านต้องฝึกฝนตนเองหลายเท่าตัวเพื่อจะเข้าใจและเข้าถึงหลักธรรมที่ก่อเกิดการพัฒนาที่จุดเริ่มต้นของตนเองอย่างแท้จริง

การบริหารงานของสหกรณ์ออมทรัพย์ตำรวจภูธรจังหวัดพระนครศรีอยุธยา จำกัดควรใช้หลักธรรมที่ทำให้ประสบความสำเร็จในอาชีพของตนคือ อธิธำม ๔ คุณเครื่องให้ถึงความสำเร็จ^{๘๗} ในการทำงานของตน เป็นเรื่องง่ายๆ ใกล้ตัว หากผู้บริหารและเจ้าหน้าที่ทุกท่านนำอธิธำม ๔ มาปรับใช้ในการทำงาน รักงานที่ทำ ขยันทำงาน รับผิดชอบงาน และรู้จักไตร่ตรองให้ถี่ถ้วน หนทางแห่งความสำเร็จคงอยู่ไม่ไกล อธิธำม ๔ เป็นธรรมที่คอยสกัดกั้นอุปสรรคต่อความสำเร็จและเป็นแรงเสริมกำลังใจที่คอยผลักดันการทำงานให้บรรลุวัตถุประสงค์ ได้กล่าวถึงประโยชน์ของอธิธำม ๔ ซึ่งสามารถสรุปได้ ดังนี้

(๑) ประโยชน์ของฉันทะ คือ เป็นข้าศึกกับความเบื่อหน่าย ทำให้ไม่เบื่องานไม่ท้อแท้ มีกำลังใจต่อสู้ป้องกันสร้างสรรค์สิ่งที่ดีตนรัก ทำให้งานหนักกลายเป็นงานเบาที่ยากก็กลายเป็นง่าย ถ้าขาดฉันทะ ทำให้ขาดกำลังใจ เบื่องาน ทอดทิ้งงาน กลายเป็นคนจับจด ไม่ก้าวหน้า

(๒) ประโยชน์ของวิริยะ คือ กำจัดความเกียจคร้าน ทำให้งานต่อเนื่อง ถ้าขาดวิริยะจะเป็นคนอ่อนแอ หนีที่ยากไปหาแต่ที่ง่าย ทำอะไรไม่สำเร็จ ขาดความก้าวหน้า มีแต่งานค้างกลายเป็นคนหย่อนสมรรถภาพ

(๓) ประโยชน์ของจิตตะ คือ ทำให้ทราบความเป็นไปของงานอยู่เสมอ เมื่อมีปัญหาสามารถแก้ไขเหตุการณ์ได้ทันที่ ถ้าขาดจิตตะงานอาจเสียหายได้โดยไม่รู้ตัวหรือรู้ตัวเมื่อสายเกินแก้ไขแล้ว

(๔) ประโยชน์ของวิมังสา คือ ช่วยให้งานไม่ผิดพลาดและทำให้มองเห็นช่องทางที่จะทำงานให้ได้ผลดี ถ้าขาดวิมังสาจะทำงานผิดๆ ถูกๆ เปลืองทุน เปลืองแรง เปลืองเวลา และทำให้โง่เขลา^{๘๘}

^{๘๗} กนก จันทร์ขจร, คู่มือวัฒนธรรม วิถีชีวิตไทย, (กรุงเทพมหานคร: พิเศษการพิมพ์, ๒๕๔๔), หน้า ๒๘๑.

^{๘๘} วิเชียร พากเพียร, “การสร้างแบบทดสอบวัดคุณธรรมด้านอธิธำม ๔ สำหรับนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๖”, ปริญญาานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, ๒๕๓๑), หน้า ๑๔๘-๑๕๐.

สรุปว่า หลักวิมมังสาที่ส่งเสริมประสิทธิภาพการปฏิบัติหน้าที่ของข้าราชการตำรวจ หมายถึง การที่ข้าราชการตำรวจมี การใช้ปัญญาพิจารณาไตร่ตรอง ตรวจสอบในสิ่งนั้นๆ คือ เมื่อทำสิ่งใดก็ทำด้วยความรู้จักไตร่ตรอง ทำด้วยปัญญา รู้จักพิจารณาใคร่ครวญ รู้จักพินิจพิเคราะห์ ทดลอง ทดสอบ ตรวจตราหาสาเหตุด้วยความรอบคอบ ปฏิบัติหน้าที่ด้วยการเข้าใจ

๓.๓ หลักสังคหัตถุ ๔ ที่ส่งเสริมประสิทธิภาพการปฏิบัติหน้าที่ของข้าราชการตำรวจ

หลักสังคหัตถุ ๔ ที่ส่งเสริมประสิทธิภาพการปฏิบัติหน้าที่ของข้าราชการตำรวจ แบ่งออกเป็น หลักทาน หลักปิยวาจา หลักอรรถจริยา และหลักสมานัตตตา ดังนี้

๓.๓.๑ หลักทาน

หลักทานที่ส่งเสริมประสิทธิภาพการปฏิบัติหน้าที่ของข้าราชการตำรวจ เป็นหลักธรรมเบื้องต้นในพระพุทธศาสนา เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวน้ำใจกันและกันไว้ พระพุทธศาสนาให้ความสำคัญแก่ทาน เพราะจัดเป็นการทำบุญอย่างหนึ่งในบุญกิริยาวัตถุ ๓ อย่าง^{๘๙} คือบุญสำเร็จด้วยการให้ บุญสำเร็จด้วยการรักษาศีล และบุญสำเร็จด้วยการเจริญภาวนาการทำบุญทั้ง ๓ ประการนี้เป็นหนทางในการปฏิบัติตนเพื่อจะเข้าสู่เป้าหมายตามเจตนาของผู้กระทำนั้นๆ ในคัมภีร์พระพุทธศาสนา ได้กล่าวความหมายของทานไว้ดังนี้

ความหมายตามรูปศัพท์

คำว่า ทาน มาจากคำภาษาบาลี มีรากศัพท์มาจาก ทา ธาตุ มีความหมายว่า ให้ ลง ยุ ปัจจัย ในนามกิตก์ โดยมีรูปวิเคราะห์ ดังนี้

ทียเตติ ทาน ชื่อว่าทาน เพราะว่า ให้ เป็นกริยานาม หมายถึงการให้

ทียติ อเนนาติ ทาน ชื่อว่าทาน เพราะว่า เป็นวัตถุที่ให้ หมายถึง สิ่งของที่ให้, สิ่งที่ให้

ทียติ อวณฺทียเตติ ทาน ชื่อว่า ทาน เพราะอรรถว่า อันบุคคลยอมให้ คือ ยอมบั่นรอน^{๙๐}

ความหมายของทานในพระไตรปิฎก

ทาน หมายถึง การให้วัตถุที่ควรให้

ทาน หมายถึง การให้ความรู้

ทาน หมายถึง การให้อภัยแก่คนหรือสัตว์อื่น ตามความหมายนี้ คือ การงดเว้นจากเวรภัย ได้แก่ การรักษาศีล มีเว้นจากการฆ่าสัตว์ เป็นต้น การรักษาศีล เป็นการให้ทานอย่างหนึ่งถือเป็นการให้ที่ยิ่งใหญ่ เพราะเป็นการให้ความปลอดภัยในชีวิตแก่สัตว์ทั้งหลาย^{๙๑}

^{๘๙} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๐๕/๒๖๙.

^{๙๐} มงฺคล. (ไทย) ๒/๒๒-๒๓.

^{๙๑} อภิ.ก. (ไทย) ๓๗/๒๘๙-๒๙๐/๔๕๕.

ผู้วิจัยจะได้กล่าวถึงความหมายของทาน ทศณะของนักวิชาการ ดังนี้

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), ได้กล่าวถึง ทาน หมายถึงการให้การเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ เสียสละ แบ่งปัน ช่วยเหลือกันด้วยการให้สิ่งของหรือให้ความรู้ และแนะนำสั่งสอนด้วยน้ำใจไมตรี มีความโอบอ้อมอารี จะช่วยผูกใจคนไว้ได้ การทำทานจะไม่สูญเปล่า ผู้ที่ให้สิ่งที่ดีย่อมได้รับสิ่งที่ดีตอบแทน ดังพุทธพจน์ที่ว่า ผู้ให้ของที่น่าพอใจย่อมได้รับของที่น่าพอใจ^{๙๒} การให้ทานอาจให้ได้ ๒ วิธีด้วยกันคือ

๑. อามิสทาน หมายถึง ให้สิ่งของแก่เพื่อนหรือผู้อื่นที่ด้อยกว่า รวมทั้งการให้รางวัลต่างๆ

๒. ธรรมทาน หรือวิทยาทาน หมายถึง การให้ธรรม การให้ความรู้และแนะนำสั่งสอนให้รู้ดี รู้ชั่ว หรือการแนะนำให้รู้ศิลปวิทยาในการประกอบสัมมาชีพ^{๙๓}

พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) ได้กล่าวถึง ทาน หมายถึง การให้ (โอบอ้อมอารี) นักบริหารที่ดีต้องมีน้ำใจรู้จักเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ให้ทานแก่เพื่อนร่วมงานและผู้ใต้บังคับบัญชา การให้ทาน จะช่วยให้ผูกคนอื่นไว้ได้ ดังพุทธพจน์ที่ว่า “ทโท คนถดถิตตานิ ผู้ให้ย่อมผูกใจมิตรไว้ได้” นักบริหาร อาจให้ทานได้ ๓ วิธี คือ

๑. อามิสทาน หมายถึง การให้สิ่งของแก่เพื่อนร่วมงานและผู้ใต้บังคับบัญชา โดยเฉพาะ การให้เพื่อผูกใจในยามที่เขาตกต่ำหรือมีความเดือดร้อน ดังสุภาษิตที่ว่า “เพื่อนแท้คือเพื่อน ที่ช่วยเหลือในยามตกยาก” การให้รางวัลหรือขึ้นเงินเดือนจัดเข้าเป็นอามิสทาน

๒. วิทยาทาน หรือธรรมทาน หมายถึง การให้คำแนะนำหรือสอนวิธีทำงานที่ถูกต้อง รวมถึงการจัดหลักสูตรพัฒนาบุคลากรหรือส่งไปศึกษาดูงาน

๓. อภัยทาน หมายถึง การให้อภัยเมื่อเกิดข้อผิดพลาดในการทำงาน หรือล่วงเกินซึ่งกันและกัน การให้อภัยไม่ทำให้ผู้ให้ต้องสูญเสียอะไร เป็นการลงทุนราคาถูกแต่ได้ผลตอบแทนราคาสูงนั่นคือ ได้มิตรภาพกลับคืนมา และมีคนสนองงานเพิ่มขึ้นอีกคนหนึ่งมีภาษิตจีนที่ว่า “มีมิตร ๕๐๐ คน นับว่ายังน้อยเกินไป มีศัตรู ๑ คน นับว่ามากเกินไป” อับราฮัมลินคอล์น กล่าวว่า “วิธีทำลายศัตรูที่ดีที่สุด คือ เปลี่ยนศัตรูให้เป็นมิตร”เราจะทำอย่างนั้นได้ก็ต่อเมื่อเรารู้จักให้อภัย^{๙๔}

สรุปว่า หลักทานที่ส่งเสริมประสิทธิภาพการปฏิบัติหน้าที่ของข้าราชการตำรวจ หมายถึง การที่ข้าราชการตำรวจมีการให้ การสงเคราะห์ หรือช่วยเหลือผู้อื่นด้วยการให้สิ่งของ ที่ตนมีให้แก่ผู้ที่ต้องการ ผู้ขาดแคลนหรือผู้เดือดร้อน สิ่งของที่นำมาให้นั้นต้องเป็นสิ่งของที่ได้มาโดยสุจริต

^{๙๒} อก.ปญจก. (บาลี) ๒๒/๔๔/๗๒., อก.ปญจก. (ไทย) ๒๑/๔๔/๖๙.

^{๙๓} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑. (กรุงเทพมหานคร : บริษัทสหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๕), หน้า ๗๑.

^{๙๔} พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), **พุทธวิธีการบริหาร**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙), หน้า ๗๐-๗๕

เปนประโยชน์ คือผู้ให้ก็เปนสุข อิ่มเอิบใจ ผู้รับก็สามารถบรรเทาทุกข์ ความเดือดร้อน รวมทั้งการให้ความรู้ที่ถูกต้อง ชัดเจนและเปนจริงด้วย

๓.๓.๒ หลักปยวจา

หลักปยวจาที่ส่งเสริมประสิทธิภาพการปฏิบัติหน้าที่ของข้าราชการตำรวจ เนื่องจากวจาเป็นทักษะในการสื่อสารประจำวันของมนุษย์ที่ก่อให้เกิดปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้พูดและผู้ฟัง โดยมีวจาเป็นเครื่องมือในการสื่อสารนั้น วจาจึงเป็นองค์ประกอบในการมีชีวิตอยู่ร่วมกันในสังคมจะดีหรือไม่อย่างไร ขึ้นอยู่กับการพูดของบุคคลนั้นว่ามีจุดมุ่งหมายไปในทางที่เป็นประโยชน์หรือเป็นโทษ และเพราะว่าการสื่อสารด้วยวจาเป็นกระบวนการที่สะดวกง่ายดายกว่าการสื่อสารด้วยวิธีอื่น วจาจึงเป็นสิ่งสำคัญยิ่งที่จะทำให้ตัวเราและบุคคลอื่นได้รู้เจตนาในความหมายนั้นๆ

พระพุทธศาสนา มีแนวคิดว่าการกระทำทางกาย วาจา หรือพฤติกรรมของมนุษย์ที่ปฏิบัติกรและสัมพันธ์กับโลก ไม่ว่าจะเป็นการกระทำภายในคือการรับรู้ทาง ตา หู จมูก ลิ้น กาย ตลอดจนความรู้สึก ความจำ ความคิด หรือการกระทำที่แสดงออกภายนอกในทางที่ดี (กุศล)ไม่ดี (อกุศล) และเฉย ๆ (อพยาคต) เหล่านี้ ศูนย์กลางหรือที่ตั้งของการรับรู้และการปฏิบัติการเพื่อสัมพันธ์กับโลกคือ จิต มโน วิญญาณซึ่งใช้เป็นไวพจน์กันได้ ความเป็นผู้มีวาจาน่ารัก พูดอย่างรักกัน วจาเป็นที่รัก วจาพูดดีมีน้ำใจ หรือวจาซาบซึ้งใจ คือกล่าววจาสุภาพไพเราะอ่อนหวาน พระพุทธเจ้าทรงให้ความสำคัญกับการพูดอย่างยิ่ง ดังพระดำรัสที่ตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย วิธีพูดที่บุคคลอื่นจะใช้พูดกับเธอก็ทั้งหลายก็ฉันนั้นเหมือนกัน มีอยู่ ๕ ประการนี้ คือ

๑. พูดตามกาลอันสมควรหรือไม่สมควร
๒. พูดเรื่องที่เป็นจริงหรือไม่เป็นจริง
๓. พูดคำที่อ่อนหวานหรือหยาบคาย
๔. พูดคำที่มีประโยชน์หรือไร้ประโยชน์
๕. มีเมตตาจิตพูดหรือมีโทสะพูด

เธอทั้งหลายควรสำเหนียกอย่างนี้ว่า จิตของเราจักไม่แปรผัน เราจะไม่เปล่งวจาชั่วหยาบ และจะอนุเคราะห์ด้วยสิ่งอันเป็นประโยชน์ อยู่อย่างผู้มีเมตตาจิต ไม่มีโทสะ เราจักแผ่เมตตาจิตไปให้บุคคลนั้นอยู่ และเราจะแผ่เมตตาจิตอันไพบุลย์ เสมอด้วยแผ่นดิน เป็นมหัคคตะ ไม่มีขอบเขต ไม่มีเวร ไม่มีเบียดเบียน ไปยังสัตว์โลกทุกหมู่เหล่า อันเป็นอารมณ์ของเมตตาจิตนั้นอยู่^{๔๕}

ผู้วิจัยจะได้กล่าวถึงความหมายของปยวจา ทศนะของนักวิชาการ ดังนี้

พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) ได้กล่าวถึงปยวจา หมายถึง การพูดถ้อยคำไพเราะอ่อนหวาน (วจีไพเราะ) นักบริหารที่ดีจะรู้จักผูกใจคนด้วยคำพูดอ่อนหวาน คำพูดหยาบกระด้าง

^{๔๕} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๒๒๘/๒๔๐.

ผูกใจใครไม่ได้ ตามปกติคนเราจะมัดสิ่งของต้องใช้ของอ่อน เช่น เชือก หรือลวดมัด ในทำนองเดียวกัน เราจะมัดใจคนได้ก็ด้วยถ้อยคำอ่อนหวาน ดังโคลงโลกนิติที่ว่า

อ่อนหวานมานมิตรล้น	เหลือหลาย
หยาบบ่มีเกลอราย	เกลื่อนไกล
ดุจดวงศศิฉายดาวดาษ	ประดับนา
สุริยส่องดาราไร	เมื่อร้อนแรงแสง ^{๙๖}

บุญสิริ ขวลิตรำรง ได้กล่าวถึงปิยวาจา หมายถึง การเจรจาถ้อยคำซึ่งเป็นที่รักเป็นที่จับใจ แก่กันและกัน อันเป็นถ้อยคำสุภาพ เพราะวาจาที่พูดออกไปนั้น ถ้าเป็นวาจาที่ไม่สุภาพไม่เป็นที่รัก ที่พอใจ ก็เป็นวาจาที่อาจเสียดแทงน้ำใจของผู้อื่น ทำให้ผู้อื่นเสียใจ เจ็บใจ ไม่สบายใจเพราะฉะนั้น จึงสมควรที่ทุกคนจะต้องมีสติควบคุมใจ ควบคุมวาจา ที่จะพูดออกไปให้เป็นวาจาที่สุภาพ ที่เหมาะสม แม้ว่าในบางคราวต้องทำงานเหน็ดเหนื่อยก็ตาม สิ่งที่จะเป็นเครื่องในการควบคุมการพูดของเรา ให้ไพเราะก็คือสตินั่นเอง ดังนั้นการพูดหรือการแสดงออกทุกครั้งต้องมีสติอยู่เสมอ^{๙๗}

บรรเทิง พาวิจิตร ได้กล่าวถึงปิยวาจา คือ วาจาเป็นที่รัก มีวาจาพูดดีมี น้ำใจวาจาซาบซึ่ง กล่าวคำสุภาพไพเราะอ่อนหวานสมานสามัคคี ก่อเกิดไมตรี และความรักนับถือแสดงประโยชน์ ประกอบด้วยเหตุผลเป็นหลักฐาน เป็นมูลเหตุจูงใจให้นิยมยอมตาม^{๙๘}

อุดม เขยกิจวงศ์ และ กนิษฐาน แปนสุวรรณ ได้กล่าวถึง ปิยวาจา คือ พูดจาอย่างไพเราะ อ่อนหวาน ด้วยความปรารถนาดีทำให้เกิดความรักใคร่ สามัคคีเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน^{๙๙}

สรุปว่า หลักปิยวาจาที่ส่งเสริมประสิทธิภาพการปฏิบัติหน้าที่ของข้าราชการตำรวจ หมายถึง การที่ข้าราชการตำรวจมีการเจรจาด้วยถ้อยคำที่สุภาพ และถ้อยคำที่มีประโยชน์ พูดถ้อยคำเป็นจริง และถ้อยคำที่ไม่กระทบกระทั่งผู้อื่น พูดแต่ในสิ่งที่เป็นประโยชน์ และทำให้เกิดความเลื่อมใสศรัทธา ในตัวผู้พูด จูงใจให้ละเว้นความชั่ว ทำให้การงานสำเร็จ เป็นประโยชน์ในการดำรงชีวิตและการทำงาน

^{๙๖} พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมมจิตโต) ,**พุทธวิธีการบริหาร**, หน้า ๗๐-๗๕.

^{๙๗} บุญสิริ ขวลิตรำรง , **ธรรมโอสถ** ,(กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์การพิมพ์ , ๒๕๒๙) ,หน้า ๒๓-๓๑.

^{๙๘} บันเทิง พาวิจิตร, **การปกครองตามแนวพุทธศาสตร์**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๘), หน้า ๓๕-๓๖.

^{๙๙} อุดม เขยกิจวงศ์ และ กนิษฐาน แปนสุวรรณ, **พระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แสงดาว, ๒๕๔๘), หน้า ๑๑๕.

๓.๓.๓ หลักอรรถจริยา

หลักอรรถจริยาที่ส่งเสริมประสิทธิภาพการปฏิบัติหน้าที่ของข้าราชการตำรวจ การประพฤติประโยชน์หรือการบำเพ็ญประโยชน์ คือ ช่วยเหลือรับใช้ทำงานสร้างสรรค์การที่เป็นประโยชน์ หมายความว่า บำเพ็ญตนให้เป็นคนมีประโยชน์ต่อผู้อื่น โดยที่ฝึกฝนตนเองให้มีความรู้ความสามารถ ตั้งตัวได้ตามควรแก่วัยนั้นๆ แล้ว จ่ายกำลังความรู้ ความสามารถ กำลังกายและกำลังทรัพย์ ออกไปช่วยผู้อื่นตามสมควรแก่โอกาส เพื่อแสดงอัธยาศัยไมตรีอันน่ารัก น่านับถือ เช่นเมื่อมีภัยต่างๆ เกิดขึ้นแก่พี่น้องประชาชนชาวไทยหรือชาวโลก ก็ไม่นิ่งดูตาย ต้องชวนช่วยช่วยเหลือตามควรแก่กรณี อย่างเลืมหายถึง การช่วยเหลือส่งเสริมคนให้มีความเชื่อถือถูกต้อง ให้ประพฤติดีงาม ให้มีความเสียสละ และให้มีปัญญา

อรรถจริยา การประพฤติประโยชน์ ทำประโยชน์แก่เขา หลักธรรมข้อนี้มุ่งสอนตนสองด้าน คือ การทำตนให้เป็นประโยชน์ หมายถึง ทำตนให้มีคุณค่าในสังคมที่ตนอาศัยอยู่ด้วยการตั้งใจศึกษาเล่าเรียน ฝึกฝนอบรมตนให้เป็นคนเจริญด้วยความรู้ ความสามารถ มีคุณธรรมเป็นบุตรที่ดีของบิดามารดา เป็นศิษย์ที่ดีของครูอาจารย์ เป็นนักเรียนที่ดีของสถานศึกษา เป็นพลเมืองที่ดีของประเทศไทย ตลอดจนเป็นศาสนิกชนที่ดีของพระพุทธศาสนาตลอดไป และการทำในสิ่งที่เป็นประโยชน์ ตลอดถึงช่วยแก้ไขปรับปรุงส่งเสริมในทางจริยธรรม คือ เมื่อทำตนให้เป็นประโยชน์แล้ว ก็ต้องสร้างตนให้เป็นประโยชน์กับผู้อื่นด้วยการให้ความช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ไม่นิ่งดูตาย มีน้ำใจไมตรีต่อกันบำเพ็ญสาธารณประโยชน์ตามสติกำลัง ทางพระพุทธศาสนาเรียกว่า “คนทำหมู่คณะให้ดังงาม”

อรรถจริยา มาจากคำว่า อรรถ+จริยา คำว่า อรรถะ แปลว่า ประโยชน์ จริยา แปลว่า ความประพฤติ กิริยาที่ควรประพฤติปฏิบัติ ดังนั้น อรรถจริยา คือ การประพฤติสิ่งที่เป็นประโยชน์

ผู้วิจัยจะได้กล่าวถึงความหมายของอรรถจริยา ทศนะของนักวิชาการ ดังนี้

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้กล่าวถึงอรรถจริยา หมายถึง การประพฤติประโยชน์ คือ ชวนช่วย ช่วยแก้ไขปรับปรุงส่งเสริมในทางจริยธรรม^{๑๐๐}

บุญศิริ ขวลิตรำรง ได้กล่าวถึง อรรถจริยา หมายถึง การประพฤติประโยชน์ต่อกันและกัน คือ การทำสิ่งที่เป็นประโยชน์ต่อสถาบัน สังคมที่ตนอาศัยอยู่ ตลอดถึงประเทศชาติ สิ่งใดที่เป็นโทษก็ละเว้นไม่กระทำ การประพฤติตนให้เป็นประโยชน์ สามารถปฏิบัติได้ทั้ง กาย วาจา ใจ ในทุกเวลาทุกโอกาส^{๑๐๑}

^{๑๐๐} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), ธรรมบุญชีวิต, พิมพ์ครั้งที่ ๔. (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๕๕๐), หน้า ๑๑.

^{๑๐๑} บุญศิริ ขวลิตรำรง, ธรรมโอศถ, หน้า ๒๓-๓๑.

บรรเทิง พาวิจิตร ได้กล่าวถึง อตถจริยา คือ การประพฤติประโยชน์ชวนชวย ช่วยเหลือ
กิจการบำเพ็ญสาธารณประโยชน์ แก้ไขปรับปรุงส่งเสริมทางจริยธรรม^{๑๐๒}

การบำเพ็ญประโยชน์ พุทธจริยา คือการบำเพ็ญประโยชน์ของพระพุทธเจ้ามี ๓ ประการ
คือ ๑) โลกัตถจริยา คือ พระพุทธจริยาเพื่อประโยชน์แก่ชาวโลก ทรงอาศัยพระมหากรุณาเสด็จไป
ประกาศพระพุทธศาสนาเพื่อประโยชน์สุขแก่มหาชนในถิ่นฐานแคว้นต่างๆ เป็นอันมาก
๒) ญาตัตถจริยา คือ พระพุทธจริยาเพื่อประโยชน์แก่พระญาติตามฐานะ เช่น ทรงโปรดพระบิดา
พระมารดา ตลอดถึงพระประยูรญาติ พระบรมวงศานุวงศ์ให้เข้าถึงพระรัตนตรัย เข้าถึงพระธรรม
และเสด็จไปห้ามพระญาติที่วาทกันด้วยเรื่องน้ำ เป็นต้น ๓) พุทธัตถจริยา คือ พระพุทธจริยา
ที่ทรงบำเพ็ญประโยชน์ตามหน้าที่ของพระพุทธเจ้า การทรงประพฤติเป็นประโยชน์แก่สัตว์โลก
โดยฐานเป็นพระพุทธเจ้า เช่น ทรงแสดงธรรมแก่เวไนยสัตว์และบัญญัติวินัยขึ้นบริหารหมู่คณะ
ทรงประดิษฐานพระพุทธศาสนาให้ยั่งยืนตราบเท่าทุกวันนี้

อีกประการหนึ่งทรงอาศัยพระมหากรุณาคุณพระองค์ทรงบำเพ็ญพุทธกิจเหล่านี้คือ
๑) เวลาเช้า เสด็จบิณฑบาตโปรดสัตว์ ๒) เวลาเย็น ทรงแสดงธรรมโปรดมหาชน ๓) เวลาค่ำประทาน
โอวาทแก่ภิกษุ ๔) เวลาเที่ยงคืน ทรงวิสันหาปัญหาแก่เทวดา ๕) เวลาใกล้รุ่ง ทรงตรวจดูสัตว์โลก
ทั้งที่สามารถและยังไม่สามารถบรรลุธรรมอันควรเสด็จไปโปรด พุทธกิจเหล่านี้เกี่ยวข้องกับมหาชน
โดยมาก กล่าวคือไม่ว่าพระองค์เสด็จบิณฑบาตเวลาเช้า ทรงแสดงธรรมแก่มหาชนในเวลาเย็น
ประทานโอวาทแก่ภิกษุในเวลาค่ำหรือแม้กระทั่งทรงวิสันหาปัญหาแก่เทวดาในเวลาเที่ยงคืน
ก็ล้วนแต่มีพระปฏิสันถารกับบุคคลเหล่านั้นทั้งสิ้น ซึ่งพุทธกิจนี้เป็นสิ่งที่พระองค์ทรงบำเพ็ญ
อยู่เป็นกิจวัตร กล่าวได้ว่า พระพุทธองค์ทรงบำเพ็ญพุทธกิจเหล่านี้ ด้วยพระพุทธจริยา คือทรงบำเพ็ญ
ประโยชน์แก่โลก ทรงบำเพ็ญประโยชน์แก่ญาติ ทรงบำเพ็ญประโยชน์ทุกประการในฐานะ
ของพระพุทธเจ้า ด้วยพระมหากรุณาคุณอันยิ่งใหญ่ เพื่อยังประโยชน์สุขแก่มหาชน ทั้งในพรธกกาล
และนอกพรธกกาล ไม่ว่าระยะทางจะใกล้หรือไกลเพียงไร พระองค์มิได้ทรงคำนึงถึง
ความเหน็ดเหนื่อยหรือยากลำบากแต่ประการใด นับตั้งแต่ตรัสรู้ ตรากจนกระทั่งวันสุดท้ายแห่งการ
เสด็จดับขันธปรินิพพาน

พระพุทธเจ้า มีพุทธจริยาบำเพ็ญประโยชน์ต่อผู้อื่นซึ่งทรงปฏิบัติอยู่เป็นประจำ โดยสรุป
มี ๓ อย่าง คือ ๑) โลกัตถจริยา พระจริยาที่เป็นประโยชน์แก่ชาวโลก เช่นการเสด็จจาริกไปประกาศ
ธรรมในที่ต่างๆ ทรงชี้ทางบรรเทาทุกข์ ชี้สุขเกษมศานต์ ชี้ทางพระนฤพาน ให้พ้นโศกวิโยคภัย
๒) ญาตัตถจริยา คือ พระจริยาที่เป็นประโยชน์แก่พระประยูรญาติ คือการเอื้ออาทรต่อพระประยูร
ญาติ ด้วยการเสด็จไปโปรดแล้วทรงแนะนำให้ได้พบทางสว่าง ได้ออกบวช ได้บรรลุธรรม
๓) พุทธัตถจริยา คือ พระจริยาที่เป็นประโยชน์ตามหน้าที่เป็นพระพุทธเจ้า เช่นทรงบำเพ็ญพุทธกิจ

^{๑๐๒} บรรเทิง พาวิจิตร, การปกครองตามแนวพุทธศาสตร์, หน้า ๓๕-๓๖.

ประจำวัน ทรงบัญญัติพระวินัยเพื่อเป็นหลักปกครองสงฆ์ เป็นต้น พุทธกิจ แปลว่ากิจวัตรของพระพุทธเจ้า หมายถึงกิจวัตรที่พระพุทธเจ้าทรงปฏิบัติประจำวันตลอดเวลาที่ดำรงพระชนม์อยู่ พุทธกิจ เท่าที่นักปราชญ์ สรุปไว้ คือ ตอนเช้า เสด็จออกบิณฑบาตโปรดสัตว์ ตอนเย็น ทรงแสดงธรรมโปรดชาวบ้าน พลบค่ำ ทรงแนะนำสั่งสอนพระภิกษุ เที่ยงคืน ทรงสนทนาและตอบปัญหาเวทนา เข้ามืด ทรงตรวจดูผู้ที่สมควรที่จะเสด็จไปโปรด

สรุปว่า หลักอรรถจริยาที่ส่งเสริมประสิทธิภาพการปฏิบัติหน้าที่ของข้าราชการตำรวจ หมายถึง การที่ข้าราชการตำรวจมีการประพฤติตนให้เป็นประโยชน์แก่ทั้งตนเอง และผู้อื่น รู้จักการเสียสละไม่เห็นแก่ตัว ไม่เห็นแก่ความสุขสบายส่วนตัว ทุมเทร่างกาย แรงใจในการบำเพ็ญสาธารณประโยชน์ และช่วยเหลือผู้อื่น พร้อมรู้จักแก้ไขปัญหาด้วยปัญญา

๓.๓.๔ หลักสมานัตตตา

หลักสมานัตตตาที่ส่งเสริมประสิทธิภาพการปฏิบัติหน้าที่ของข้าราชการตำรวจ โดยสมานัตตตา แปลว่า ความเป็นผู้มีตนเสมอดันเสมอปลาย หมายถึง การวางตัวดีวางตัวเสมอดันเสมอปลายกับทุกคน การทำตัวให้เป็นคนน่ารัก น่าเคารพนับถือ และนำให้ความช่วยเหลือร่วมมือการทำตัวได้เหมาะสมแก่ฐานะ ภาวะ บุคคล เหตุการณ์ลักษณะนิสัยของผู้มีสมานัตตตา คือ ปฏิบัติตัวเหมาะสมกับภาวะที่ตัวเป็น เป็นกันเอง ไม่ถือเนื้อถือตัว แต่ไม่ปล่อยเนื้อปล่อยตัว เข้าหา พูดจาด้วยง่าย อ่อนน้อมถ่อมตน แต่เข้มแข็ง ห้วนไหว "ความเสมอภาคที่แท้ มากับความเป็นธรรม ที่สร้างสามัคคี มิใช่มีไว้เพื่อให้แก่งแย่งความเป็นธรรม

ความหมายของสมานัตตตา อีกแง่หนึ่ง ซึ่งเป็นความหมายหลักเลย ท่านเน้นไว้โดยใช้คำบาลีว่า สมานสุขทุกขตา แปลว่า มีสุขทุกข์เสมอกัน หมายความว่า เธอสุข ฉันก็สุขด้วย เธอทุกข์ ฉันก็ไม่ทิ้ง ทั้งร่วมความสุขความเจริญ และร่วมเผชิญร่วมแก้ปัญหาหรือว่า ทุกข์ก็ทุกข์ด้วย สุข ก็สุขด้วยภาษาไทยเรียกว่า ร่วมสุขร่วมทุกข์ แ่งนี้เป็นลักษณะสำคัญของสมานัตตตา ที่จะทำให้นุชย์อยู่ร่วมกันด้วยดี เมื่อเราอยู่ร่วมสังคมเดียวกับเขา ก็ร่วมสุขร่วมทุกข์กัน โดยมีความหมายครบมาทุกแง่ ตั้งแต่สามข้อแรก ความเสมอภาคจึงจะสมบูรณ์ แล้วก็ไม่ใช่เสมอภาคกันเฉยๆ ยังช่วยเหลือดูแลกันด้วย ท่าน ปิยวาจา และอรรถจริยา ครบทุกด้านทุกสถานการณ์ แล้วก็ไม่ใช่มีเพียงแค่การแสดงออกภายนอก แต่การแสดงออกนั้นมาจากใจจริง โดยมีคุณธรรมในใจเป็นฐานที่มาอีกด้วย ทั้งเมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา^{๑๐๓}

^{๑๐๓} พระครูอาทรปริยัตยานุกิจ (สุจิตโต/เพียรสองชั้น), การประยุกต์ใช้หลักสังคหวัตถุ ๔ ในการบริหารงานบุคลากรโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา ในอำเภอสุวรรณภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕), หน้า ๖๙-๗๐.

ผู้วิจัยจะได้กล่าวถึงความหมายของสมานัตตตา ทศนะของนักวิชาการ ดังนี้

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้กล่าวถึง สมานัตตตา หมายถึง ทำตัวให้เข้ากับเขาได้วางตนเสมอต้นเสมอปลาย ให้ความเสมอภาค ปฏิบัติสม่ำเสมอต่อคนทั้งหลาย ไม่เอาเปรียบ และเสมอในสุข ทุกข์ คือ ร่วมทุกข์ร่วมสุข ร่วมรับรู้แก้ปัญหา เพื่อให้เกิดประโยชน์สุขร่วมกัน^{๑๐๔}

พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) ได้กล่าวถึง สมานัตตตา หมายถึง การวางตัวสม่ำเสมอ (วางตนพอดี) เมื่อนักบริหารไม่ทอดทิ้งเพื่อนร่วมงานทั้งหลาย เขาจึงจะสามารถสร้างทีมงานขึ้นมาได้ นั่นคือถือคติว่า “มีทุกข์ร่วมทุกข์ มีสุขร่วมสุข” นักบริหารต้องกล้ารับผิดชอบการตัดสินใจของตนเอง ถ้าผลเสียตกมาถึงผู้ปฏิบัติตามคำสั่งของตน นักบริหารต้องออกมาปกป้อง ไม่ใช่หนีเอาตัวรอดตามลำพัง^{๑๐๕}

บุญสิริ ขวลิตรำรง ได้สมานัตตตา หมายถึง ความเป็นผู้วางตนสม่ำเสมอ หรือเสมอต้นเสมอปลาย ซึ่งหมายถึงการรักษาระเบียบวินัยอันใดที่ทุกคนพึงปฏิบัติทั้งผู้ใหญ่ทั้งผู้น้อยตามหน้าที่ที่บัญญัติเอาไว้เป็นระเบียบของสถานที่ ของหน่วยงานเช่นกฎระเบียบของสถาบันการศึกษากฎระเบียบของสถานที่ราชการต่างๆ เป็นต้น ตลอดถึงกฎหมายบ้านเมือง ในทางพระพุทธศาสนาก็คือพระวินัยบัญญัติสำหรับพระภิกษุทั้งหลายนั่นเอง^{๑๐๖}

หลักการวางตนอย่างสม่ำเสมอคือการเป็นผู้มีตนเสมอในธรรมทั้งหลายตามสมควร เป็นผู้ปฏิบัติสม่ำเสมอในชนทั้งหลายและเสมอในสุขในทุกข์โดยรวมกันรับรู้แก้ไข ตลอดถึงการวางตนเหมาะสม ภาวะบุคคล เหตุการณ์และสิ่งแวดล้อมถูกต้องตามธรรมในแต่ละกรณี เชื่อว่าสมานัตตตา เป็นหลักธรรมที่นำความสุขเป็นมงคลและเสน่ห์มาสู่ตนเองและครอบครัวและสังคม เพราะทุกวันนี้คนทุกคนล้วนมีสังคมอยู่ในกลุ่มของตนเอง การวางตนเป็นสิ่งที่สำคัญต่อผู้คนในสังคม ข้างเคียงใกล้ชิดและในปัจจุบัน คนส่วนมากทุกสังคมมักย่อมมีผู้หลงยศหลงอำนาจสังคมองค์กรที่มีผู้บริหาร มัวเมาในลาภยศ สรรเสริญ มัวเมาในอำนาจ มักลืมหูลืมตาลืมตนลืมที่มา ลืมเพื่อนลืมญาติ มุ่งแต่ประโยชน์เพื่อลาภยศตนเองหรือ ความสุขความร่ำรวยของตนเอง แบ่งแยกแตกต่างทางความคิด เมื่อบุคคลเหล่านี้เป็นผู้มีอำนาจการวางตนของบุคคลผู้มีอำนาจดังกล่าวย่อมมีไม่คงที่ เพราะมีแรงกระตุ้นของผลประโยชน์ที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของกิเลส ทำให้สังคมองค์กรนั้นไม่มีความเจริญ คนติดถอยและมีความเสื่อม ทำให้สภาพสังคมส่วนอยู่อย่างไร้จริยธรรม และมีทิศทางไปในแนวทางที่อ่อนด้อยทางศีลธรรม ไม่มีความสม่ำเสมอทั้งนี้เพราะการวางตัวย่อมเป็นไปตามแรงและอำนาจของกิเลส จึงเป็นสาเหตุใหญ่ของปัญหาในการวางตนของผู้คนในสังคม ดังนั้นการวางตนเสมอต้นเสมอปลาย ก็จะต้องปฏิบัติตนเหมาะสมกับสถานะที่เป็น เป็นกันเองกับผู้อื่น แบบไม่ถือตัว และไม่

^{๑๐๔} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **ธรรมบุญญชีวิต**, หน้า ๑๑.

^{๑๐๕} พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), **พุทธวิธีการบริหาร**, หน้า ๗๐-๗๕.

^{๑๐๖} บุญสิริ ขวลิตรำรง , **ธรรมโอสถ**, (กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์การพิมพ์, ๒๕๒๙), หน้า ๒๓-๓๑.

ปล่อยเกินไป ผู้อื่นสามารถเข้าหาและพูดจาด้วยได้ง่าย เป็นผู้อ่อนน้อมถ่อมตน เสมอต้นเสมอปลาย ด้วยสังคหวัตถุ^{๑๐๗}

สรุปว่า หลักสมานัตตตาที่ส่งเสริมประสิทธิภาพการปฏิบัติหน้าที่ของข้าราชการตำรวจ หมายถึง การที่ข้าราชการตำรวจมี การวางตัวให้เหมาะสมเสมอต้นเสมอปลาย รู้จักวางตนให้เหมาะสมกับฐานะ มีจิตใจมั่นคงไม่หวั่นไหวเปลี่ยนแปลงง่าย และดำรงตนไว้ไม่ให้ตกไปในความชั่ว ปฏิบัติกับเพื่อนร่วมหรือผู้อื่นๆอย่างเท่าเทียมกัน รวมทั้งอยู่ร่วมทุกข์ร่วมสุข ร่วมแก้ไขปัญหากับเพื่อนร่วมงานในองค์กร

๓.๔ หลักผละ ๕ ที่ส่งเสริมประสิทธิภาพการปฏิบัติหน้าที่ของข้าราชการตำรวจ

หลักผละ ๕ ที่ส่งเสริมประสิทธิภาพการปฏิบัติหน้าที่ของข้าราชการตำรวจ แบ่งออกเป็น หลักสัทธาผละ หลักวิริยผละ หลักสติผละ หลักสมาธิผละ และหลักปัญญาผละ ดังนี้

๓.๔.๑ หลักสัทธาผละ

หลักสัทธาผละที่ส่งเสริมประสิทธิภาพการปฏิบัติหน้าที่ของข้าราชการตำรวจ โดยคำว่า ศรัทธา แปลว่า ความเชื่อ หมายถึง ความเชื่อในสิ่งที่ควรเชื่ออันประกอบด้วยปัญญา เป็นความเชื่อที่ประกอบด้วยเหตุผล ความเชื่อมั่นในสิ่งที่ดีงาม ความเลื่อมใสซาบซึ้งขึ้นใจสนิทใจ เชื่อมมั่นมีใจแนมน้อมมุ่งแล่นไปตามไปปรับคุณความดีในบุคคลหรือสิ่งนั้น ๆ ความมั่นใจในความจริง ความดีสิ่งดีงาม และในการทำความดีที่ไม่ลู่ไหลตื่นตูมไปตามลักษณะอาการภายนอก^{๑๐๘}

พระภวนาวิริยคุณ (เผด็จ ทตตชีโว) ได้กล่าวไว้ในหนังสือศรัทธา รุ่งอรุณแห่งสันติภาพโลก ว่า ศรัทธา หมายถึง ความเชื่อปักใจ เพราะหมดความสงสัยโดยสิ้นเชิง เนื่องจากได้ใช้ปัญญาพิจารณาไตร่ตรองตามเหตุผลกลับไปกลับมา ซ้ำแล้วซ้ำอีกอย่างรอบคอบ โดยปราศจากการใช้อารมณ์ จนเกิดเป็นมูลฐานมั่นคง และเกิดความเข้าใจอย่างลึกซึ้งถึงขั้นที่ไม่มีใคร ๆ จะมาเปลี่ยนแปลงความเชื่อนี้ไปได้^{๑๐๙}

ความเชื่อมั่นจะต้องเกิดจากความรู้และความเข้าใจของผู้เชื่อถือเอง โดยใช้ปัญญาของตนพิจารณาไตร่ตรองในเรื่องนั้น ๆ ด้วยเหตุผลอย่างรอบคอบ และรู้เห็นเองแล้วตามความเป็นจริง

^{๑๐๗} พระครูอาทรปริยัตยานุกิจ (สุจิตโต/เพียรสองชั้น), การประยุกต์ใช้หลักสังคหวัตถุ ๔ ในการบริหารงานบุคลากรโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา ในอำเภอสุวรรณภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด, หน้า ๗๐.

^{๑๐๘} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทเอส อาร์ พรินติ้ง แมส โปรดักส์จำกัด, ๒๕๕๑), หน้า ๔๒๘.

^{๑๐๙} พระภวนาวิริยคุณ (เผด็จ ทตตชีโว), ศรัทธา รุ่งอรุณแห่งสันติภาพโลก, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทรุ่งศิลป์การพิมพ์ จำกัด, ๒๕๕๑), หน้า ๘๒.

ด้วยปัญญาที่เป็นเครื่องช่วยกลั่นกรองความถูกต้อง มิใช่สักแต่ว่าเชื่อตาม ๆ กันมา ความเชื่อมั่นนี้ ก็จะเป็นองค์ประกอบหนึ่งที่ทำให้เกิดความกล้าหาญในการดำเนินชีวิต และเป็นปัจจัยพัฒนาอย่างยิ่งขึ้นไปจนถึงสถาบันชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์และราชบัลลังก์

ศรัทธา คือ ความเชื่อ แบ่งได้เป็น ๒ ลักษณะ คือ มีลักษณะทำให้ใจให้ผ่องใส และมีลักษณะทำให้เล่นไปด้วยดี มีอธิบายอย่างนี้คือ

(๑) ศรัทธามีลักษณะทำให้ผ่องใส หมายถึง ศรัทธาเมื่อเกิดขึ้นแล้วย่อมข่มนิรวณไว้ได้ทำให้จิตผ่องใสไม่ขุ่นมัว เป็นจิตที่มีศรัทธา ทำให้บุคคลมีความคิดถูกต้องตามความเป็นจริง เกิดสัมมาทิฐิขึ้น ดังตัวอย่างที่นางวิสาขาได้มีศรัทธาเกิดขึ้นในพระรัตนตรัย มีจิตที่ปราศจากนิรวณ เกิดกุศลจิต พุทธขอพร ๘ ประการ จากพระพุทธเจ้าด้วยมองเห็นถึงผลประโยชน์และอานิสงส์ของพร ๘ ประการ เมื่อสำเร็จแล้ว นางระลึกถึงบุญกุศลนั้นก็จะเกิดความปลื้มใจ อิ่มใจ ทำให้กายสงบ มีความสุข จิตตั้งมั่นที่จะได้อบรมอินทรีย์ พละ และโพชฌงค์พระพุทธเจ้าจึงได้อนุญาตพร ๘ ประการ^{๑๐๐} แก่นางด้วยพุทธดำรัสว่า

“สตรีใด เมื่อให้ข้าวและน้ำ ก็เบิกบานใจ มีศีล เป็นสาวิกาของพระสุคต ครอบงำความตระหนี่ให้ทาน ซึ่งเป็นหนทางสวรรค์ เป็นเครื่องบรรเทาความโศก นำสุขมาให้ สตรีนั้นอาศัยหนทางที่ไม่มีมีธุลี ไม่มีกิเลสช่วยวนใจ ย่อมได้กำลังใจละอายทิพย์ เธอผู้ประสงค์บุญมีความสุข มีพลานามัย ย่อมปลื้มใจในชาวสวรรค์ตลอดกาลนาน”^{๑๐๑}

จะเห็นได้ว่า ศรัทธามีลักษณะทำให้ผ่องใส หมายถึง จิตที่บริสุทธิ์ผ่องใส ไม่ขุ่นมัว ปราศจากนิรวณ มีผลทำให้มนุษย์เกิดสัมมาทิฐิ สร้างความสัมพันธ์ขึ้นระหว่างศรัทธาในฐานะเป็นปัจจัยเกื้อกูลต่อการฝึกฝนพัฒนาให้เข้าถึงเป้าหมาย คิตกะทำกรรมที่เป็นกุศล เมื่อนั้นก็จะทำให้เกิดความปลื้มใจ อิ่มใจ ทำให้กายสงบ มีความสุข มีจิตตั้งมั่น และรักในหน่วยงานของตน

(๒) ศรัทธามีลักษณะทำให้เล่นไปด้วยดี หมายถึง เหมือนกับว่า พระโยคาวจรพิจารณา ดูจิต อันหลุดพ้นของพระอริยบุคคลเหล่าอื่นแล้ว จิตของพระโยคาวจรเหล่านั้นก็เล่นไปในไสยาปัตติผลบ้าง ในสกทาคามีผลบ้าง ในอนาคามีผลบ้าง ในอรหัตตผลบ้าง เป็นลำดับไป พระโยคาวจร

^{๑๐๐} พร ๘ ประการคือ ขอถวายผ้าวัสสิกสาฎก (ผ้าอาบน้ำฝน), อาคันตุกภัต (อาหารที่เขาถวายเฉพาะภิกษุอาคันตุกะผู้จรมาจากต่างถิ่น), คมิกภัต (อาหารที่เขาถวายเฉพาะภิกษุผู้จะเดินทางไปอื่น), คิลานภัต (อาหารที่เขาถวายเฉพาะภิกษุอาพาธ), คิลานุปัฏฐากภัต (อาหารที่เขาถวายเฉพาะภิกษุผู้พยาบาลไข้), คิลานเภสัช (ยาสำหรับผู้เจ็บไข้ ยารักษาผู้ป่วย เภสัชเพื่อภิกษุอาพาธ), ฐวยาคุ (ยาคุที่เขาถวายเป็นประจำหรือที่จัดทำเป็นของวัดแจกตนเอง) แก่พระสงฆ์ และถวายผ้าอาบน้ำฝนภิกษุณี; วิ.ม. (ไทย) ๕/๓๕๐-๓๕๒/๒๒๑-๒๒๕.

^{๑๐๑} วิ.ม. (ไทย) ๕/๓๕๐-๓๕๒/๒๒๑-๒๒๕.

ยอมกระทำความเพียร เพื่อให้ถึงธรรมที่ยังไม่ถึงเพื่อบรรลุธรรมที่ยังไม่ได้บรรลุ เพื่อให้แจ้งซึ่งธรรมที่ยังไม่ได้กระทำให้แจ้ง^{๑๑๒}

ศรัทธามีความสำคัญแตกต่างกันตามความหมายและหน้าที่ ศรัทธาแม้จะเป็นเพียงปัจจัยขั้นพื้นฐาน และเป็นส่วนหนึ่งในการพัฒนาปัญญา แต่ไม่สามารถดูแลได้ เพราะอาจทำให้เข้าใจความหมายศรัทธาผิดไป^{๑๑๓} เพื่อให้เข้าใจถึงความสำคัญของศรัทธานั้น จึงสามารถแบ่งตามความหมายและหน้าที่ ๓ ประการคือ

๑) ศรัทธา เป็นพื้นฐานในกระบวนการพัฒนาสู่ปัญญา บุคคลที่ยังไม่สามารถเข้าถึงปัญญาได้ ศรัทธาในขั้นพื้นฐานมีความสำคัญมาก ศรัทธาเป็นอุปกรณ์ชักนำให้เดินหน้าต่อไป การพัฒนาเป็นปัญญา เมื่อใช้ถูกต้องจึงเป็นการเริ่มต้นที่ดี ทำให้การก้าวหน้าไปสู่จุดหมายได้ผลรวดเร็วขึ้น^{๑๑๔} เพราะในระดับบุพชนยังต้องอาศัยศรัทธาจากคนอื่นก่อน จึงจะสามารถพัฒนาให้เป็นปัญญาและสร้างความสัมพันธ์ในฐานะเป็นปัจจัยเกื้อกูลต่อการเข้าถึงเป้าหมายได้ พระผู้มีพระภาคได้ตรัสถึงการบรรลุอรหัตผล กับเหล่าภิกษุทั้งหลายว่า บุคคลเมื่อเกิดศรัทธาแล้วจึงจะเข้าไปหาพยายามที่จะเข้าไปนั่งให้ใกล้ ๆ เฝ้าคอยเงี่ยหูฟังว่าท่านจะพูดอะไร ฟังธรรมนั้นอย่างตั้งอกตั้งใจ แล้วจดจำธรรมที่ฟังนั้นไว้เป็นอย่างดี นำเนื้อความแห่งธรรมที่จำจำไว้มาพิจารณา ธรรมทั้งหลายควรแก่การนำมาพิจารณาขณะที่มีการพิจารณาธรรมอยู่นั้น ความยินดีพอใจในธรรมจึงเกิดขึ้น เกิดความขยันอดทนไตร่ตรองดีแล้ว จึงได้อุทิศกายและใจ เพื่อให้รู้เห็นเข้าใจอย่างชัดเจนแจ่มแจ้งในสัจจะอันยอดเยี่ยม ด้วยนามกาย (เจตสิกทั้งหลาย) และเห็นแจ่มแจ้งสัจจะอันยอดเยี่ยมนั้น ด้วยปัญญา แต่หากศรัทธาไม่มี การที่จะเข้าไปหาหรือการเข้านั่งใกล้ ๆ การเงี่ยโสตเพื่อที่จะรับฟังธรรม การที่จะจดจำธรรมเอาไว้ เพื่อการพิจารณาเนื้อความ ความเพ่งพินิจธรรม ความยินดีพอใจ ความขยันอดทนการไตร่ตรอง และการอุทิศกายและใจ ก็ไม่มีในบุคคลนั้น^{๑๑๕}

ดังที่เหล่าปัญจวัคคีย์ เมื่อครั้งที่ยังไม่เกิดศรัทธาในพระพุทธเจ้า เพราะคิดว่าพระผู้มีพระภาคละทิ้งความเพียรจะบรรลุธรรมสำเร็จเป็นพระพุทธเจ้าได้อย่างไร พระผู้มีพระภาคตรัสกับเหล่าปัญจวัคคีย์ว่า ภิกษุทั้งหลาย ตถาคตเป็นอรหันต์ตรัสรู้เองโดยชอบ พวกเธอจงเงี่ยโสตสดับ เราได้บรรลุอมตะธรรมแล้ว จะสั่งสอน จะแสดงธรรม พวกเธอเมื่อปฏิบัติตามที่เราสั่งสอนไม่นานนัก ก็จักทำให้แจ้งซึ่งประโยชน์อันยอดเยี่ยมอันเป็นที่สุดแห่งพรหมจรรย์ ที่เหล่ากุลบุตรผู้ออกจากเรือน

^{๑๑๒} มหาหมากุฎราชวิทยาลัย, มลิตนปัทมา ฉบับแปลในมหาหมากุฎราชวิทยาลัย, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาหมากุฎราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๓๙.

^{๑๑๓} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทสหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๙), หน้า ๖๔๙.

^{๑๑๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๕๖.

^{๑๑๕} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๑๘๓/๒๑๒, ๔๓๒/๕๔๑-๕๔๒.

บวชเป็นบรรพชิตโดยชอบ ต้องการด้วยปัญญาอันยิ่งเอง เข้าถึงอยู่ในปัจจุบันนี้แน่แท้ เมื่อพระผู้มีพระภาคทรงสามารถกระทำปัญจวัคคีย์อันยอมได้แล้ว ปัญจวัคคีย์เกิดตถาคตโพธิสัทธาจึงตั้งใจฟังเพื่อความรู้ยิ่งแล้ว เป็นผลทำให้ปัญจวัคคีย์ได้เกิดปัญญาเห็นธรรม แสดงให้เห็นว่า ศรัทธาเป็นพื้นฐานที่สำคัญของกระบวนการพัฒนาสู่ปัญญาเป็นอย่างมาก หากบุคคลไม่เกิดศรัทธาแล้ว จะไม่สนใจหรือเฝ้าหาความรู้หรือปัญญาก็จะไม่เกิด ความสัมพันธ์ของสำคัญของศรัทธาในฐานะเป็นปัจจัยเกื้อกูลขั้นพื้นฐานในกระบวนการพัฒนาสู่ปัญญา อัจฉริยบุคคลบางคน สร้างเสริมปัญญาของตนได้โดยไม่ต้องอาศัยศรัทธาต่อผู้อื่น ท่านเหล่านั้นได้ใช้แต่ความรู้จักคิดรู้จักมอง สิ่งทั้งหลายตามสภาวะและตามเหตุปัจจัย คือใช้โยนิโสมนสิการอย่างเดียว แล้วพัฒนาปัญญาให้เจริญงอกงามขึ้น จนรู้เข้าใจทั่วถึงซึ่งสัจธรรม หมายถึงพระพุทธเจ้าและพระปัจเจกพุทธเจ้า ที่สามารถตรัสรู้ได้โดยใช้โยนิโสมนสิการอย่างเดียวเป็นปัจจัยของปัญญา^{๑๑๖}

พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสธรรมหมวดพละ ๕ กับพระภิกษุทั้งหลายว่า พละ ๕ ประการ คือ สัทธาพละ เป็นผู้มืศรัทธา เชื่อปัญญาเครื่องตรัสรู้ของตถาคตเป็นกำลัง มีวิริยพละเป็นผู้ปรารภความเพียร เพื่อละอกุศลธรรม เพื่อให้กุศลธรรมเกิดมีความเข้มแข็ง มีความบากบั่นมั่นคงไม่ทอดธุระในกุศลธรรมทั้งหลายอยู่ เป็นผู้มืสติเป็นกำลัง ประกอบด้วยสติปัญญาเป็นเครื่องรักษาดนอย่างยิ่ง ระลึกถึงสิ่งที่ทำคำที่พูดมั่นนานได้ มีสมาธิพละเป็นผู้สงัดจากกามและอกุศลธรรมทั้งหลาย เป็นผู้มืปัญญาพละคือ ประกอบด้วยปัญญาเป็นเครื่องพิจารณาเห็นทั้งความเกิด และความดับอันเป็นอริยะขำแรกกิเลสให้ถึงความสิ้นทุกข์โดยชอบ^{๑๑๗}

จะเห็นได้ว่าศรัทธาในหมวดธรรมทั้ง ๒ เมื่อทำตามหน้าที่แล้ว ศรัทธามีความสำคัญตามหน้าที่คือ เมื่อเป็นอินทรีย์ก็สร้างความเป็นใหญ่ในกิจนั้น ๆ และเมื่อเป็นพละก็เป็นกำลังแห่งจิตใจในการทำกิจนั้น ๆ เพื่อให้องค์ธรรมนั้นเกิดความสัมพันธ์กันในหมวดธรรม และเกื้อกูลส่งเสริมให้การปฏิบัติธรรมเจริญวิปัสสนาเกิดความสำเร็จ จนเกิดปัญญารู้แจ้งเห็นจริงในสัจจะธรรมเป็นโลกุตระปัญญา มุ่งมั่นที่จะนำพาตนเองเข้าไปให้ถึงเป้าหมายในชีวิต และนำพาให้ตนพ้นทุกข์หลุดพ้นจากวัฏฏะได้ในที่สุด โดยอาศัยศรัทธาเป็นปัจจัยเกื้อกูลขั้นพื้นฐานในกระบวนการปฏิบัติเพื่อการบรรลุธรรมได้ดังพระพุทธพจน์ว่า

ภิกษุทั้งหลาย พละ ๕ ประการนี้มี สัทธาพละ เป็นผู้มืศรัทธา คือเชื่อปัญญาเครื่องตรัสรู้ของตถาคต วิริยพละ เป็นผู้ปรารภความเพียรเพื่อละอกุศลธรรม เพื่อให้กุศลธรรมเกิด มีความเข้มแข็ง มีความบากบั่นมั่นคง ไม่ทอดธุระในกุศลธรรมทั้งหลายอยู่ สติพละเป็นผู้มืสติ คือ ประกอบด้วยสติปัญญาเป็นเครื่องรักษาดนอย่างยิ่ง ระลึกถึงสิ่งที่ทำคำที่พูดมั่นนานได้ สมาธิพละ เป็นผู้สงัด

^{๑๑๖} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ, หน้า ๖๑๕.

^{๑๑๗} อง.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๑๔/๑๗-๑๘.

จากกาม และอกุศลธรรมทั้งหลาย ปัญญาพละ เป็นผู้ที่มีปัญญา คือประกอบด้วยปัญญาเป็นเครื่องพิจารณาเห็นทั้งความเกิด และความดับอันเป็นอริยะ ชำแรกกิเลสให้ถึงความสิ้นทุกข์โดยชอบ^{๑๑๘}

ในประเด็นอานิสงส์ของศรัทธา^{๑๑๙} มีข้อความปรากฏในขุททกนิกาย อปทาน ตอนประวัติในอดีตชาติของพระสิงคาลมาตาเถรีว่า บุคคลผู้มีศรัทธาไม่หวั่นไหวตั้งมั่นในพระตถาคตมีศีลดีงามที่พระอริยเจ้าใคร่และสรรเสริญมีความเลื่อมใสในพระสงฆ์ มีความเห็นตรงนักปราชญ์เรียกผู้นั้นว่าเป็นผู้ไม่ขัดสนชีวิตของผู้นั้นไม่เปล่าประโยชน์ เพราะฉะนั้น บุคคลผู้มีปัญญา เมื่อมาระลึกถึงคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหลายพึงหมั่นประกอบศรัทธา ศีล ปสาทะ ความเลื่อมใสและความเห็นที่ชอบธรรม^{๑๑๙}

ในพระสูตรตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ ก็มีข้อความปรากฏเกี่ยวกับอานิสงส์ศรัทธาว่า ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้ประกอบด้วยศรัทธาประกอบด้วยศีล ประกอบด้วยสุตะ ประกอบด้วยจาคะ ประกอบด้วยปัญญา มีความปรารถนาอย่างนี้ว่า โอหนอเพราะอาสวะสิ้นไปเราพึงทำให้แจ้งเจตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ อันไม่มีอาสวะด้วยปัญญาอันยิ่งเองเข้าถึงอยู่ในปัจจุบันได้^{๑๒๐} เห็นได้ว่า ภิกษุผู้ประกอบด้วยศรัทธาอย่างตั้งมั่นแล้ว ย่อมทำให้แจ้งซึ่งปัญญาวิมุตติ ไม่มีอาสวะเป็นผู้ที่แก้อ้วลอย่างยิ่งในพระศาสนา

ศรัทธา เป็นองค์ธรรมที่ชักนำบุคคลให้เชื่อมั่นเลื่อมใสในการเข้าสู่กระบวนการฝึกฝนตน เพื่อให้เกิดความกล้าหาญ และทำความสัมพันธ์สนับสนุนกับองค์ธรรมอื่นที่เข้าประกอบด้วยให้ทำหน้าที่ด้วยความมั่นใจว่า จะเกิดผลดีต่อการฝึกฝนกระทำกิจนี้ โดยมีปัญญาประกอบอยู่ด้วย เพื่อควบคุมศรัทธาให้อยู่ในความหมายที่ถูกต้อง ฉะนั้น ศรัทธา จึงหมายถึง ความเชื่อที่มีปัญญาประกอบและกลั่นกรองในการตัดสินใจหมายถึงความเชื่อในพระรัตนตรัยที่มีการเกี่ยวข้องกับ การบรรลุธรรม สร้างปัญญาให้เกิดขึ้น และเป็นปัจจัยเกื้อกูลต่อการเข้าถึงเป้าหมาย คือนิพพาน ศรัทธามีความทำให้ใจผ่องใสเป็นลักษณะ ทำให้บุคคลมีความคิดถูกต้องตามความเป็นจริง เกิดสัมมาทิฐิขึ้น มีความทำให้แล่นไปด้วยดี เป็นลักษณะในการกระทำความเพียรเพื่อให้ถึงเพื่อบรรลु เพื่อทำให้แจ้งซึ่งธรรมที่ยังไม่ได้ทำให้แจ้ง ศรัทธาในพระพุทธศาสนา แบ่งออกเป็น ๔ ประเภท คือ

- ๑) กัมมสัทธา เชื่อกฎแห่งกรรม
- ๒) วิปากสัทธา เชื่อผลของกรรม
- ๓) กัมมัสสกตาสัทธา เชื่อความที่สัตว์มีกรรมเป็นของตน
- ๔) ตถาคตโพธิสัทธา เชื่อความตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า

^{๑๑๘} อง.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๑๔/๑๗.

^{๑๑๙} ขุ.อป. (ไทย) ๓๓/๘๘-๙๐/๕๓๑.

^{๑๒๐} ม.อ. (ไทย) ๑๔/๑๖๑-๑๗๕/๒๐๗-๒๑๔.

ศรัทธาทั้ง ๔ ในฐานะเป็นปัจจัยเกื้อกูลต่อการเข้าถึงเป้าหมายสูงสุดของชีวิต ศรัทธายังมีความสำคัญตามความหมายและหน้าที่ถึง ๓ ประการ คือ

- ๑) เป็นพื้นฐานในกระบวนการพัฒนาสู่ปัญญา
- ๒) เป็นพื้นฐานในกระบวนการปฏิบัติเพื่อการบรรลุธรรม
- ๓) เป็นส่วนประกอบพื้นฐานในหมวดธรรมต่าง ๆ

ศรัทธามีคุณค่าและประโยชน์ในการพัฒนามนุษย์ถึง ๔ ในฐานะ คือ

๑) ในฐานะเป็นเครื่องมือพัฒนาให้ได้อริยทรัพย์ (สัทธา สील หิริ โอตตปปะ สุตะ จาคะ ปัญญา)

๒) ในฐานะเป็นเครื่องมือพัฒนาให้บุคคลข้ามโอฆะ (กาม ภพ ทิณฺฐิ อวิชชา)

๓) ในฐานะเป็นเครื่องมือพัฒนาให้บรรลุธรรมของพระอรหันต์

๔) ในฐานะเป็นเครื่องมือพัฒนาบุคคลผู้อยู่ครองเรือนให้ได้รับทั้งประโยชน์ในปัจจุบันและประโยชน์ในภายหน้า

สรุปว่า หลักศรัทธาพละที่ส่งเสริมประสิทธิภาพการปฏิบัติหน้าที่ของข้าราชการตำรวจ หมายถึง การที่ข้าราชการตำรวจมีความเชื่อมั่นในสิ่งที่ดีงาม เช่น เชื่อมั่นว่า การที่คนเราจะประสบความสำเร็จในชีวิตนั้น ไม่จำเป็นต้องหาเงินมาด้วยวิธีการเอาเปรียบคนอื่น เชื่อมั่นว่าบุคคลที่ประกอบแต่กรรมดี ย่อมได้รับผลดี

๓.๔.๒ หลักวิริยะพละ

หลักวิริยะพละที่ส่งเสริมประสิทธิภาพการปฏิบัติหน้าที่ของข้าราชการตำรวจ โดยวิริยะ หมายถึง ความเพียร ความกล้า ความเข้มแข็ง มีรูปวิเคราะหฺว่า วิหรณํ ภาโว กมฺมํ วา วิริยํ ภาวาทํ พึงให้เป็นไปตามวิธี^{๑๒๑} วิริยะหรือความเพียรมีลักษณะ มีกิจ มีผลปรากฏ และเหตุไถ่อย่างนี้คือ

- ๑) มีความอดทนต่อสู้กับความลำบาก เป็นลักษณะ
- ๒) มีความอดทนุทธธรรมที่เกิดพร้อมกับตน ไม่ให้ถอยหลัง เป็นกิจ
- ๓) มีการไม่ท้อถอย เป็นผลปรากฏ

๔) มีความสลด คือสังเวควัตถุ ๘ คือ ขาติทุกฺขํ ชราทุกฺขํ พยาธิทุกฺขํ ทุกฺขํจากความป่วยไข้ มรณทุกฺขํ นิรยทุกฺขํ เปตติทุกฺขํ อสุรกายทุกฺขํ ตริจฉานทุกฺขํ ทุกฺขํจากการเกิดในสภาพที่ไม่ดี

^{๑๒๑} พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช), พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์ ศัพท์วิเคราะหฺ, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เลียงเชียง, ๒๕๕๐), หน้า ๖๒๑.

เป็นเหตุใกล้ หรือมีวิริยารัมภวัตถุ ๘ วัตถุอันเป็นอารมณ์ ให้เกิดการปรารถนาความเพียร เช่น การงาน การเดินทาง สุขภาพ อาหาร เป็นเหตุใกล้^{๑๒๒}

ในคัมภีร์มิลินทปัญหาพระเจ้ามิลินทร์ ได้ตรัสถามปัญหากับพระนาคเสนถึงลักษณะของวิริยะ คือ ความเพียรว่า คือ อะไร มีลักษณะอย่างไร ซึ่งพระนาคเสนได้วิสัชนาปัญหาไว้อย่างแจ่มแจ้งว่า

ถ. ข้าแต่พระนาคเสน วิริยะ คือ ความเพียร มีลักษณะอย่างไร

ต. มหาราชะ ความเพียร มีการค้าจุนไว้ เป็นลักษณะ กุศลธรรมเหล่านั้นทั้งสิ้น อันความเพียรค้าจุนไว้แล้วย่อมไม่เสื่อม

ถ. ขอนิมนต์อุปมาก่อน

ต. อุปมาเรือนที่จะล้ม ขอถวายพระพร เมื่อเรือนจะล้มบุคคลค้าไว้ด้วยไม้อื่น เรือนที่ถูกค้าไว้ นั้น ก็ไม่ล้มฉันทิ ความเพียรก็มีการค้าจุนไว้เป็นลักษณะ กุศลธรรมเหล่านั้นทั้งสิ้นก็ไม่เสื่อมฉันทิ

ถ. ขอนิมนต์อุปมาให้ยิ่งขึ้นไปอีก

ต. อุปมาพวงเสนา มหาราชะ พวงเสนาจำนวนน้อย ต้องพ่ายแพ้แก่เสนาหมู่มาก หากพระราชาทรงกำชับไปให้ดี ทั้งเพิ่มกองหนุนส่งไปให้เสนาจำนวนน้อยกับกองหนุนนั้น ต้องชนะเสนาหมู่มากได้ฉันทิ ความเพียรก็มีการค้าจุนไว้เป็นลักษณะกุศลธรรมเหล่านั้นทั้งสิ้น อันความเพียรอุดหนุนแล้ว ก็ไม่เสื่อมฉันทิ^{๑๒๓} ข้อนี้สมจริงดังพระพุทธพจน์ว่า อริยสาวกผู้มีความเพียรเป็นกำลัง ย่อมละอกุศล เจริญกุศลได้ ละสิ่งที่มีโทษ เจริญสิ่งที่ไม่มีโทษได้ ย่อมไม่เสื่อมจากพระสัทธรรม ขอถวายพระพร การทำความเพียรนั้น คือไม่มากเกินไปหรือน้อยเกินไป ถ้าหย่อนเกินไป ก็จะเอียงไปทางเกียจคร้าน ถ้าตึงเกินไปก็จะฟุ้งซ่านจึงควรทำความเพียรแต่พอดี ความเพียร เป็นคุณธรรมที่จะนำผู้ปฏิบัติให้พ้นจากความทุกข์ความเดือดร้อนในชีวิตได้ ตั้งแต่ความทุกข์หรือความเดือดร้อนในระดับต้น ๆ ซึ่งเป็นความเดือดร้อนหรือความทุกข์ในชีวิตประจำวันจนสามารถนำพาให้พ้นจากความทุกข์อย่างสิ้นเชิง คือ บรรลุพระนิพพานได้ ก็เพราะอาศัยความเพียร แต่หากบุคคลใดไม่ประกอบด้วยวิริยะ คือ ความพากเพียรแล้ว ย่อมทำให้บุคคลนั้นประสบกับความเสื่อมของชีวิต ทำให้ชีวิตนั้นไร้ค่าที่เรียกว่า โมฆะชีวิต ซึ่งพระพุทธองค์ตรัสไว้ว่า กุสโล ความเกียจคร้านและหีนวิริโย มีความเพียรแล้ว บุคคลใดก็ตามที่ประกอบไปด้วยคุณลักษณะ ๒ ประการนี้ ท่านจัดว่าเป็นชีวิตที่เสื่อม^{๑๒๔}

^{๑๒๒} วรรณสิทธิ ไททยะเสวี, คู่มือการศึกษา พระอภิธรรมมัตถสังคหะ ปริจเฉทที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิแนบมหานิรานนท์, ๒๕๔๓), หน้า ๒๘-๒๙.

^{๑๒๓} มหามกุฏราชวิทยาลัย, มิลินทปัญหา ฉบับแปลในมหามกุฏราชวิทยาลัย, หน้า ๕๕-๕๗.

^{๑๒๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๕-๕๗.

สรุปว่า หลักวิริยะพละที่ส่งเสริมประสิทธิภาพการปฏิบัติหน้าที่ของข้าราชการตำรวจ หมายถึง การที่ข้าราชการตำรวจมีความเพียรพยายาม ถ้าปรารถนาจะทำการสิ่งใดให้สำเร็จแล้ว ก็มีความเพียรพยายามกระทำไป ไม่ท้อถอย

๓.๔.๓ หลักสติพละ

หลักสติพละที่ส่งเสริมประสิทธิภาพการปฏิบัติหน้าที่ของข้าราชการตำรวจ โดยสติพละ หมายถึง กำลังคือ สติ คำว่า สติ หมายถึง ความระลึกได้ ความนึกขึ้นได้ สติคือการที่จิตนึกถึงสิ่งที่ทำ จะพูดจะทำได้ นึกถึงสิ่งจะทำคำที่พูดไว้แล้วได้ เป็นอาการที่จิตไม่หลงลืม ไม่เผลอโผล่ลุดคิดขึ้นได้ ระวังยับยั้งใจได้ เรียกอีกหนึ่งว่า ความไม่ประมาท สติเป็นธรรมมีอุปการะมาก คือให้ตื่นตัวอยู่เสมอ ทำให้ไม่เผลอเล็ดลอด หลอ ป้อนกันความเสียหายเป็นต้น เป็นเหตุให้ลุดคิดยับยั้งชั่งใจ และกระตุ้น ทำให้นึกถึงชีวิตทำให้เสียสละทำความดีต่างๆ ได้ แต่หากขาดสติแล้ว จะเป็นเหตุให้ทำอะไรผิด และเสียหายรำไป สติเป็นคุณที่เกิดเองไม่ได้ ต้องทำให้เกิดด้วยการฝึกจิตรวบรวมจิตให้นิ่งด้วยวิธีต่าง ๆ เช่น ทำสมาธิ สวดมนต์ภาวนา^{๑๒๕} การจัดการกับอารมณ์ที่ถูกปรุงแต่งด้วยกิเลสและอคตินั้น ต้องอาศัยสติเป็นหลัก เพราะนอกจากสติจะช่วยให้เรารู้เท่าทันอารมณ์ และไม่ปล่อยใจให้ปรุงแต่งไปตามอคติแล้ว ยังช่วยให้รับรู้สิ่งต่าง ๆ ตามความเป็นจริงที่สำคัญ คือ สติสามารถเตือนใจให้รู้จักการ ให้อภัยหรือใช้ปัญญาในการแก้ไขความขัดแย้ง เพื่อให้เกิดประโยชน์ทั้งสองฝ่ายได้^{๑๒๖} คำว่า สติ มีความหมายเช่น

(๑) พระพรหมคุณาภรณ์ได้กล่าวถึงความหมายของสติไว้ว่า “สติ หมายถึง ความระลึกได้ นึกได้ ความไม่เผลอ การคุมใจไว้กับกิจ หรือคุมจิตไว้กับสิ่งที่เกี่ยวข้อง กายอยู่กับกิจ จิตอยู่กับงาน จำการที่ทำและคำที่พูดแล้วแม่นยำได้”^{๑๒๗} นอกจากนี้ยังหมายถึง “ความระมัดระวัง ความตื่นตัว ต่อหน้าที่ ภาวะที่พร้อมอยู่เสมอในการคอยรับรู้ต่อสิ่งต่าง ๆ ที่เข้ามาเกี่ยวข้อง และตระหนักรู้ว่า ควรปฏิบัติต่อสิ่งนั้นๆ อย่างไร”^{๑๒๘}

(๒) ท่านพุทธทาสภิกขุ กล่าวไว้ว่า “สติ และว่า เล่น การเล่น เป็นการเล่นมาของความรู้ เล่นมาแห่งความทรงจำ สติเป็นเครื่องขนส่ง หากเรามีปัญญามากหรือความจำมาก แต่เล่นมาไม่ทัน

^{๑๒๕} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๓๕๔.

^{๑๒๖} พระไพศาล วิสาโล, สุขแท้ด้วยปัญญา, (กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิสดศรี-สฤษดิ์วงศ์, ๒๕๔๖), หน้า ๔๖.

^{๑๒๗} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๓๕๕.

^{๑๒๘} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงขยายความ, หน้า ๘๐๔.

กับเวลาที่มีเหตุการณ์เกิดขึ้น นั่นคือไม่มีสติ สติจึงเป็นเครื่องขนส่งความรู้ ความจำมาใช้ให้ทันเวลาที่เกิดขึ้น”^{๑๒๙}

(๓) พระโพธิญาณเถระ (หลวงพ่ocha สุภทฺโท) กล่าวไว้ว่า “สติ คือความระมัดระวังรู้อยู่ ว่าเตี้ยนี้เราทำอะไรอยู่ สติสัมปะชัญญะ คือรู้ตัวว่าเรากำลังทำอะไรอยู่ ระลึกได้ถึงความรู้สึกที่เกิดขึ้น ในจิตระลึกได้ว่าเรากำลังพูด หรือกำลังทำอะไรอยู่ และต้องประกอบด้วยปัญญา หรือมีปัญหาเกิดร่วมด้วยเสมอ”^{๑๓๐}

(๔) หลวงพ่อเทียน จิตตสุโภ กล่าวไว้ว่า การเจริญสติ คือการมีสติกำหนดรู้ ดูกาย เคลื่อนไหว ดูใจนึกคิด ให้เป็นปัจจุบันอย่างต่อเนื่อง ซึ่งทำได้ในทุกอิริยาบถ เมื่อความคิดเกิดขึ้น เรารู้เท่าทันความคิดนั้น ความคิดก็จะหยุด จะไม่คิดต่อ ไม่ปรุงแต่งต่อให้เป็นทุกข์ เพราะเรารู้เท่าทัน มันว่า ความคิดเกิดขึ้นตั้งอยู่ ดับไป ด้วยตัวของมันเอง ทุกข์ก็จะลดลงและหมดไปในที่สุด^{๑๓๑}

(๕) พระญาณโพนิกเถระ ได้ให้ความหมายของสติไว้ว่า สติ มีความหมายดั้งเดิมมาจาก คำว่า ความทรงจำ ความระลึกได้ บางครั้งในคัมภีร์บาลีเดิมก็ใช้ในความหมายว่า การจำเหตุการณ์ ที่ผ่านมาได้ แต่ที่ใช้กันมากมีความหมายเป็นปัจจุบัน หมายถึง ความใส่ใจ หรือความตื่นตัว จำกดลงไป หมายถึงเอาเฉพาะความใส่ใจที่ดี ที่ฉลาดหรือที่เป็นกุศล^{๑๓๒}

(๖) สุวิน ทองปั้น และคณะ ได้กล่าวว่า “สติ” หมายถึง ระลึกได้โดยระลึกได้ว่าขณะนั้น กำลังพูด กำลังทำอะไร นึกได้ก่อนที่จะทำ จะพูดอะไร สติทำหน้าที่ตรวจสอบผลที่จะเกิดขึ้นจากการกระทำ การพูด เมื่อเรามีสติ ย่อมป้องกันความผิดพลาด ความเสียหายที่จะเกิดจากการกระทำ การพูด การคิด ส่วนสัมปะชัญญะ หมายถึง ความรู้ตัว รู้สึกตัว ได้ขณะกำลังทำ กำลังพูด กำลังคิดอะไร กับใคร เรื่องอะไร เวลาใด สมควรไม่สมควร ความรู้สึกตัว ช่วยกระตุ้นเตือนไม่ให้เราทำผิด ในสิ่งที่จะก่อให้เกิดความผิดพลาดเสียหาย^{๑๓๓}

(๗) ธนิต อยู่โพธิ์ ได้กล่าวถึง สติ ที่อธิบายในคัมภีร์ธัมมสังคณี และคัมภีร์อังคกปริณ ในพระอภิธรรมปิฎกกับคัมภีร์ขุททกนิกายจูฬนิกาย “(สติ) คือ ระลึกรู้ถึง (อนุสสติ) คือระลึกได้ ปฏิสสติ คือระลึกอยู่(สติ) เตือน (สรณตา) จำได้ทรงไว้ (ธารณตา) แลบซัดอยู่กับอารมณ์ (อปีลาปนตา)

^{๑๒๙} พุทธศาสนิกชน, สติ, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: จักรานุกูลการพิมพ์, ๒๕๒๘), หน้า ๒๐-๒๑.

^{๑๓๐} พระโพธิญาณเถระ (ชา สุภทฺโท), อุปสมณิ, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๕๓), หน้า ๗๘.๙

^{๑๓๑} คำพอง สมศรีสุข, “การพัฒนาคุณภาพชีวิตตามหลักพุทธธรรม ศึกษากรณีการเจริญสติแบบเคลื่อนไหวของหลวงพ่เทียน จิตตสุโภ”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: สถาบันราชภัฏเลย, ๒๕๕๖), หน้า ๔๔.

^{๑๓๒} พระญาณโพนิกเถระ, หัวใจกรรมฐาน, แปลโดย พลตรีนายแพทย์ชาญ สุวรรณวิทย์, พิมพ์ครั้งที่ ๗, (กรุงเทพมหานคร: ศยาม, ๒๕๔๘), หน้า ๒.

^{๑๓๓} สุวิน ทองปั้น และคณะ, หนังสือเรียนพระพุทธศาสนา ชั้นประถมศึกษาปีที่ ๔, ๒๕๕๖.

ไม่หลงลืม (อสมมุสนตา) สรุปลง สติความหมายตามแนววิชาการได้ดังนี้ สติ มาจากคำว่า สร ธาตุ แปลเป็นภาษาไทยว่าสร หรือ แล่น คือแล่นไปสู่เป้าหมาย หรือสิ่งที่เราต้องการ ระลึกได้ในแต่ละจุดของกายและใจโดยรู้ว่ากายใจของเราจะมีอะไรเกิดขึ้นและเสื่อมในตัวเอง แล้วจัดตัวเองให้เหมาะสม มีความรู้สึกตัวทั่วพร้อมทั้งกายและใจ ไม่ได้มีจิตล่องลอยฟุ้งซ่านออกไปภายนอก^{๑๓๔}

ความสำคัญของสติที่เป็นบทบาทและหน้าที่โดยการเปรียบเทียบให้เห็นบทบาทหน้าที่ของสติในการรักษาควบคุมเป็นปกติ เช่น

(๑) สติเป็นเครื่องตรวจ พระพุทธเจ้าเปรียบพระองค์เป็นหมอผ่าตัด ที่ใช้ สติ เป็นเครื่องมือตรวจคือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ ที่เป็นพิษ (มีอวิชชา) ที่เกิดจากลูกศรอาบยาพิษ (คือตัณหา) โดยใช้มีดผ่าตัด (คือปัญญาพระอรหันต์) สติวินัย เป็นอย่างไร คือ ภิกษุทั้งหลายในธรรมวินัยนี้ย่อมกล่าวหาภิกษุด้วยอาบัติหนักเห็นปานนี้ คือ ปาราชิก หรือใกล้เคียงปาราชิกว่า ท่านผู้มีอายุระลึกได้หรือว่า ท่านต้องอาบัติหนักเห็นปานนี้ คือ ปาราชิก หรือใกล้เคียงปาราชิก ภิกษุนั้นกล่าวอย่างนี้ว่า “ท่านทั้งหลาย ข้าพเจ้าระลึกไม่ได้เลยว่า ข้าพเจ้าต้องอาบัติหนักเห็นปานนี้ คือปาราชิก หรือใกล้เคียงปาราชิก” เมื่อเป็นเช่นนี้ สงฆ์พึงให้สติวินัยแก่ภิกษุนั้นอาณานต์ สติวินัย เป็นอย่างนี้ การระงับอธิกรณ์บางอย่างในธรรมวินัยนี้ย่อมมีได้ด้วยสติวินัยอย่างนี้^{๑๓๕}

(๒) สติเป็นเกราะกันภัยให้ไปถึงนิพพาน สติจะเป็นเกราะกำบังพาไปถึงเป้าหมาย ได้สติช่วยป้องกันมรรคมงคล ๘ นำพาผู้ปฏิบัติไปถึงนิพพาน “ทางนั้นชื่อว่าเป็นทางตรง ทิศนั้นชื่อว่าเป็นทางตรง ไม่มีภัยรลชื่อว่าเป็นไม่มีเสียงดังประกอบด้วยล้อคือธรรมทริเป็นฝาประทุนของรถนั้น สติเป็นเกราะกันของรถนั้นเรากล่าวธรรม มีสัมมาทิฐินำหน้าว่าเป็นนายสารถยานชนิดนี้มีอยู่แก่ผู้ใด จะเป็นสตรีหรือบุรุษก็ตามผู้นั้นไปใกล้นิพพานด้วยยานนี้^{๑๓๖}

บุคคลมีสติด้วยเหตุอีก ๑๐ อย่าง คือ

- ๑) ชื่อว่ามีสติ เพราะระลึกถึงพุทธคุณ
- ๒) ชื่อว่ามีสติ เพราะระลึกถึงธรรมคุณ
- ๓) ชื่อว่ามีสติ เพราะระลึกถึงสังฆคุณ
- ๔) ชื่อว่ามีสติ เพราะระลึกถึงศีลที่ตนรักษา
- ๕) ชื่อว่ามีสติ เพราะระลึกถึงทานที่ตนบริจาคแล้ว
- ๖) ชื่อว่ามีสติ เพราะระลึกถึงคุณที่ทำให้เป็นเทวดา
- ๗) ชื่อว่ามีสติ เพราะตั้งสติกำหนดลมหายใจเข้าออก

^{๑๓๔} ธนิต อยู่โพธิ์, คัมภีร์ธัมมสังคณี และคัมภีร์ภังคปกรณ์ ในพระอภิธรรมปิฎกกับคัมภีร์ ขุททกนิกายจุฬนิเทศ, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕), หน้า ๒๓.

^{๑๓๕} ม.อ. (ไทย) ๑๔/๘๙/๕๖.

^{๑๓๖} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๔๖/๖๐.

๘) ชื่อว่ามีสติ เพราะระลึกถึงความตายที่จะต้องมีเป็นธรรมดา

๙) ชื่อว่ามีสติ เพราะระลึกทั่วไปในกาย (ให้เห็นว่าไม่งาม)

๑๐) ชื่อว่ามีสติ เพราะระลึกถึงธรรมที่สงบระงับ (กิเลสและความทุกข์) คือ นิพพาน^{๑๓๗}

สรุปว่า หลักสติพละที่ส่งเสริมประสิทธิภาพการปฏิบัติหน้าที่ของข้าราชการตำรวจ หมายถึง การที่ข้าราชการตำรวจมีความระลึกได้ ความไม่เผลอ การคุมใจไว้ได้ กำลังการควบคุมความประมาท การไม่ใส่ใจ ใจลอย ไร้สติ

๓.๔.๔ หลักสมาธิพละ

หลักสมาธิพละที่ส่งเสริมประสิทธิภาพการปฏิบัติหน้าที่ของข้าราชการตำรวจ โดยสมาธิพละ หมายถึง กำลังคือสมาธิ สมาธิเป็นสิ่งจำเป็นมากที่สุดสำหรับการเรียน การทำงาน และแม้ในการศึกษาธรรมะ ถ้าขาดสมาธิก็เรียนไม่รู้เรื่องทำงานไม่ได้ดีและศึกษาธรรมะนี้ไม่เข้าใจ ซึ่งตามปกติเรามักมีสมาธิกันไม่สมบูรณ์คือมีไม่ต่อเนื่อง หรือขาด ๆ หาย ๆ อยู่เสมออย่างที่เรียกว่า สมาธินั้น การฝึกสมาธิที่เรียกว่า อานาปานสติเป็นวิธีที่จะช่วยให้ผู้ฝึกปฏิบัติเป็นผู้มีสติต่อเนื่องกัน ได้นาน ๆ นั้นเอง ดังนั้น ผู้ฝึกปฏิบัติจึงจำเป็นต้องศึกษาหลักการและขั้นตอนอย่างละเอียดและต้องฝึก ปฏิบัติอย่างต่อเนื่อง คำว่า สมาธิ มีความหมายเช่น

(๑) ในพระอภิธรรมปิฎก ให้ความหมายสมาธิว่า “ความตั้งอยู่แห่งจิต ความดำรงอยู่ ความไม่ขัดส่วย สมณะ สมาธิทริย สมาธิพละ สัมมาสมาธิ สมาธิสัมโพชฌงค์ที่เป็นองค์แห่งมรรค นับเนื่องในมรรคในสมัยนั้น นี้เรียกว่า สัมมาสมาธิ”^{๑๓๘}

(๒) ในคัมภีร์ปกรณ์วิเสสวิสุทธิมรรคให้คำนิยามไว้ว่า “ภาวะที่จิตมีอารมณ์อันเดียว ฝ่ายกุศล ชื่อว่าสมาธิ”^{๑๓๙}

(๓) พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต) อธิบายว่า “สมาธิ” แปลกันว่า ความตั้งมั่นของจิต หรือภาวะที่จิตแน่วแน่ต่อสิ่งที่กำหนด คำจำกัดความของสมาธิที่พบเสมอ คือ “จิตตัสเสกัคคตา” หรือที่เรียกสั้น ๆ ว่า “เอกัคคตา” ซึ่งแปลว่า ภาวะที่จิตมีอารมณ์เป็นหนึ่ง คือการที่จิตกำหนดแน่วแน่ อยู่กับสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ไม่ฟุ้งซ่านหรือส่ายไป คัมภีร์รุ่นอรรถกถาจะบอกความหมายจำกัดลงไปอีกว่า “สมาธิ คือ ภาวะมีอารมณ์หนึ่งเดียวของกุศลจิตและใจความออกไปว่า หมายถึงการดำรงจิต และเจตสิกไว้ในอารมณ์หนึ่งเดียวอย่างเรียบสม่ำเสมอและด้วยดี”^{๑๔๐}

^{๑๓๗} ชู.ม. (ไทย) ๒๙/๓/๑๓.

^{๑๓๘} อภิ.สง (ไทย) ๓๔/๓๐๔/๙๕.

^{๑๓๙} พระพุทธโฆสะจารย์, คัมภีร์วิสุทธิมรรค, แปลและเรียบเรียงโดย สมเด็จพระพุฒาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถระ), พิมพ์ครั้งที่ ๗, (กรุงเทพมหานคร: ธนาเพลส จำกัด, ๒๕๕๑), หน้า ๑๓๔.

^{๑๔๐} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), พุทธธรรม, หน้า ๘๒๔ – ๘๒๕.

สมาธิ คือ ปัญญาในการสำรวมแล้วตั้งไว้ด้วยดี ถ้าจิตเป็นฌานซึ่งเวลานั้นจิตมีอารมณ์เป็นหนึ่งในลมหายใจเข้าออกก็ดี ในคำภาวนาก็ดี ในนิมิตก็ดี ถ้าจิตจับเฉพาะอย่างนั้นเรียกว่า การเกิดสมาธิหรือการเกิดญาณ มี ๕ อย่าง ดังนี้

(๑) สมาธิ ๑ ได้แก่ เอกคตตาสมาธิ คือจิตที่ที่สมาธิแน่วแน่ในอารมณ์เดียว คือจะแน่วแน่อยู่อารมณ์ที่เพ่งเพียงอย่างเดียวเท่านั้น เอกคตตามี ๓ ระดับ คือ

๑) ระดับที่ ๑ ขณิกสมาธิ หรือปริกรรมสมาธิคือ จิตที่ตั้งมั่นอยู่ในอารมณ์ได้ชั่วขณะ หรือเป็นสมาธิ ขณะปริกรรมว่าปฐวี ฯ เป็นต้น

๒) ระดับที่ ๒ อุปจารสมาธิคือ จิตที่ตั้งมั่นอยู่ในอารมณ์ใกล้จะไดฌาน

๓) ระดับที่ ๓ อัปปนาสมาธิคือ จิตตั้งมั่นหรือแนบแน่นอยู่ในอารมณ์ที่กำหนดไม่ซัดส่ายไปไหน กิเลสไม่สามารถรบกวนได้ และอัปปนาสมาธิก็คือฌานจิตที่เป็นอัปปนาเกิดขึ้นแล้ว

(๒) สมาธิ ๒ ได้แก่ โลกียสมาธิ และโลกุตตรสมาธิ

(๓) สมาธิ ๓ ได้แก่ ขณิกสมาธิ อุปจารสมาธิ และอัปปนาสมาธิ

(๔) สมาธิ ๔ ได้แก่ ทิณฐธัมมสุขวิหารสมาธิ ญาณทัสสนสมาธิ สติสัมปชัญญสมาธิ และอสุภกสมาธิ

(๕) สมาธิ ๕ ได้แก่ สุขสมาธิ สันตสมาธิ อริยสมาธิ นิรามิสสมาธิ อภาปุริสสมาธิ ได้แก่ สมาธิของมหาบุรุษ^{๑๔๑}

จิตที่ได้รับการฝึกฝนดีแล้วโดยเฉพาะในเรื่องของการเจริญสมาธิ จะมีความสงบ เยือกเย็น มั่นคงไม่หวั่นไหวไปกับอารมณ์ที่มากระทบ ยิ่งเป็นสมาธิระดับอัปปนาสมาธิก็จะมี ความสงบเยือกเย็น ประณีตสูงขึ้นไปตามลำดับ ในพระไตรปิฎกได้กล่าวถึงลักษณะจิตที่มีสมาธิ โดยเฉพาะสมาธิระดับ อัปปนาสมาธิไว้ ดังนี้

๑) ตั้งมั่น (สมาหิตะ) คือ ตั้งมั่นอยู่ในอารมณ์ที่จิตกำหนด

๒) บริสุทธิ์ (ปริสุทธะ) คือ หหมดจดจากกิเลสเครื่องเศร้าหมองจิต

๓) ผ่องใส (ปริโยธิตะ) คือ ไม่มีกิเลสเครื่องทำให้ขุ่นมัว

๔) เรียบเสมอ (อนังคณะ) คือ ภาวะจิตที่ไม่ฟู ไม่แฟบ หรือขึ้น ๆ ลง ๆ

๕) ปราศจากสิ่งที่จะทำให้มัวหมอง (วิคตูปกิเลส) คือไม่มีกิเลสเครื่องเศร้าหมองมารบกวน

๖) นุ่มนวล (มุกฺขุตตะ) คือ มีความอ่อนโยนไม่หยาบกระด้าง

๗) ควรแก่การงาน (กัมมณียะ) คือเหมาะที่จะใช้งานโดยเฉพาะงานด้านพัฒนาปัญญา

^{๑๔๑} พระธรรมธีรราชมหามุนี (โชดก ญาณสิริ), วิปัสสนาญาณโสภณ, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร: ศรีอนันต์การพิมพ์, ๒๕๔๖), หน้า ๑๒๓.

๘) มั่นคง (ฐิตะ) คือ ดำรงมั่นเหมือนเสาเชื่อมไม้โยกโคลงหรือหวั่นไหว

ในลักษณะของจิตที่เป็นสมาธิทั้ง ๘ นี้ ท่านพุทธทาสได้อธิบายลักษณะที่ ๗ คือ กัมมนิยะ ว่า จิตที่ควรแก่การทำงาน มีความสำคัญ หรือเป็นจุดมุ่งหมายของสมาธิในพระพุทธศาสนา ลักษณะของจิตที่มีสมาธิเช่นนี้ว่าจะป็นสนามปฏิบัติการทางปัญญาเป็นตัวหนุนให้เกิดความรู้แจ้งเห็นจริงในสังขารธรรม ไม่ใช่อยู่ในญาณสมบัติแข็งทื่อเหมือนตุ๊กตาหินทำอะไรไม่ได้ ภาวจิตที่อยู่ในฌานจะพิจารณาธรรมไม่ได้เลยมีแต่จะติดอยู่ในฌานนั้นตลอดไป ผู้จะพิจารณาธรรมคือ เข้าสู่วิปัสสนาได้จะต้องออกจากฌานเสียก่อนแล้วพิจารณาธรรมหรือเข้าสู่วิปัสสนาจึงจะบรรลุ มรรค ผล นิพพานสามารถแก้ปัญหาเรื่องทุกข์ได้^{๑๔๒}

เป็นที่ทราบกันดีว่า “สมาธิ” เป็นสิ่งที่พิสูจน์ได้ด้วยการปฏิบัติจริงบนหลักเกณฑ์ที่เข้าใจง่าย เป็นวิธีการทางวิทยาศาสตร์ที่ทำตามได้จริง หากฝึกปฏิบัติจนจิตอยู่ในภาวะของความเป็นอิสระ ปราศจากสิ่งรบกวนปราศจากสิ่งอันชวนให้อึดมั่นถือมั่นจิตก็จะเกิดความสงบ การเกิดปัญญานำไปสู่ทางพ้นทุกข์ ให้สติตั้งมั่นอยู่ที่ไตรลักษณ์ พิจารณา กาย เวทนา จิต ธรรม ให้รู้เห็นความเป็นจริงดังจุดประสงค์จำแนกได้เป็น ๒ ทาง คือ^{๑๔๓}

๑) สติตั้งมั่นในการพิจารณาบุญปฏิบัติเพื่อให้จิตสงบ ซึ่งเรียกว่า สมถกัมมัฏฐาน มีอานิสงส์ให้บรรลุฌานสมาบัติ

๒) สติตั้งมั่นในการพิจารณารูปนามเพื่อให้เกิดปัญญาเห็นไตรลักษณ์ คือ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ซึ่งเรียกว่า วิปัสสนากัมมัฏฐาน มีอานิสงส์ให้บรรลุถึง มรรค ผล นิพพาน การกำหนดพิจารณาไตรลักษณ์ เพื่อให้รู้เห็นสภาพตามความเป็นจริงว่าสิ่งทั้งหลายล้วนแต่เป็นรูปนามเท่านั้นและรูปนามทั้งหลายเหล่านั้นก็มีลักษณะเป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา หาได้เป็นแก่นสารยั่งยืนไม่จะได้ก้าวล่วงเสียซึ่งความเห็นผิดไม่ให้ติดอยู่ในความยินดีในภัย อันเป็นการเริ่มต้นที่จะให้ถึงหนทางดับทุกข์ทั้งปวง

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้อธิบายเรื่องสมาธิไว้ว่า เมื่อพูดถึงคำว่าสมาธิ^{๑๔๔} นิยมให้ใช้คำจำกัดจำเพาะลงไปว่า concentration ซึ่งจะมีความหมายชัดขึ้น เราจะศึกษาอะไร เราจะพิจารณาเรื่องอะไร จิตต้อง concentrate หมายความว่าต้องแน่วแน่ต้องมุ่งมั่นแน่วแน่มั่นปกลงไปในสิ่งนั้น ถ้าไม่ concentrate ก็จะไม่มองเห็นเข้าใจสิ่งนั้นได้ยาก จะไม่ชัดเจน ความหมายจึงใกล้เคียงเข้ามา การปฏิบัติสมาธิให้ถูกทาง ที่นี้มาดูสมาธิของเรา สมาธินั้นแปลง่ายๆ ว่า ภาวะที่จิตตั้งมั่น

^{๑๔๒} พุทธทาสภิกขุ, การทำสมาธิและวิปัสสนาที่แท้สมาธิวิปัสสนาตามวิธีธรรมชาติ, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๔๐), หน้า ๒.

^{๑๔๓} ชุนสรพกิจโกศล (โกวิท ปัทมะสุนทร), คู่มือการศึกษาพระอภิธรรมมัตถสังคหะปริจเฉทที่ ๗ สมุจจยสังคหวิภาค, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์อ่าวพลพิทยา, ๒๕๐๖), หน้า ๔๑.

^{๑๔๔} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), คู่มือชีวิต, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน), ๒๕๕๕), หน้า ๑๗๔-๒๐๑.

พุทธศาสนิกชนจำแนกที่เดียว เช่น ในองค์ของมรรคข้อสัมมาสมาธิ เราแปลกันว่าจิตตั้งมั่นชอบ จิตตั้งมั่น หมายความว่า จิตที่เรียบสม่ำเสมอ จับอยู่กับสิ่งใดก็มั่นคง อยู่กับสิ่งนั้น แล้วเดินเรียบ ไม่วอกแวก ไม่ฟุ้งซ่าน ไม่กระสับกระส่าย ไม่กระวนกระวาย จิตอยู่ตัวลงตัวแน่นถ้าจะพิจารณา คิดเรื่องอะไร ก็อยู่กับสิ่งนั้นสิ่งเดียวสิ่งอื่นเข้ามาแทรกมากวนไม่ได้ อย่างนี้เรียกว่าสมาธิ

ถ้าพูดอย่างภาษาชาวบ้าน สมาธิก็คือการที่จิตของเราอยู่กับสิ่งที่ต้องการได้ตามต้องการ แค่นี้ก็เป็นสมาธิแล้ว แต่ถ้าแปลตามภาษาแบบวิชาการก็จะบอกอย่างทีกล่าวนำว่า ความมีจิตตั้งมั่น คือ จิตมีอารมณ์หนึ่งเดียว หมายความว่า จะคิดจะกำหนดจะจับอยู่กับเรื่องใด ก็อยู่กับเรื่องนั้น ไม่ฟุ้งซ่านหลุดลอยไปเรื่องอื่น ถ้าใจอยู่กับสิ่งที่ต้องการได้อย่างนี้เรียกว่าเป็นสมาธิ การที่จะให้เข้าใจ เรื่องสมาธิดีนี้ เราไม่ต้องพูดความหมายกันมากมาย หันไปพูดในแง่คุณประโยชน์บ้างเมื่อพูดถึง คุณประโยชน์ก็จะเห็นความหมายชัดขึ้นไปด้วย จิตที่เป็นสมาธินี้จะมีลักษณะสำคัญ ๓ ประการ ซึ่งเป็นประโยชน์ของมันด้วย เรามาดูว่าพระพุทธศาสนากล่าวถึงคุณลักษณะของจิตที่เป็นสมาธิ อย่างไร เอาที่เป็นข้อสำคัญ ๓ ประการ

๑) จิตที่มีสมาธิจะเป็นจิตที่มีกำลังเรียกว่ามีพลังมาก

๒) จิตสมาธิจะผ่องใสเหมือนน้ำที่ใส เพราะมันนิ่งสงบ ทำให้มองเห็นอะไรได้ชัดเจน ข้อนี้เกื้อกูลต่อปัญญา

๓) ข้อที่ ๓ สืบเนื่องมาจากข้อที่ ๑ และ ๒ คือ พอจิตของเราสงบ ไม่มีอะไรกวน ไม่มีอะไรวุ่นวาย มันก็สงบ พอสงบไม่มีอะไรกวนก็เป็นสุข เพราะฉะนั้นคนที่จิตเป็นสมาธิก็สงบ เมื่อสงบก็มีความสุข ซึ่งเป็นคุณสมบัติที่น่าปรารถนาอีกประการหนึ่ง

นี่เป็นคุณสมบัติหลัก ๆ ที่สำคัญของจิตที่เป็นสมาธิ ๓ ประการ ถ้าดูจากนี้ก็จะเห็นได้ว่า เวลานี้เราเอาสมาธิมาใช้ประโยชน์อะไรกันบ้าง และเราจะต้องดูว่าใน ๓ อย่างนี้ อย่างไหน เป็นคุณสมบัติที่พระพุทธเจ้าต้องการให้เราใช้^{๑๔๕}

ท่านพุทธทาสภิกขุกล่าวว่า ขอให้มรรคทั่วไปได้มีโอกาสทำสมาธิ ชนิดที่อาจทำประโยชน์ ทั้งทางกายและทางใจ สมความต้องการในขั้นต้นเสียขั้นหนึ่งก่อน เพื่อจะได้เป็นผู้ซึ่งว่ามี ศีล สมาธิ ปัญญา ครบ ๓ ประการ หรือ มีความเป็นผู้ประกอบตนอยู่ในมรรคมรรค ๘ ประการได้ครบถ้วน แม้ในขั้นต้น ก็ยังดีกว่าไม่มีเป็นไหน ๆ กายระงับลงไปกว่าที่เป็นกันอยู่ตามปกติก็ด้วยการฝึกสมาธิ ขึ้นสูงขึ้นไปตามลำดับๆ เท่านั้น และจะได้พบ “สิ่งที่มนุษย์ควรจะได้พบ” อีกสิ่งหนึ่งซึ่งทำให้ไม่เสีย ที่เกิดมา^{๑๔๖}

สรุปว่า หลักสมาธิพละที่ส่งเสริมประสิทธิภาพการปฏิบัติหน้าที่ของข้าราชการตำรวจ หมายถึง การที่ข้าราชการตำรวจมีความตั้งจิตมั่น การทำใจให้สงบแน่วแน่ไม่ฟุ้งซ่านการมีจิตกำหนด

^{๑๔๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๗๔-๒๐๑.

^{๑๔๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๕-๒๐.

แนวน้อยอยู่กับสิ่งใดสิ่งหนึ่งจึงกำหนดแนวน้อยอยู่กับสิ่งใดสิ่งหนึ่งโดยเฉพาะ ในขณะที่งานสิ่งใดก็มีใจจดจ่ออยู่กับงานนั้นๆ ไม่อวกแวกไปคิดเรื่องอื่น

๓.๔.๕ หลักปัญญาพละ

หลักปัญญาพละที่ส่งเสริมประสิทธิภาพการปฏิบัติหน้าที่ของข้าราชการตำรวจ โดยปัญญาพละ หมายถึง กำลังคือปัญญา ปัญหา คือ ความรอบรู้ เข้าใจซึ่งในเหตุผล ดีชั่ว ประโยชน์ มิใช่ประโยชน์ เป็นต้น รู้คิด รู้วินิจฉัย และรู้ที่จะจัดการ คำว่า ปัญญามีความหมายเช่น

(๑) ในพระไตรปิฎกให้ความหมายของปัญญาว่า “ปัญญา คือความรู้ทั่ว กิริยาที่รู้ชัด ความวิจย ความเลือกเฟ้น ความสอดส่องธรรม ความกำหนดหมาย ความเข้าไปกำหนด ความเข้าไปกำหนดเฉพาะ ภาวะที่รู้ภาวะที่ฉลาด ภาวะที่รู้ละเอียด ความรู้อย่างแจ่มแจ้งความคิดค้น ความใคร่ครวญ”^{๑๔๗}

(๒) พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) อธิบายให้เห็นถึงความหมายของปัญญาว่า “ความรู้ทั่ว ปรินิพพานยังรู้เหตุผล ความรู้เข้าใจชัดเจน ความรู้เข้าใจหยั่งแยกได้ในเหตุผล ดีชั่ว คุณโทษ ประโยชน์มิใช่ประโยชน์ เป็นต้น และรู้ที่จะจัดแจง จัดสรร จัดการ, ความรอบรู้ในกองสังขาร มองเห็นความเป็นจริง”^{๑๔๘}

(๓) พระพุทธโฆษาจารย์ ได้อธิบายลักษณะของปัญญาไว้ในคัมภีร์วิสุทธิมรรคว่า ปัญญามีการตรัสรู้สภาวะแห่งธรรมเป็นลักษณะ มรรอันขจัดเสียซึ่งความมืดคือโมหะอันปิดบังสภาวะแห่งธรรมทั้งหลายเป็นรส (คือเป็นกิจ) มีความหายหลงเป็นปัจจุปัญฐาน (คือเป็นเครื่องปรากฏหรือเป็นผล) ส่วนสมาธิจัดเป็นปทัฏฐาน (คือเหตุใกล้) ของปัญญานั้น^{๑๔๙}

(๔) พุทธทาสภิกขุ ในหนังสือพจนานุกรมธรรมของพุทธทาสภิกขุ ได้ให้ความหมายของคำว่า ปัญญา ไว้ว่าปัญญา หมายถึง ความรู้ครบถ้วนในสิ่งที่ควรรู้, ญาณ แปลว่ารู้, แปลว่า ทัวถึง หรือ ครบถ้วนรู้ คำว่า ปัญญานี้ต้องนิยามความหมายว่า เข้าใจทุกสิ่งทุกอย่าง อย่างถูกต้อง ที่เข้ามาเกี่ยวข้องในหน้าที่การงาน เพราะถ้าไม่เข้ามาเกี่ยวข้องก็ไม่มีปัญหา ก็ไม่ต้องใช้ปัญญา ปัญญาเป็นเรื่องของความรู้ ต้องมีความรู้ คือมีความรู้จัก มีความเข้าใจ มีความเห็นแจ้งอย่างถูกต้อง ในสิ่งนั้น ๆ ทางจิตใจตลอดถึง ทั้งฝ่ายถูกฝ่ายดี ทั้งฝ่ายบาปฝ่ายผิด ทั้งฝ่ายสุขฝ่ายทุกข์ ทั้งฝ่ายอิสระหลุดพ้นอันเป็นไปเพื่อพระนิพพาน จึงเรียกว่า ปัญญา^{๑๕๐}

^{๑๔๗} ชุ.ม. (ไทย) ๒๙/๑๐/๕๔.

^{๑๔๘} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๒๓๑.

^{๑๔๙} วิสุทธิ. (ไทย) ๓/๑/๕.

^{๑๕๐} พุทธทาสภิกขุ, พจนานุกรมธรรมของพุทธทาส, (กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, ๒๕๔๕),

พุทธทาสภิกขุ ได้อธิบายอีกว่า ปัญญา หมายถึง การฝึกฝนอบรม เพื่อทำให้เกิดความรู้ ความเข้าใจอย่างถูกต้องสมบูรณ์ถึงที่สุด ในสิ่งทั้งปวงตามความเป็นจริง คนเราโดยปกติไม่สามารถ รู้สิ่งต่างๆ ให้ถูกต้องตามความเป็นจริงได้ คือมักรู้ตามความเข้าใจของตนเอง หรือตามที่สมมติกัน จึงไม่ใช่ความรู้ตามความเป็นจริง ด้วยเหตุนี้ พระพุทธศาสนาจึงมีระเบียบปฏิบัติที่เรียกว่า ปัญญา อีกส่วนหนึ่งเป็นส่วนสุดท้าย สำหรับฝึกฝนอบรมจิตใจให้เกิดความรู้แจ้ง ในสิ่งทั้งหลาย ตามความเป็นจริงได้ จิตที่รู้แจ้ง เห็นสิ่งทั้งหลายทั้งปวงตามความเป็นจริง ไม่มีอะไรขัดแย้งไปถึงกว่า ความรู้แจ้งที่เกิดมาจากปัญญา จิตที่เข้าถึงความว่างปราศจากกิเลสตัณหา เป็นจิตที่ประกอบด้วย ปัญญาอย่างยิ่ง จิตที่เข้าถึงความว่างจากกิเลสอย่างยิ่ง คือ จิตที่เข้าถึงพระนิพพาน ดังนั้น ปัญญา ที่สูงสุดในทางพระพุทธศาสนา คือปัญญารู้แจ้งพระนิพพาน (โลกุตตรปัญญา)^{๑๕๑}

(๕) พระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) ได้อธิบายความหมายของคำว่าปัญญา ไว้ว่า ปัญญา แปลว่า ความรอบรู้ เป็นความหมายของตัวหนังสือ แท้ที่จริงปัญญานั้น เป็นความรู้รอบ และรู้ลึก คือ ความรู้ ๓ มิติ มีความกว้าง มีความยาว มีความหนา ที่ว่ารอบรู้ คือมีความกว้าง และมีความยาว เป็นความรู้เป็นระบบต่อเนื่องโยงใยกัน ไม่ใช่ความรู้เป็นจัดเฉพาะเรื่อง หากว่า นักเรียนมีความจดจำในเรื่องที่ตนเรียนเฉพาะเรื่อง ข้อนี้ท่านเรียกว่า สัญญา แปลว่า ความจำได้หมาย รู้ จำได้เป็น เรื่องๆ ไม่โยงไปเป็นระบบ ไม่เห็นเหตุไม่เห็นผล ไม่เห็นความสัมพันธ์ใด ๆ เป็นความรู้ เฉพาะจุด เหมือนกับคนที่ดูภาพจิ๊กซอว์ซึ่งแยกกันเป็นส่วน ๆ สัญญาเป็นความจำที่เห็นภาพชิ้นส่วน แต่ละส่วนแต่ไม่สามารถเห็นภาพรวมว่า เมื่อเอาชิ้นส่วนมารวมกันนั้น จะเกิดภาพใบหน้าคนหรือ ภาพอะไร ฉะนั้นที่เรียกว่าปัญญา คือการมองภาพกว้างมองอย่างรู้เท่าและรู้ทัน รู้เท่าเอาไว้ป้องกัน รู้ทันเอาไว้แก้ไข คำว่า รู้เท่า หมายถึง รู้เท่าถึงการณ์ เห็นเหตุแล้วคาดว่าจะผลอะไรจะตามมา รู้ทันคือ รู้ว่าเกิดปัญหาอะไรขึ้นและแก้ไขได้ฉับพลันทันท่วงทีเป็นความรู้ระดับปัญญา^{๑๕๒}

ปัญญา มีความสำคัญต่อมนุษย์ เพราะเป็นสิ่งที่ขาดไม่ได้ถือเป็นเครื่องมือในการจัดการ ที่มีความจำเป็นต่อการดำเนินชีวิตของมนุษย์ในหลายด้าน ไม่ว่าจะเป็นการศึกษา การเรียนรู้ การใช้ ชีวิต หากมนุษย์ดำเนินชีวิตอย่างขาดปัญญาจะทำให้พบกับปัญหาและความทุกข์มากมาย ดังนั้นมนุษย์จึงต้องอาศัยปัญญาเป็นเครื่องมือในการดำเนินชีวิต โดยมีลักษณะสำคัญของกระบวนการ ดำเนินชีวิตด้วยการพัฒนาศักยภาพการดำเนินชีวิต ให้สามารถอยู่รอดอย่างดีงาม มีความสุข มีการ เรียนรู้ที่จะฝึกตัวเอง พัฒนาชีวิตตนเองให้มีความสามารถที่จะเป็นอยู่ได้อย่างดี ซึ่งชีวิตของมนุษย์นั้น โดยปกติจะสัมพันธ์กับโลกใน ๓ ด้านคือ

^{๑๕๑} พุทธทาสภิกขุ, **คู่มือมนุษย์: ฉบับสมบูรณ์**, (กรุงเทพมหานคร:ธรรมสภา, ๒๕๓๔), หน้า ๒๘.

^{๑๕๒} พระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), **“ปัญญาภรณ์” ในวิชาการเทศนา**, (กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัด เอมีเทรตติ้ง, ๒๕๔๔), หน้า ๓๑๑-๓๑๒.

๑) ด้านพฤติกรรม หรือด้านศีล หมายถึง ความสัมพันธ์กับผู้คนเพื่อนมนุษย์ สรรพสัตว์ และสิ่งแวดล้อมต่างๆ ด้วยตา หู จมูก ลิ้น กายและใจ ด้านจิตใจ

๒) ด้านสมาธิ หมายถึง การทำงานของจิตใจ ตั้งแต่เจตนา แรงจูงใจ ความสามารถ หรือความอ่อนด้อย พร้อมทั้งความรู้สึกสุข ทุกข์ เฉย ๆ และปฏิกิริยาต่อจากสุข ทุกข์นั้น เช่น พอใจ ไม่พอใจหรือการควบคุมชักนำการรับรู้และพฤติกรรมทั้งหลาย

๓) ด้านปัญญา ได้แก่ ความรู้ ความเข้าใจตั้งแต่การอ่าน การฟัง จนถึงการพัฒนาทุกอย่างในจินตาวิสัย และญาณวิสัย เช่น แนวคิด ทิฐิ ทศนคติ ค่านิยม แง่มุมในการมอง การพิจารณา อย่างใดอย่างหนึ่ง

จะเห็นได้ว่า ความสัมพันธ์ทั้ง ๓ ด้านนี้มีผลต่อเราทุกคนในการดำเนินชีวิต หากขาดปัญญา เสียแล้ว การเป็นอยู่ที่ต้องสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมที่มีองค์ประกอบ ๓ ด้านก็อาจจะนำมาซึ่งความทุกข์ ไม่สามารถ ควบคุม สติ สัมปชัญญะและอารมณ์ได้ ปัญญาจะเป็นตัวชี้ นำ บอกทาง ให้แสงสว่าง ขยายขอบเขต ปรับแก้จิตใจและพฤติกรรมและปลดปล่อยให้หลุดพ้นจากปัญหาเรื่องทุกข์ ทำให้ เป็นอิสระได้^{๑๕๓}

บุคคลผู้มีปัญญาย่อมได้รับอานิสงส์ คือ เมื่อใช้ปัญญามาสิการธรรมเหล่านี้อยู่กุศลธรรมทั้งหลายที่ยังไม่เกิดก็ไม่เกิดขึ้นด้วย อกุศลธรรมทั้งหลายที่เกิดขึ้นแล้วก็ละไปด้วย อนึ่ง เมื่อมนสิการ ธรรมเหล่านี้อยู่ กุศลธรรมทั้งหลายที่ยังไม่เกิดมาเกิดขึ้นด้วย กุศลธรรมทั้งหลายที่เกิดขึ้นแล้วมาเป็นไป เพื่อภิกขุภาพไพบุลย์เจริญเต็มด้วยปัญญา คือความรู้ทั่ว ความไม่หลง ความวิจยธรรมได้ ความเห็น ถูกต้องในความไม่เกิดขึ้นและความเสื่อมไปแห่งอกุศลธรรมทั้งหลาย และในความเกิดขึ้นและความเจริญแห่งกุศลธรรมทั้งหลายด้วยแห่งผู้มีปัญญา^{๑๕๔}

นอกจากองค์ธรรมของพละมี ๕ ประเภท นี้แล้ว ยังมีพละของพระมหากษัตริย์ พลังของ บุคคลผู้ยิ่งใหญ่ที่สามารถเป็นกษัตริย์ปกครองแผ่นดินได้อีก ๕ ประการ คือ ๑) พาหะพละ คือ กายพละ กำลังแขน หรือกำลังกาย คือ ความแข็งแรงมีสุขภาพดี สามารถและชำนาญในการใช้มือใช้อาวุธ ตลอดจนมียุทธโธปกรณ์พร้อม ๒) โภคพละ กำลังโภคสมบัติ คือ มีทุนทรัพย์บริบูรณ์พร้อมที่จะใช้บำรุงเลี้ยงคนและดำเนินกิจการได้ไม่ติดขัด ๓) อัมัจจพละ กำลังอำมาตย์ หรือกำลังข้าราชการ คือ มีที่ปรึกษาและข้าราชการระดับบริหารที่ทรงคุณวุฒิเก่งกล้าสามารถ และจงรักภักดีซื่อสัตย์ต่อแผ่นดิน ๔) อภิจักรจพละ กำลังความมีชาติสูง คือ กำเนิดในตระกูลสูง เป็นชาติดิยชาติต้องด้วยความนิยมเชิดชูของมหาชน และได้รับการฝึกอบรมมาแล้วเป็นอย่างดีตามประเพณีแห่งชาติ

^{๑๕๓} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ, หน้า ๓๔๙-๓๕๑.

^{๑๕๔} วิสุทธิ. (ไทย) ๓/๑/๑๐.

ตระกูลนั้น ๕) ปัญญาพละ กำลังปัญญา คือ ทรงปรีชาญาณ หยั่งรู้เหตุผล ผิดชอบ ประโยชน์ มิใช่ประโยชน์ สามารถวินิจฉัยเหตุการณ์ทั้งภายในภายนอก และดำริการต่าง ๆ ให้ได้ผล^{๑๕๕}

กำลังแขน หรือกำลังกาย แม้จะสำคัญ แต่ท่านจัดว่าต่ำสุด หากไม่มีพลังอื่นควบคุมค้ำจุน อาจกลายเป็นกำลังอันธพาล ส่วนกำลังปัญญา ท่านจัดว่าเป็นกำลังอันประเสริฐ เป็นยอดแห่งกำลัง ทั้งปวง เพราะเป็นเครื่องกำกับ ควบคุม และนำทางกำลังอื่นทุกอย่าง

พละหมวดนี้ เป็นหลักประกันของชีวิต ผู้ประพาศธรรม ๕ อย่างนี้ย่อมดำเนินชีวิตด้วยความ มั่นใจ เพราะเป็นผู้มีพลังในตน ย่อมข้ามพ้นภัยทั้ง ๕ คือ ๑) อาชีวิตรภัย ภัยเนื่องด้วยการครองชีวิต ๒) อสโลกภัย ภัยคือความเสื่อมเสียชื่อเสียง ๓) ปริสสารัชชภัย ภัยคือความครั่นคร้ามเก้อเขิน ในที่ชุมนุม ๔) มรณภัย ภัยคือความตาย ๕) ทุกคติภัย ภัยคือทุกคติ^{๑๕๖}

สรุปว่า หลักปัญญาพละที่ส่งเสริมประสิทธิภาพการปฏิบัติหน้าที่ของข้าราชการตำรวจ หมายถึงการที่ข้าราชการตำรวจมีความรู้ ความเฉลียวฉลาด มีประสบการณ์ มีวิจารณ์ญาณที่ดี มีความสามารถเข้าใจสถานการณ์ต่างๆ และมีการตัดสินใจที่ดี

๓.๕ สรุป

หลักพุทธธรรมที่ส่งเสริมประสิทธิภาพการปฏิบัติหน้าที่ของข้าราชการตำรวจ ผู้วิจัยแบ่งการศึกษาออกเป็น หลักพรหมวิหาร ๔ ที่ส่งเสริมประสิทธิภาพการปฏิบัติหน้าที่ของ ข้าราชการตำรวจ อันประกอบด้วย ๑) หลักเมตตา หมายถึง ข้าราชการตำรวจต้องมีความรัก กล่าวคือ รักที่มุ่งเพื่อปรารถนาดี ปรารถนาให้ผู้อื่นเป็นสุข ข้าราชการตำรวจที่เป็นผู้บังคับบัญชาที่เป็น ผู้บริหารควร มีความรัก ความปรารถนาต่อผู้ใต้บังคับบัญชาด้วยการให้คำแนะนำ สั่งสอน หรือ อบรม ทั้งในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการปฏิบัติหน้าที่และความประพฤติที่เหมาะสมและดีงาม รวมถึงการบริหาร บุคคลด้วยความเหมาะสม ๒) หลักกรุณา หมายถึง ข้าราชการตำรวจต้องมีความสงสาร กล่าวคือ ความปรานี ปรารถนาให้ผู้อื่นพ้นทุกข์ ผู้บังคับบัญชาที่เป็นผู้บริหารควรมีความกรุณาต่อ ผู้ใต้บังคับบัญชาด้วยการให้ความช่วยเหลือ แบ่งปันน้ำใจ หรือสงเคราะห์ทั้งทางด้านวัตถุ กำลังกาย และกำลังใจ รวมถึงการจัดสรรสวัสดิการและผลประโยชน์เกื้อกูลต่างๆ ให้เหมาะสมกับความเป็นอยู่ ของผู้ใต้บังคับบัญชา ๓) หลักมูทิตา หมายถึง ข้าราชการตำรวจต้องมีความยินดีเมื่อผู้อื่นได้ดี กล่าวคือ ความปรารถนาให้ผู้อื่นมีความสุขความเจริญก้าวหน้ายิ่งขึ้น ไม่มีใจอิจฉาริษยา ผู้บังคับบัญชาที่เป็น ผู้บริหารควรสนับสนุนและแสดงออกถึงความยินดีเมื่อผู้ใต้บังคับบัญชารวมถึงครอบครัว มีความสุข หรือมีความเจริญก้าวหน้าในชีวิตการทำงานและชีวิตครอบครัว รวมถึงการเชิดชูด้วยรางวัล และแบ่งปัน ด้วยน้ำใจ

^{๑๕๕} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๑๗๐.

^{๑๕๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๖๙.

๔) หลักอุเบกขา หมายถึง ข้าราชการตำรวจต้องมีความวางเฉย กล่าวคือ การวางใจเป็นกลาง ผู้บังคับบัญชาที่เป็นผู้บริหารควรมีความปรารถนาดีต่อผู้ใต้บังคับบัญชาด้วยการช่วยเหลือให้พ้นทุกข์ มีความสุขในลักษณะที่ถูกต้องตามทำนองคลองธรรม ด้วยความยุติธรรม ไม่ลำเอียง หรืออคติต่อผู้ใด ผู้หนึ่ง เพราะรัก โลภ โกรธ หลง

หลักอิทธิบาท ๔ ที่ส่งเสริมประสิทธิภาพการปฏิบัติหน้าที่ของข้าราชการตำรวจ อันประกอบด้วย ๑) หลักฉันทะ หมายถึง ข้าราชการตำรวจต้องมีความพอใจ กล่าวคือ ความรักงาน พอใจกับงานที่ทำอยู่ ผู้ปฏิบัติหน้าที่จะต้องชอบหรือศรัทธาในหน้าที่ที่ทำอยู่ จะต้องพอใจที่จะปฏิบัติงานและมีความสุขที่ได้ปฏิบัติหน้าที่ที่ได้รับมอบหมาย ๒) หลักวิริยะ หมายถึง ข้าราชการตำรวจต้องมีความพากเพียร กล่าวคือ ขยันหมั่นเพียรกับงาน ผู้ปฏิบัติงานจะต้องมีความขยันหมั่นเพียรในการทำงานที่ได้รับมอบหมาย รวมทั้งหมั่น ฝึกฝนตนเองอย่างต่อเนื่องเพื่อให้การทำงานมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น ๓) หลักจิตตะ หมายถึง ข้าราชการตำรวจต้องเอาใจใส่ กล่าวคือ ความเอาใจรับผิดชอบต่อหน้าที่ ผู้ปฏิบัติหน้าที่จะต้องมีจิตใจ หรือสมาธิจดจ่อกับงานที่ทำ รวมถึงมีความรอบคอบและความรับผิดชอบในงานที่ทำอย่างเต็มสติกำลัง ๔) หลักวิมังสา หมายถึง ข้าราชการตำรวจต้องสอดส่องในเหตุและผล กล่าวคือ การวินิจฉัยเคราะห์และใช้ปัญญาตรวจสอบงาน ผู้ปฏิบัติหน้าที่จะต้องทำหน้าที่ด้วยปัญญา ด้วยสมองคิด รวมถึง การมีความเข้าใจในหน้าที่อย่างลึกซึ้ง ทั้งในแง่ขั้นตอนและผลสำเร็จผลสัมฤทธิ์ของงาน

หลักสังคหัตถ์ ๔ ที่ส่งเสริมประสิทธิภาพการปฏิบัติหน้าที่ของข้าราชการตำรวจ อันประกอบด้วย ๑) หลักทาน หมายถึง ข้าราชการตำรวจต้องมีความเกื้อกูลกันด้วยการให้ กล่าวคือ การให้ การเสียสละ หรือ การเอื้อเฟื้อแบ่งปันของๆตนเพื่อประโยชน์แก่บุคคลอื่น ไม่ตระหนี่ถี่เหนียว ไม่เป็นคนเห็นแก่ได้ฝ่ายเดียว ดังนั้น การปฏิบัติหน้าที่จะต้องช่วยเหลือกันแบ่งปัน ไม่เห็นแก่ตัว รวมถึง การมีน้ำใจที่ดีต่อกัน ๒) หลักปิยวาจา หมายถึง ข้าราชการตำรวจต้องใช้วาจาประสานไมตรี กล่าวคือ การพูดจาด้วยถ้อยคำที่ไพเราะอ่อนหวาน พูดด้วยความจริงใจ ไม่พูดหยาบคาย ก้าวร้าว พูดในสิ่งที่เป็นประโยชน์และเหมาะสมกับกาลเทศะ ดังนั้น การทำงานร่วมกันจะต้องพูดหรือปรึกษาหารือกัน โดย เว้นจากการพูดเท็จ เว้นจากการพูดส่อเสียด เว้นจากการพูดคำหยาบ และเว้นจากการพูดเพื่อเจ้า และที่สำคัญอย่างยิ่งคือ จะต้องพูดหรือเจรจากันด้วยไมตรีและความปรารถนาดีต่อกัน ๓) หลักอัทธจริยา หมายถึง ข้าราชการตำรวจต้องร่วมสร้างสรรค์อุดมการณ์ กล่าวคือ การสงเคราะห์ ทุกชนิดหรือการปฏิบัติในสิ่งที่เป็นประโยชน์ต่อผู้อื่น ดังนั้น การปฏิบัติงานร่วมกันจะต้องช่วยเหลือกัน ด้วยกำลังกาย กำลังความคิด และกำลังทรัพย์ ๔) หลักสมานัตตตา หมายถึง ข้าราชการตำรวจร่วมทุกข์ร่วมสุขในทุกคราว กล่าวคือ การเป็นผู้มีความสม่ำเสมอ หรือมีความประพฤติเสมอดัน เสมอปลาย และผู้ปฏิบัติงานร่วมกันทุกคนจะต้องไม่ถือตัว มีความเสมอภาค วางตนเสมอดัน

เสมอปลาย ทำตนให้เป็นที่น่ารัก น่าเคารพนับถือ และนำให้ความร่วมมือช่วยเหลือ รวมถึง การทำตนให้คงเส้นคงวา มีความมั่นคงในอารมณ์

หลักพละ ๕ ที่ส่งเสริมประสิทธิภาพการปฏิบัติหน้าที่ของข้าราชการตำรวจ อันประกอบด้วย ๑) หลักศรัทธาพละ หมายถึง ข้าราชการตำรวจต้องมีความเชื่อ กิริยาที่เชื่อ ความปลงใจเชื่อ ความเลื่อมใสยิ่ง พลังจิตที่เกิดจากความเชื่อที่มีได้เป็นการเชื่ออย่างงมงาย แต่เป็นการเชื่อที่ได้รับการพิจารณาด้วยเหตุผล ด้วยปัญญา แล้วจึงเชื่อความเชื่อเรื่องชาติหน้ามีจริง จะทำให้จิตเราเป็นกุศล เป็นการได้รับผลดีทั้งในทางส่วนตัว และทางสังคม ในชาติปัจจุบัน ทำให้คนนิยม ทำบุญ ทำกรรมดีมากกว่าทำกรรมชั่ว ๒) หลักวิริยะพละ หมายถึง ข้าราชการตำรวจต้องมีความเพียรพยายาม เป็นกำลังให้ต่อสู้กับความขี้เกียจ จะทำให้เกิดพลังใจทำให้เกิดความขยันหมั่นเพียร เกิดความพอใจและศรัทธาในเพื่อน ในงาน เพราะเห็นว่ามีคุณประโยชน์ต่อคนและสัตว์ในโลกนี้ วิริยะจะเกิดจากการที่มีสุขภาพกาย และสุขภาพจิตดี แล้วเกิดพลังขึ้นมา ทำให้เป็นคนขยันขันแข็ง ๓) หลักสติพละ หมายถึง ข้าราชการตำรวจต้องมีความระลึกรู้จักอันจะเป็นกำลังให้ต้านทานความประมาทพลั้งเผลอ ให้รู้ตัวอยู่เสมอในขณะที่ทำ พูดและคิด สติเป็นพลังสำคัญที่คอยถือคั่นบังคับมิให้กระทำชั่ว ๔) หลักสมาธิพล หมายถึง ข้าราชการตำรวจต้องมีความตั้งมั่น ความไม่ฟุ้งซ่าน ความที่จิตไม่ซัดส่าย ได้แก่ ผู้สงัดจากกามและอกุศลธรรมทั้งหลาย ภาวะที่จิตแน่วแน่ต่อสิ่งที่กำหนด อาการที่จิตกำหนดแน่วแน่อยู่กับสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ไม่ฟุ้งซ่านหรือซัดส่ายไปในอารมณ์อื่นๆ ภาวะที่มีอารมณ์หนึ่งเดียวของกุศลจิต หรือการดำรงจิตไว้ในอารมณ์หนึ่งเดียวอย่างเรียบสม่ำเสมอด้วยดี

๕) หลักปัญญาพละ หมายถึง ข้าราชการตำรวจต้องมีความรู้เข้าใจในความเป็นจริง รู้สิ่งที่ทำที่ปฏิบัติ หยั่งรู้เท่าทันถึงสภาวะความฉลาดรอบรู้เข้าใจในเหตุผล ในความดี ความชั่ว ในสิ่งที่เป็นประโยชน์ และมีใช้ประโยชน์